

naše planine

11-12
1976

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE
I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 100 dinara (za inozemstvo 10 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 20 dinara (za inozemstvo 2 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poleđini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Preplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Izlazi uz finansijsku pomoć Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

Godište 68 (28) Studeni—Prosinac 1976. Broj 11—12

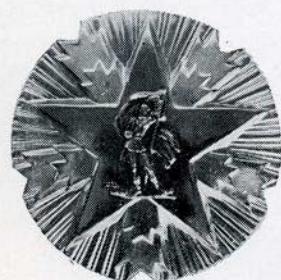
Volumen 68 (28) Novembar—Decembar 1976. No 11—12

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

S A D R Č A J

Mr Srećko Božićević: Predgovor speleološkom broju	241
Ing. Vladimir Božić: Dvadeset godina rada KS PSH	242
Mladen Garašić: Planinari speleolozi u Hrvatskoj	244
Marijan Čepelak: Silaz u ponor na Bunovcu	246
Mladen Garašić: Aetna gravitus	248
Boris Vrbek: Na dno Bunovca	251
Hrvoje Malinar: U sifonu šipilje pod Gredom	255
Marijan Čepelak: Sladavanje uskih i zatvorenih prolaza u speleološkim objektima	257
Mladen Garašić: Speleološka transverzala	258
Mr Srećko Božićević: Sedmi kongres speleologa Jugoslavije	260
Mr Srećko Božićević: Hrvatski pjesnici o podzemnim ljepotama	261
Speleološke vijesti	263
Darko Berljak: Stanje i perspektiva hrvatskog alpinizma	267
D. Fučkar: Razvoj alpinizma u hrvatskim krajevima	270
Alpinizam	271
Branko Šeparović: Kako biti penjač, a ne penjati se	272
Orientalistički sport	273
Književnost	274
Dr Milivoj Kovačić: Koprivnički planinarski put	275
Dr Željko Poljak: U povodu Susreta planinara Dalmacije	277
Ivo Pušarić: Biokovo naše milo!	277
Ivo Pušarić: Biokovo nas zove	279
Josip Bačić: Na Vošcu i Sv. Juri	280
Ljubo Lalić: Osvrt na susret dalmatinskih planinara	280
S. I.: Meteorološki fenomen na Strašcu	282
B. K.: Sjećanje na jedan susret	283
M. M.: Ivan Balint	284
Iz pisama uredništvu	284

NA NASLOVNOJ STRANICI:
Stup u Hajdovoj Hiži (Gorski kotar) Foto: D. Pavličević

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom

Predgovor speleološkom broju

U povodu 20. obljetnice osnutka Komisije za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske

SLIKA DESNO:
Kameni oblici

Foto: S. Božičević

Kako prolaze godine, tako naša speleologija postiže sve značajnije i bolje uspjehe. Od prvih obilazaka pećina i jama s izrazito turističko-deskriptivnom namjenom, podzemlje našeg krša postaje pomalo predmet sve većeg, brojnijeg i sadržajnijeg interesa i rada.

Vrijeme prvih karbidnih svjetiljki, nesigurnih i neprikladnih užeta za osiguranje, primitivno izrađenih ljestava, čeličnih šljemova — ali uz obilje neskrivenog zanimanja i želje za ispitivanjem — to je već sada prošlo vrijeme. Danas naši speleolozi raspolažu s najmodernijom speleološkom opremom i rekvizitima, novim znanjem i ne malom voljom da postižu iz dana u dan sve više i sve bolje.

Naš čitaoče! Pred tobom je nekoliko stranica o rezultatima jedne nadasve smione akcije planinara, speleologa iz Zagreba, tu su dojmovi naše, za sada, sigurno najznačajnije speleološke akcije. Sve ove stranice, crteži i ilustracije samo su mali dio onoga što se događalo u tami i oko otvora ponora Bunovac na našem ponosnom starcu Velebitu, i one mogu samo donekle dočarati veliku volju mlađih poklonika podzemlja, odlučnost, snagu i njihovo znanje o korištenju moderne opreme. Ove će stranice pokazati kako se zajedničkim radom i uvježbanošću mogu postići veliki i vrijedni rezultati.

Promatramo li prodor u dubine Velebita samo s tehničke strane, tada vidimo da on i kao takav postaje potvrda uspjeha jedne napredne i velike škole korištenja suvremene istraživačke opreme. Takav način istraživanja

svakako je velik i značajan napredak u razvoju hrvatske speleologije.

S druge — stručne ili znanstvene strane — vidjeli smo da ponor Bunovac odvodi svoje vode u još nepoznate dubine i pravce, dok koraci speleologa u njegovoj tami otkrivaju sve ono što još zasad ostaje nepoznаница како за same njegove istraživače, tako i za stručnjake hidrogeologe. Stijene tog ponora zapravo su prerez kroz građu vapnenjačkih naslaga velebitskog masiva. Sve dosad učinjeno u tom objektu novost je i otkriće koje treba privoditi njegovu potpunom rješenju, odnosno dobivanju niza korisnih i definitivnih odgovora.

Osim priloga o ponoru Bunovac, želja nam je bila da čitaoce upoznamo i s ostalim novostima i zanimljivostima iz hrvatske speleologije, kao i s istraživanjima na području našeg krša. Prikazi naših istraživanja, izvedenih prije desetak godina, ronilački zahvati u podzemlju i usporedba svega toga s najnovijim pothvatima bit će najzorniji presjek uspona u nastojanju da se tama podzemlja u kršu što bolje i potpunije istraži. Da ljestote tog našeg podzemlja mogu inspirirati i pjesnike, najbolje dočarava posebni prilog o toj temi.

Nadamo se da smo uspjeli biti informativni i zanimljivi — a za taj naš uspjeh dugujemo zahvalnost Planinarskom savezu Hrvatske i uredniku našeg časopisa, koji imaju puno razumijevanje za naš speleološki rad.

Mr SREĆKO BOŽIČEVIĆ

Dvadeset godina rada Komisije za speleologiju PSH

VLADIMIR BOŽIĆ

Predsjednik Komisije za speleologiju PSH

Ove godine navršilo se je 20 godina otkako je u Planinarskom savezu Hrvatske osnovana Komisija za speleologiju.

Prva speleološka organizacija osnovana nakon drugog svjetskog rata, u Hrvatskoj, bila je Špiljarska sekacija u PD »Zagreb« u Zagrebu, osnovana 15. 11. 1949. god., a u proljeće 1950. god. osnovana je Špiljarska sekacija u PD »Željezničar« u Zagrebu. Propagiranjem istraživanja i posjećivanja naših speleoloških objekata rukovodstvo je Planinarskog saveza Hrvatske (PSH) potaklo osnivanje špiljarskih sekacija i u planinarskim društвima drugih gradova u Hrvatskoj. Tako su započele s radom špiljarske sekcije u PD »Mosor« u Splitu, PD »Dubrovnik« u Dubrovniku, PD »Platak« u Rijeci i PD »Rudar« u Raši, ali se sve nisu uspjeli održati. U izvještaju o radu PSH podnešenom na III glavnoj godišnjoj skupštini na Platu 27.-28. 3. 1954. god. stoji da je već u 1953. god. u PSH bilo registrirano 6 špiljarskih sekacija i to iz PD »Zagreb«, PD »Željezničar« i PD »Javore iz Zagreba, PD »Rudar« iz Raše, PD »Mosor« iz Splita i PD »Dubrovnik« iz Dubrovnika.

Inicijativu i podstrek za osnivanje i rad špiljarskih sekacija davao je PSH osobnim kontaktima sa zainteresiranim ljudima u pojedinim društвima i člancima o speleologiji u časopisu »Naše planine«. Uviđajući potrebu stalne suradnje PSH sa špiljarskim sekcijama u planinarskim društвima, biran je 1952. g. u Izvršni odbor PSH Vlado Redenšek, osnivač i prvi predsjednik špiljarske sekcije PD »Zagreb«, na dužnost referenta za špiljarstvo u PSH, gdje je radio do 1956. godine.

Kako su neke špiljarske sekcije imale problema u svom radu, a druge su željele poduzimati veće speleološke akcije, to se je javila potreba za sve većom suradnjom i koordinacijom rada kako među sekcijama, tako i između špiljarskih sekacija i PSH. Ideja o osnivanju neke komisije u PSH koja bi imala taj zadatak, rodila se 1954. god., ali ona nažalost nije formirana, iako je referent za špiljarstvo u PSH imao suradnika iz zagrebačkih sekacija s kojima je praktički radio u nekoj komisiji.

Tonski snimatelj u Jopićevoj špilji

Foto: M. Čepelak

Silaz u nepoznato

Komisija je osnovana na IV glavnoj godišnjoj supštini PSH, dana 4. i 5. 10. 1956. god. na Sljemenu pod nazivom »Komisija za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske« (KSPSH). Na Skupštini su joj postavljeni ciljevi, zadaci i program rada. Za pročelnika je izabran Slavko Marjanac, dotadašnji pročelnik špiljarske sekcije PD »Željezničar« u Zagrebu. Naziv »špiljarski« promijenjen je u »speleološki«, a naziv »sekcija« u »odsjek«. Tada je u Hrvatskoj bilo aktivno 7 sekcija koje su promijenile naziv u Speleološki odjek i to u PD »Zagreb«, PD »Željezničar«, PD »Javor« i PDS »Velebit« u Zagrebu, PD »Moslor« u Splitu, PD »Rudar« u Raši i PD »Dubova« u Karlovcu.

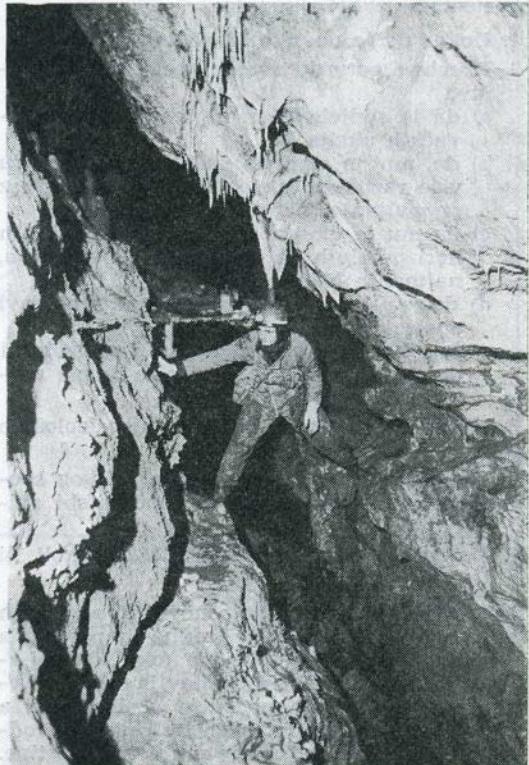
Istog mjeseca, tj. na sjednici Izvršnog odbora PSH dne 31. 10. 1956. god., usvojen je prvi pravilnih KSPSH. Komisiju su sačinjavali pročelnik, tajnik, tehnički referent te pročelnici i tajnici svih odsjeka.

Ostvarujući svoje zadatke KSPSH je već iduće 1957. god. organizirala prvi speleološki tečaj u Hrvatskoj, održan u Ogulinu, iza kojega je slijedio niz republičkih tečajeva, škola i seminar. Godine 1962. organizirala je prvi jugoslavenski speleološki tečaj čime je Hrvatska postala kolijevka školovanja speleološkog kadra u Jugoslaviji. KSPSH je bila inicijator osnivanja Koordinacione komisije za speleologiju Planinarskog saveza Jugoslavije

(KKSPSJ), tj. organizirala je Savezno savjetovanje planinara-speleologa Jugoslavije 1967. god. na Sljemenu kojom prilikom je osnovana KKSPSJ. U organizaciji KSPSH ostvarena su mnoga speleološka istraživanja u Hrvatskoj, omogućene posjete ili istraživanja u drugim republikama i drugim zemljama, izvršene mnoge speleološke akcije, npr. spašavanje unesrećenih iz speleoloških objekata, sudjelovanje na raznim speleološkim skupovima, organiziranje raznih speleoloških izložbi, publiciranje speleološke literature, nabava speleološke opreme, suradnja sa svim srodnim organizacijama.

Referadu za špiljarstvo u PSH vodio je Vlado Redenšek od 1952. do 1956. g., a KSPSH od 1956. do 1957. god. Slavko Marjanac. Tokom 1957. god. predsjednik je bio Veljko Šegrc, a 1959.-1962. Srećko Božičević. God. 1962. tu je dužnost preuzeo Vlado Božić, ali ju je zbog odsluženja vojnog roka 1962.-1963. godinu dana obavljao Ivan Filipčić. Od 1963. god. pa do danas tu dužnost obavlja Vlado Božić.

Komisija za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske djeluje neprekidno od svog osnutka pa do danas i svojim radom doprinosi razvoju speleologije u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Istraživanje Jopićeve špilje

Foto: M. Čepelak

Planinari speleolozi u Hrvatskoj

MLADEN GARAŠIĆ

ZAGREB

Krajem 1966. godine usvojen je Pravilnik Komisije za speleologiju PSH kojim se određuje status članstva u speleološkim odsjecima. Tada je prvi puta Pravilnik pobliže opisao tko može biti (postati) speleološki suradnik, speleološki pripravnik, speleolog, speleološki instruktor.

Tokom 1969. godine KSPSH je objavila uvjete prema kojima pojedinci mogu stići naziv »speleolog«.

Tada je zaključeno da se naziv »speleolog« počasno (bez polaganja ispita) dodijeli dvadesetdevetericima zaslужnih članova.

Svi mlađi speleolozi polažu ispit prema uvjetima i pitanjima određenim Pravilnikom Komisije. Prvi ispit za »speleologe« su održani 18. travnja 1969. godine. Tada je naziv »speleolog« steklo 7 kandidata (dvojica iz SO Željezničar i petorica iz SO Velebit).

Prema uvjetima za dobivanje planinarskog naziva »speleolog« svaki kandidat koji želi pristupiti ispitu mora podnijeti Komisiji za speleologiju PSH slijedeće:

1. Dokaz da je navršio 18 godina,
2. Pismenu potvrdu svojeg speleološkog društva
a) da je sudjelovao u najmanje 20 istraživačkih akcija,
b) da mu je ukupna dubina spuštanja u više različitih speleoloških objekata, bez ponavljanja, najmanje 400 metara,
c) da mu je ukupno dužina više istraženih horizontalnih objekata, bez ponavljanja, najmanje 3000 metara,
d) da se najmanje dvije godine aktivno bavi speleologijom,
e) da se spustio barem u jedan speleološki objekt kojem čista vertikalna iznosi najmanje 50 metara,
3. Uredno ispunjen osobni karton speleoloških istraživanja i posjeta,
4. Kopiju načrta jednog srednje velikog speleološkog objekta koji je topografski snimio,
5. Potvrdu o završenoj speleološkoj školi ili tečaju.

Ispiti se održavaju na osnovi već napisanih pitanja koja obuhvaćaju gradivo iz programa speleoloških škola i tečajeva (oko 1000 pitanja). Svakom kandidatu postavlja se po nekoliko pitanja iz svih područja speleologije, a kandidat je dužan dati usmene i pismene odgovore te pokazati tražene praktične vještine. Ocjene su na ispitu samo »položio« ili »nije položio«. Nakon uspješno položenog ispita, kandidatu KSPSH izdaje diplomu i značku

»speleolog«. (Značka speleologa je napravljena po ideji ing. Radovana Čepelaka, a vinjeta značke je štampana u NP, god. 1971. br. 3-4, str. 70. — op. a.).

U 1972. i 1975. godini dodijeljene su još dvije značke bez polaganja ispita.

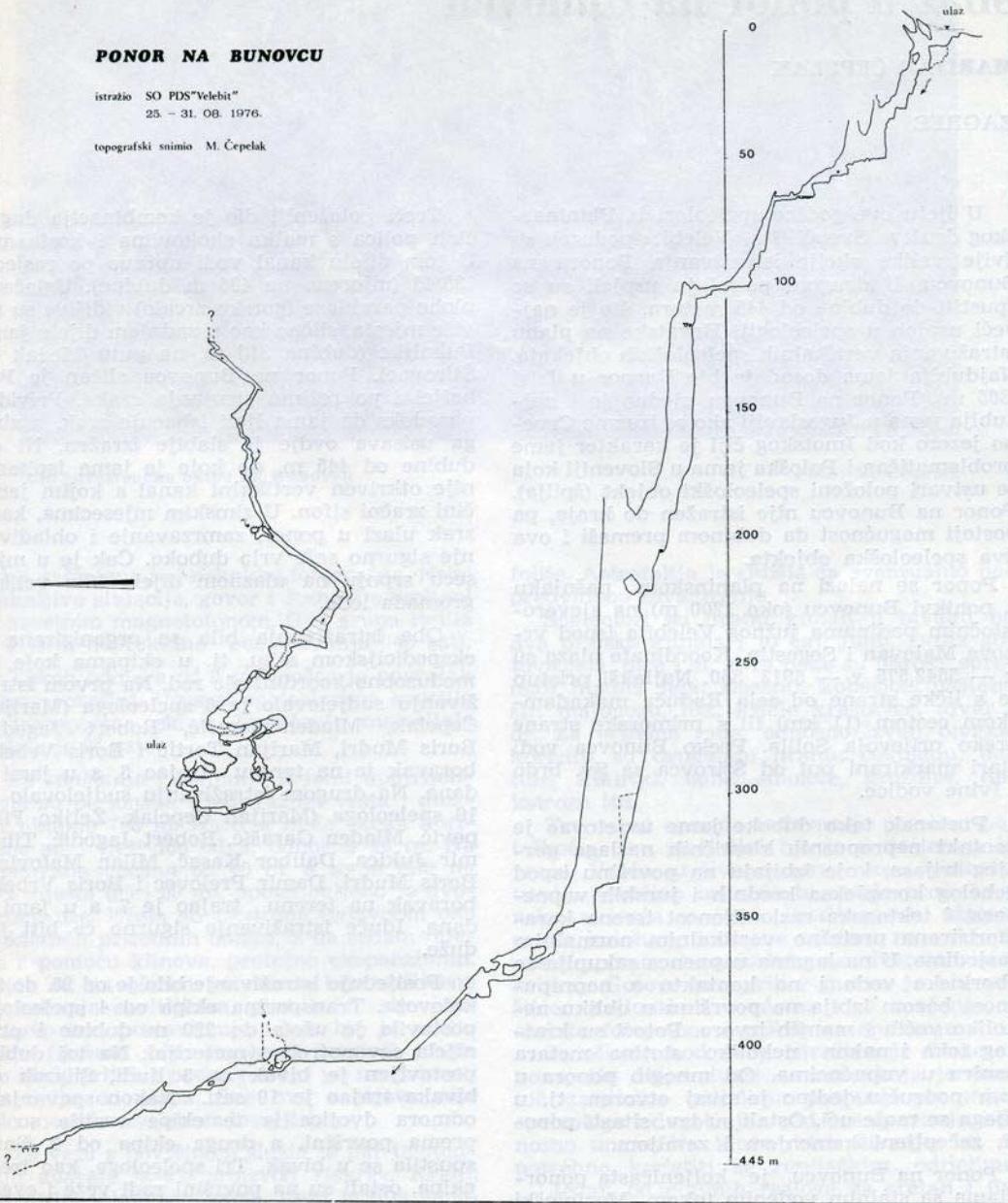
Prihv 36 značaka »speleologa« svečano je podijeljeno 17. travnja 1970. godine u prostorijama PSH, na proslavi dvadeset-godišnjice planinarske speleologije u Hrvatskoj. Članovi koji su kasnije stekli naziv, dobili su svoje značke odmah nakon uspješno položenog ispita ili nakon sastanka Komisije na kojem je odlučeno da dotočni zasljužuje značku bez polaganja ispita. Popis speleologa (redni broj je ujedno i broj značke):

1. Redenšek Vlado — PD »Zagreb« i PDŽ,
2. Blašković Vladimir — PDZ i PDŽ,
3. Bašić Vanja — PD »Mosor«,
4. Marjanac Slavko — PDZ i PDŽ,
5. Marjanac Irina — PDZ i PDŽ,
6. Lončar Vlado — PDZ i PDŽ,
7. Kalata Vlado — PDZ i PDŽ,
8. Gjivoje Marinko — PDZ i PDŽ,
9. Markulin Mirkо — PD »Zagreb«,
10. Dulčić Viško — PD »Mosor«,
11. Mujić Aleksandar — PD »Željezničar«,
12. Božičević Srećko — PD »Željezničar« i PDS »Velebit«,
13. Đulić Beatrica — PD »Željezničar«,
14. Smolec Slavko — PD »Željezničar«,
15. Segre Veljko — PD »Željezničar«,
16. Debeljak Janko — PD »Željezničar«,
17. Božić Vladimir — PD »Željezničar«,
18. Posarić Ivica — PD »Platak« i PDŽ,
19. Postruzin Danko — PD »Dubovac«,
20. Hušman Drago — PD »Željezničar«,
21. Imenšek Tomislav — PDS »Velebit«, PD »Javor«, PD »Troglav«,
22. Filipčić Ivan — PDS »Velebit« i PD »Javor«,
23. Pavličević Drago — PD »Željezničar« i PD »Javor«,
24. Božić Vesna — PD »Željezničar«,
25. Muzikant Duško — PD »Željezničar«,
26. Gržinčić Krasin — PD »Željezničar«,
27. Čepelak Radovan — PDS »Velebit« i PD »Javor«,
28. Malinar Hrvoje — PDS »Velebit« i PD »Javor«,
29. Kruhak Ivan — PDS »Velebit« i PD »Javor«,
30. Jalžić Branko — PD »Željezničar«, ispit
31. Bolonić Nikola — PD »Željezničar«, ispit
32. Penović Dubravko — PDS »Velebit«, ispit
33. Čepelak Marijan — PDS »Velebit«, ispit
34. Garašić Mladen — PDS »Velebit«, ispit

PONOR NA BUNOVCU

istražio SO PDS "Velebit"
25. - 31. 08. 1976.

topografski snimio M. Čepelak

- 35. Kovačić Miron — PDS »Velebit«, ispit
- 36. Vrbek Boris — PDS »Velebit«, ispit 1969,
- 37. Juraj Posarić — PD »Željezničar«, ispit
- 38. Lindić Vladimir — PD »Željezničar«, ispit
- 39. Cingrli Ljubo — PD »Dubovac«, bez ispitja,
- 40. Ban Zlatko — PDS »Velebit«, ispit 1973,
- 41. Šekelj Jurica — PDS »Velebit«, ispit 1974,
- 42. Jurković Armand — PDS »Velebit«, ispit
- 43. Krstinić Boris — PD »Željezničar«, ispit
- 44. Marković Damir — PD »Željezničar«, ispit
- 45. Šilić Ervin — PDS »Velebit«, ispit 1975,
- 46. Lepan Boris — PD »Željezničar«, ispit
- 47. Prelovec Damir — PDS »Velebit«, ispit
- 48. Bosner Vladimir — PD »Željezničar«, bez ispitja, 1975,
- 49. Pušarić Bruno — PD »Otočani«, Pag, PDS »Velebit« i PDŽ, ispit 1976,
- 50. Jagodić Robert — PDS »Velebit«, ispit
- 51. Mudri Boris — PDS »Velebit«, ispit 1976,
- 52. Tortić Marijan — PDS »Velebit«, ispit

Silaz u ponor na Bunovcu

MARIJAN ČEPELAK

ZAGREB

U ljetu ove godine speleolozi iz Planinarskog društva Sveučilišta »Velebit« poduzeli su dvije velike akcije istraživanja Ponora na Bunovcu. U drugom pokušaju uspjeli su se spustiti do dubine od 445 metara, što je najveći uspjeh u speleologiji Hrvatske na planu istraživanja vertikalnih speleoloških objekata. Najdublja jama dosad je bio Raspot u Istri (365 m). Ponor na Bunovcu ujedno je i najdublja jama u Jugoslaviji ako se izuzeme Crveno jezero kod Imotskog čiji je karakter jame problematičan i Pološka jama u Sloveniji koja je ustvari položeni speleološki objekt (špilja). Ponor na Bunovcu nije istražen do kraja, pa postoji mogućnost da dubinom premaši i ova dva speleološka objekta.

Ponor se nalazi na planinskom pašnjaku u ponikvi Bunovcu (oko 1200 m) na sjeveroistočnim padinama južnog Velebita ispod vrhova Malovan i Segestin. Koordinate ulaza su x — 5542,575 y — 5913, 350. Najlakši pristup je s ličke strane od sela Raduča makadamskom cestom (11 km) ili s primorske strane preko prijevoja Solila. Preko Bunovca vodi stari markirani put od Štirovca za Sv. brdo i Ivine vodice.

Postanak tako duboke jame uvjetovao je kontakt nepropusnih klastičnih naslaga gornjeg trijasa, koje izbijaju na površinu ispod debelog kompleksa krednih i jurških vapnenaca, i tektonska razlomljenošć terena karakterizirana pretežno vertikalnim normalnim rasjedima. U naslagama vapnenca sakuplja se oborinska voda i na kontaktu s nepropusnom bazom izbjija na površinu u obliku nekoliko većih i manjih izvora. Potoci su kratkog toka i nakon nekoliko stotina metara poniru u vapnencima. Od mnogih ponora u tom području jedino je ovaj otvoren, tj. u njega se može ući. Ostali su tzv. sitasti ponori, začepljeni kamenjem i zemljom.

Ponor na Bunovcu je koljeničasta ponor-jama sa stalnim vodenim tokom. Morfološki se razlikuju tri dijela. Prvi dio do 105 m dubine čine krafki skokovi (vertikalni dijelovi) i police (horizontalni dijelovi jame). Tu su kanali prilično uski, a na jednom od najužih mesta (u presjeku manje od 1 m²) za velikih kiša ili topljenja snijega zadržava se voda i puni dio jame iznad tog mesta. To je vidljivo po uglavljenim komadima drveta u dimnjacima i pukotinama. Središnji dio jame seže od 105 do 350 metara dubine. Tu su karakteristični veliki skokovi (do 80 m) s vrlo malim policama i znatno širi prostor.

Treći položeniji dio je kombinacija dugackih polica s malim skokovima i kosinama. U tom dijelu kanal vodi upravo po rasjedu 135/45 (mjereno na 405 m dubine). Uglačane plohe paraklaze (gorsko zrcalo) vidljive su na više mesta, slično kao u zadnjem dijelu jame Puhaljke (dubina 318 m, na putu Medak — Štirovac). Ponor na Bunovcu sličan je Puhaljci i po režimu strujanja zraka. Prividni paradox da jama ljeti izbacuje zrak, a zimi ga usisava ovdje je slabije izražen. Ni do dubine od 445 m, do koje je jama ispitana, nije otkriven vertikalni kanal s kojim jama čini zračni sifon. U zimskim mjesecima, kada zrak ulazi u ponor, zamrzavanje i ohlađivanje sigurno seže vrlo duboko. Čak je u mjesecu srpnju na ulaznom dijelu bilo velikih gromada leda.

Oba istraživanja bila su organizirana u ekspedicijskom stilu, tj. u ekipama koje su međusobno koordinirale rad. Na prvom istraživanju sudjelovalo je 6 speleologa (Marijan Čepelak, Mladen Garašić, Robert Jagodić, Boris Mudri, Marijan Tortić i Boris Vrbek), boravak je na terenu trajao 5, a u jami 3 dana. Na drugom istraživanju sudjelovalo je 10 speleologa (Marijan Čepelak, Željko Filipović, Mladen Garašić, Robert Jagodić, Tihomir Jukica, Dalibor Kasač, Milan Matovina, Boris Mudri, Damir Prelavec i Boris Vrbek), boravak na terenu trajao je 7, a u jami 5 dana. Iduće istraživanje sigurno će biti još duže.

Posljednje istraživanje bilo je od 25. do 31. kolovoza. Transportna ekipa od 4 speleologa postavila je užeta do 220 m dubine i prenijela sav potreban materijal. Na toj dubini postavljen je bivak za 5 ljudi. Silazak do bivaka trajao je 19 sati. Nakon spavanja i odmora dvojica iz te ekipa vratila su se prema površini, a druga ekipa od 3 člana spustila se u bivak. Tri speleologa, kao treća ekipa, ostali su na površini radi veze i eventualne intervencije u slučaju nesreće. Tročlana ekipa trebala je svega 6 sati za silazak do bivaka. Njoj se prisključio još jedan od dvojice koji su čekali u jami, pa je tako formirana »jurišna« ekipa odmah nastavila istraživanje. U bivaku je ostao jedan speleolog za vezu s površinom (telefon). Jurišna ekipa ponijela je sa sobom sav preostali materijal za spuštanje i istražila jamu do dubine od 445 metara. Daljnje napredovanje sprječio je samo nedostatak užeta. Istodobno sa spuštanjem mjerena je dubina i sniman na crt ja-

Dio istraživačke ekipe na Bunovcu

Foto: M. Čepelak

me, a načinjeno je i nekoliko fotografija. Neke zanimljive situacije, govor i šumovi snimljeni su kazetnim magnetofonom. Ova grupa radila je u jami neprekidno bez spavanja 46 sati.

Nakon odmora od 9 sati počeo je povratak prema površini. Ususret speleolozima spustila se transportna ekipa. Izvlačenje materijala trajalo je 24 sata.

Za spuštanje i penjanje u jami upotrijebljena su perlonska užeta raznih vrsta i dužina, ukupno 750 m. Na dva mala skoka korištene su i ljestvice od 5, odnosno 10 m. Na skokovima većima od 40 m, a to je bilo na dva mjesta (55 i 60 m), upotrijebljeno je dvostruko uže. Užeta su fiksirana uglavnom oko prikladnih prirodnih oblika, a na sedam mjesta s pomoću klinova, pretežno ekspanzivnih. Užeta su na oštrim rubovima bila zaštićena od habanja savitljivim plastičnim cijevima. Princip kod postavljanja užeta bio je — što češće fiksirati uže, što kraći komadi užeta, što blaži prijelaz preko ruba, i po mogućnosti što dalje od slapa. Sve ove zahtjeve nije bilo moguće uvijek zadovoljiti.

Za vezu s površinom služio je par telefonskih aparata M-63, proizvod »Iskra«, Kranj, i dvožilni telefonski kabel. Veza je bila uspostavljena između logora na površini i bivaka na 220 m. Od osobne opreme speleolozi su imali, pored ubojčajene, još i gumena zaštitna odijela, rezervnu odjeću, visoke gumene čizme (samo 4 para za prijelaz vode na dva mjesta), sjedišta »Troll«, spuštalice »Petzl«, univerzalne stezaljke i hvataljke »Shunt«, penjalice »Gibbs«, stremene, zamke i dr., a osim acetilenske rasvjete instalirane na šljemu još i baterijsko električno svjetlo. Pribor za spavanje sastojao se od vreća za spavanje, vestona, stiroporne prostirke i PVC

folije. Astrofolija je služila za eventualno ne-predviđeno bivakiranje.

Speleolozi su hranu kuhalili u bivaku na dva plinska kuhalila i to čaj, juhu, razna go-tova jela, pire i sl., a za neke su obroke spre-mali hladna jela: slaninu, kobasice, paštetu, sir, majonezu, luk, kisele krastavce, ajvar i dr. Za vrijeme rada, odnosno izvan bivaka, koristili su drugačiju hranu: čokoladu, datule, kikiriki, suhe smokve, grožđdice, de-kstrozu itd.

Transport opreme zadavao je posebnu potreškoću. Sav materijal bio je smješten u 17 vreća. Vreće su šivane upravo za to istraživanje, dovoljno uske da bi mogle proći kroz neka suženja u jami. Spuštane su užetom preko kolture, i dizane užetom na ruke ili raznim pomagalima (kolture, univerzalna stezaljka). Gotovo sav pribor morao je biti zaštićen najlonškim vrećama radi močenja, a osobito fotopribor i pribor za spavanje.

Potreškoću kod ovog istraživanja činile su ponajviše dvije stvari — voda koja je unatoč zaštitnim odijelima potpuno promočila speleologe i dugotrajan rad bez spavanja, odnosno umor. Na idućem istraživanju bit će potrebno koristiti se ronilačkim odijelima.

Jedan od glavnih razloga za sretan i uspješan ishod istraživanja, pored uvježbanosti i dobre organizacije, svakako je bila i homogenost ekipe. Dobro raspoloženje vladalo je i u najtežim uvjetima, nije bilo svađe niti netrpeljivosti kao što često biva u sličnim napornim akcijama.

U ljetu 1977. godine speleolozi iz PDS »Ve-lebit« organizirat će ponovo istraživanje ovog velikog ponora. Ako vremenske prilike budu povoljne, tj. ako bude malo vodorina, mogla bi se možda postići dubina i preko pet stotina metara.

Aetna gravius*

O speleološkoj ekspediciji »Bunovac 76«

MLADEN GARAŠIĆ**

ZAGREB

Osjetih sunčevu toplinu, svjetlost; dašak toplog vjetra; cvrkut ptica i miris cvijeća. Sve je tako lijepo. Ima toliko lijepih boja oko mene. Gledam ispred sebe u »velikou« plavo nebo. Najednom mi glava klone i... prenem se.

— Ma, kakvo plavo nebo, dragi moj Gavravi, opet sanjariš od umora — javi mi se poznati Glas iz dna duše. Nisi ti ni na kakvoj livadi, niti se odmaraš ležeci na suncu. Nalaziš se u dubinama jame Bunovca na Velebitu — opet se javi ON.

* * *

Nalazim se u jami, negdje oko 260 metara dubine. Odjeća je na meni mokra. Tresem se od hladnoće. Visim na užetu i pokušavam se prebaciti preko čvora na drugo uže. Tu »operaciju« s dvojnim užetima i prelaskom preko čvora (uveli smo je u speleologiju, baš mi, velebitaš) probao sam i izveo mnogo puta na vježbama i manjim istraživanjima. U jami Bunovcu, na 165. metru, prešao sam čvor dva puta i nije bilo većih problema. Osjećao sam da će mi ovaj prelaz preko čvora ostati u dugom sjećanju. No, vidjet ćemo.

Operacije prebacivanja znam izvoditi automatski, ali ih ipak ponavljam radi kontrole: stani, blokiraj desender,¹ zategni šant² nekoliko metara prije čvora na bijelom užetu, stavi stremen u crveno uže, stavi drugi bloker³ sa stremenom u bijelo uže ispod šanta, prebacici desender i šant itd. Sve te operacije dobro znam, sve je u najboljem redu.

— Što čekaš? Požuri! — javi se Glas.

— Evo, sad ću — odgovorim sam sebi, trudeći se da ne mislim na to kako je hladno, da sam sav promrzo, da sam u speleološkom sjedištu stisnut već duže od 16 sati, da se klatarim na užetu ispod slapa koji prolazi »kroz« mene. Upravo tako: slap hladne vode pada s visine od oko 40 metara i baš na mjestu gdje prelazim preko čvora, udara svom žestinom u mene. Voda ulazi kroz rukave, a

* Aetna gravius je latinski izraz koji znači »teže od Etne«. Upotrebljava se u starom Rimu za izvanredno teške pothvate i osvajanja koje se željelo posebno istaknuti (iz Ciceronova djela »Cato maior«, op. a.)

¹ descendre, franc. spuštati se; (slobodni prijevod: spuštalica, op. a.)

² shunt, engl. skretanje, prelaženje; (slobodni prijevod: mehanički čvor, op. a.)

³ bloquer, franc. naglo zaustaviti, blokirati; (slobodni prijevod: stezaljka, op. a.)

izlazi kroz nogavice. Cipele su već pune vode. Fleš koji je obješen oko mene u specijalnoj »nepropusnoj« torbici već je pun vode i nisam siguran da li ću dolje moći fotografirati. No, sad je najvažnije da se što brže prebacim preko čvora. Naočale su mi se zamaglike od isparavanja tijela. Slabo vidim. Voda mi se cijedi preko čela, očiju, nosa, usta... Najednom mrak. Tama. Jedna od mnoštva vodenih kapljica pala je na žižak acetilenske svjetiljke na mojoj šljemu i ugasila je. Ostao sam u mraku.

— Što ćeš sad — upita ON.

— Ovako nešto sam i očekivao, pa imam rezervnu, električnu rasvjetu — odgovorim spremno.

Probam zapaliti baterijsku lampu, ali ništa se ne dogodi. Probam još jednom, ali baterija ne radi.

— Da barem voden slaps ne teče baš po meni, možda bih uspio popraviti baterijsku ili upaliti acetilensku svjetiljku. Ovako je rizikantno otvaranje hermetički zatvorene kutijice sa šibicama koju nosim za krajnju rezervu. Siguran sam da bi se šibice pri tome smočile i uništile — tješim sam sebe.

Nekoliko sekunda razmišljam što da uradim i odlučim pozvati nekoga (od onih koji su u blizini ovog mjesta) da me svojom rasvjetom »obasija« na užetu, ali ubrzo shvatim da od toga neće biti ništa. Naime, prevelika je udaljenost i prema gornjoj i prema donjoj polici da bi me netko uspio osvijetliti. Osim toga nalazim se pod prevodom, tako da mi se odozgo uopće ne može svijetliti niti uz najbolju volju.

** Mladen Garašić (Zagreb, 20. 10. 1951—), diplomand hidrogeologije i inženjerske geologije na Zagrebačkom sveučilištu. Planinarstvom se bavi aktivno od 1964. god. Godinu danas kasnije počinje se baviti speleologijom i postaje član Speleološkog odsjeka PDS »Velebit«. Od tada do danas imao je mnoge značajne funkcije unutar Speleološkog odsjeka, Planinarskog društva i Komisije za speleologiju PSH. Postao »Speleolog na prvom ispitu 18. 4. 1969. god. Prošao mnoge speleološke, planinarske i alpinističke škole i tečajeve. Član Gorske službe spasavanja od 1971. god. Voditelj i idejni začetnik prve zagrebačke speleološke škole 1971. god. Voditelj mnogih speleoloških akcija. Bio na 306 istraživanja speleoloških objekata. Bavi se orijentacijom, fotografijom te sređuju katastar speleoloških objekata. Na VII kongresu speleologa Jugoslavije izabran za predsjednika jedne od komisija Saveza speleologa Jugoslavije (Komisije za nabavku i unapredjenje speleološke opreme i tehničke).

— Probat ću im javiti da sam ostao bez svjetla, pa ćemo već nešto smisliti — odlučih na brzinu.

Tada sam doživio još jedno razočaranje i shvatio (nažalost!) da me ionako nitko ne može čuti, jer slap što me svom snagom udara čini takvu buku da čujem samo njega.

— Morat ćeš se sam izvući! — zaključi vrlo zajedljivo moj Glas.

— Nije mi ni prvi, ni posljednji put — odgovorih mu, uvjeravajući sebe da uopće nisam uzbuden.

Ne znam koliko je vremena prošlo, ali za mene je taj trenutak trajao kao čitava vječnost. U totalnom mraku morao sam se prebaciti preko čvora na užetu. Znao sam da je redoslijed operacija kod prebacivanja nepromjenjiv i da bi bilo kakva zabuna ili nesmotreni potez mogao za me završiti vrlo neugodno. Trebao sam paziti samo na čvor i prebacivanje. U tom trenutku za mene je sve drugo prestalo postojati. Skinuo sam rukavice da bih bolje napipao uže i descender. Drhtavim i mokrim rukama držao sam descender i prebacio ga u uže ispod čvora. Za to vrijeme sam balansirao u stremenima i bio osiguran na shuntu. Sve što sam napravio provjeravao sam nekoliko puta. Više mi nije bilo važno da li sam više ili manje mokar — naime, već sam bio totalno mokar. Prsti na rukama su me boljeli od hladnoće (temperatura vode bila je oko 4°C), a osjećao sam da mi se počinju kočiti. Više nisam mogao čvrsto rukama stisnuti uže. (Po izlasku iz Bunovca, mali prst lijeve ruke bio mi je neosjetljiv na toplinu i dodir, posljedica intenzivnog hlađenja od preko 50 sati).

— Samo da se uspijem prebaciti preko čvora — ponavljao sam u sebi. Disao sam teško i brzo. Bio sam uzbuden. Napokon i čvor je iznad mene. Ne mogu opisati taj trenutak, taj osjećaj olakšanja koji je zavladao u meni. Zadovoljno sam se počeo spuštati u dubinu, nadajući se da su nevolje prošle. Znao sam da bih nakon dvadesetak metara trebao doći do police. Spuštao sam se polako očekujući da ću uskoro dostaći stijenu. No, moje očekivanje je bilo uzaludno. Prošao sam već preko dvadeset metara, ali nisam stigao na policu. Probao sam razmisliti što bi to moglo biti i zašto nema police.

— Najbolje da pozovem Vrbu, koji se nalazi na polici oko 305. metara. Evo, već naslućujem obrise njegova svjetla. No, preslabo je da bih ja, ovdje gore, tridesetak metara iznad njega, mogao primijetiti policu — razmišljao sam na glas.

Povikao sam iz svec glasa. Čuo sam neki nerazumljivi odgovor koji je dolazio iz dubine. Polako izgovaram riječi da bi me Vrba bolje mogao razumjeti. Ponavljam nekoliko puta.

— Da li na kraju užeta ima čvor? — pitam ga uzbudeno, bojeći se da ne »izletim« iz užeta.

Ulez u ponor na Bunovcu

Foto: M. Čepelak

— Nema čvora više, samo 'odi dalje — odgovara Vrba.

— Kako nema čvora? Znači da bih mogao izletjeti iz užeta! — misli mi brzo prođu kroz glavu.

Čujem neki nerazumljivi razgovor. Minuta šutnje.

— Garavi, a gdje si ti?

— Prešao sam čvor i tražim policu!

Opet nešto nerazumljivo. Jeka, koja je ovdje vrlo izražena, uništava još i ono malo razumljivih riječi što dopiru do mene. Opet čekanje. Polagano se spuštam dalje, pipajući uže ispod sebe. Već osjećam da je vrlo lagano. Tu će biti kraj užeta, a police nema.

— Moram si montirati na noge (uh, opet po mraku!) Gibsove penjalice s pomoću kojih bih se mogao popeti po užetu, ako dođem do njegova kraja — dajem sam sebi savjet, potajno se nadajući da to ipak neće trebati. Cijem glas ispod sebe iz tame:

— Garavi, da li si na polici? — javlja se Vrba s 305. metra.

— Nisam. Ne vidim gdje je, jer sam u mraiku — odgovaram mu uzbudeno.

— Do police ne možeš doći direktno iz previsa. Moraš se zanjihatni nekoliko metara na užetu i uhvatiti se za policu. Sretno! — daje mi Vrba savjet.

Osjetio sam i u njegovom glasu uzbudnost i zabrinutost. Krajinim naporom dotakao sam nogama stijenu i odbio se u suprotnu stranu.

Moram priznati da je vrlo neugodan osjećaj kad se njišete po mraku. Ne možete odrediti koliko ste se odbacili i da li se pri letu rotirate na užetu. Probao sam osjetiti koliko

Vreće s opremom spremne za spuštanje u jamu
Foto: M. Čepelak

imam do police, pipajući i rukama i nogama. Ne znam koliko dugo bih se tako kao Tarzan njihao, da mi se u tom trenutku nije zapalila baterijska svjetiljka i to... sama od sebe. To se zove sreća. Vjerojatno je žica pukla, a kontakti su se sad, uslijed mog njihanja, opet spojili. Bilo kako bilo, bio sam presretan kad sam pod svjetлом ugledao policu koju sam tražio. Bila je oko tri metra lijevo od mene i... tri metra iznad mene! Znači da sam se previše spustio. Tražio sam pogledom kraj užeta. Na moje veliko zadovoljstvo uže je bilo fiksirano oko stijene na polici, tako da nisam mogao »izletjeti« iz njega kako sam prije mislio. Tada sam shvatio da mi je Vrba odgovorio u stvari na pitanje »da li na užetu ima još čvorova«, a ne na pitanje »da li je uže na kraju fiksirano«. Ali to mi sada više nije bilo važno. Uspio sam se, nekako, popeti do police, iscrpljen i mokar, ali zadovoljan što sam konačno na »čvrstom tlu«. Pogledao sam malo bolje tu »svoju« policu. Vjerujte, bila mi je draga bez obzira što joj je veličina (25x50 cm) takva, da se može samo stajati na njoj.

— Dakle, stigao si do police koju si tako željno očekivao — javi mi se moj Glas, sada prijateljski raspoložen.

Brzo sam upadio acetilensku svjetiljku i po-pravio električnu. Bio sam spremn za daljnje spuštanje...

* * *

Datum i dan: subota, 28. kolovoza 1976. godine.

Vrijeme: 9 sati i 46 minuta.

Mjesto: Jama Bunovac na južnom Velebitu.

Dubina: 445 metara.

— Spava ti se, spava! Garavi, ti trebaš spavati — javi se ON, moj Glas.

— Već sam u istraživanju preko trideset sati, a nisam još spavao. Ali to nije ni bilo moguće, jer ovaj speleološki objekt ima takav karakter da se između 220. i 410. metra uopće ne može zamisliti bivak zbog velike količine vode što tu prolazi. Spavat ću kad se vratimo u bivak na 220. metar — odgovorim.

Sutke, s veseljem u srcu, oslonjen na stijenu, bacam kamenčice u dubinu. Pokreti su mi usporeni. Želimo ocijeniti koliko metara je dubok slijedeći »skok«. Po zvuku kotrljajućeg kamenja zaključili smo da je dolje manji sipp. Ovaj skok ispod nas dubok je samo 5 metara, ali ga mi ne možemo prieći. Naime, nemamo više niti jedno uže, koje bismo tu mogli upotrijebiti, jer se radi o previsnih 5 metara. Ovo je najdublja točka do koje smo stigli. Gledam Maliganu u Vrbu. Veliki crni podočnjaci, kao velike crne jabuke na njihovim licima (vjerojatno i ja tako izgledam). Zadovoljno se smješkaju. Sretni i veseli smo. Spontano počinjem pjevati neku poznatu pjesmu. Njih dvojica odmah prihvataju. Osjećam kako se ježim od osjećaja ljepote što prolazi kroz mene. Suze radosnice su nam u očima. Ne žele van, kada da žeće čekati slijedeći put kad ćemo opet ovamo doći i spustiti se još dublje.

Još i sad vidim tu sliku: tri čovjeka, iscrpljena i umorna, blatna od glave do pete, promrzla i mokra, na 445. metru drže se za ruke i pjevaju. Kao da se zahvaljuju velikoj Prirodi što im je dopustila da se spuste tako duboko, da otkriju još jednu veliku nepoznanicu. Nikad neću zaboraviti taj trenutak koji mi je najdraži od svih, u mojih dvanaest godina aktivnog bavljenja speleologijom.

— 445 metara je najveća dubina jame koju su naši speleolozi dosad osvojili. Poseban osjećaj čovjeka zaokupi kad zna da je u nečemu prvi! I mi smo sad prvi — razmišljali smo sva trojica.

Označavamo mjesto do kojeg smo došli — — SOV '76. Pojeli smo još ono malo kikirikija što smo imali kod sebe. Još jednom se okrećemo prema dubini koja je za sada ostala neosvojena i polako krećemo prema logoru II na 220. metru. U nama je neizreciv osjećaj trenutka koji se vrlo rijetko doživljava — trenutak sreće i zadovoljstva, vjere u sebe, u duh koji je zajednički za cijelu ekipu, duh prijateljstva i ovisnosti koji nam je pomogao u ovom teškom i velikom istraživanju.

* * *

Pedesetak sati kasnije izlazim. Krajnje sam iscrpljen. Jutro je oblačno i kišica rominja. Ovaj puta mi ta kišica ne smeta. Bacam se potruške na tlo kao da želim biti siguran da sam na površini nakon nekoliko teških dana što sam ih proživio u hladnom podzemlju. Šumski radnici, koji su se okupili oko ulaza u jamu, gledaju me vrlo začuđeno, pomalo bojažljivo.

— Ne trebaš ti njima ništa objašnjavati, dragi moj Garavi. Glavno je da se nas dvojica dobro razumijemo i da smo nerazdvojni — javi se po posljednji put na ovoj akciji moj Glas.

Nakon 76 sati provedenih u Bunovcu (od kojih sam spavao samo deset) gledam prema nebu, ovaj put sivom, i sjetim se one stare latinske izreke: Aetna gravius — izreka koja je ovdje bila teška stvarnost.

— Doći ćemo opet, opet — rekoh pri prolasku pored šumskih radnika, koji su me još pratili do šatora.

Na dno Bunovca

BORIS VRBEK*

ZAGREB

Prilikom prvog istraživanja ponora Bunovac od 1. do 5. srpnja 1976. prodri smo do dubine od —220 metara. U tom času nismo još ni znali kakvo nam iznenadenje spremata jama. Silazeći tada sve dublje u ponor bilo mi je sve jasnije da nisam posljednji put u tom objektu. »Bitka« nepoznanici kao da je tek bila najavljenja... Nekoliko mjeseci poslije stnjala je »Škoda« pod golemlim teretom uz strminu Velebita. Bila je natovarena kao i prvi puta, ali je uz kompletну opremu našeg speleološkog odsjeka bilo i troje ljudi. Nisam mogao vjerovati da takav automobil može sve to izdržati. Stvari smo ugurali i u najmanje kuteve, ispod sjedala, iznad sjedala, ispod volana, na krov i drugdje.

Na Bunovac smo stigli oko tri sata poslije podne. Logor je bio podignut već prije našeg dolaska. Malo poslije sjedili smo svi zajedno na impoviziranim klupama koje su ostale od prijašnje ekspedicije. Vatra je bila na starom mjestu, ugodno podsjećajući na sva minula istraživanja i izlete. Započeli smo planiranjem ulaska u ponor. Dogovoren je da Maligan (Marijan Čepelak, ujedno voditelj ekspedicije), Željac (Željko Filipović), Boro (Dalibor Kasač) i Damir Prelovec u prvom naletu prenesu opremu za bivakiranje, hranu i opremu za daljnje napredovanje do — 220 metara dubine gdje će biti novi bivak (bivak br. II). Robi (Robert Jagodić), Garavi (Mladen Garašić) i Vrba (Boris Vrbek) bili su slijedeća ekipa koja je imala zadatku da zajedno s Maligonom dopre do dna jame ako će to biti moguće. Treću su ekipu sačinjavali: Šubara (Milan Matovina), Mudri (Boris Mudri) i Tihi (Tihomir Jukica). Njihov je glavni zadatku bio transport opreme pri povratku iz ponora.

Opreme je bilo mnogo i trebalo ju je svrstati. Transportne vreće bile su prema namjeni različitih boja. Najviše ih je bilo i najteže su bile vreće s tehničkim materijalom, a zatim s hranom. Bilo je tu oko 750 metara različitih vrsta užeta, klinova, svrdla, bor-klinova, telefona, telefonske žice, kratkih ljestvica, jedan čamac, karbid, rezervne baterije, kladiva, ribarske čizme i još mnogo druge opreme. Sve se to pakiralo u vreće i obilježavalo brojevima.

— Magla dolazi — primijeti Garavi.

— Da, magla! Sreća je što idemo unutra — odgovori Željac s puno ironije, — dolje ne-ma magle, tamo ima samo vode i to u izobi-lju.

Na tu primjedbu svaki je još pažljivije spa-kirao svoju opremu za spavanje. Ovaj puta uezao sam veston i »slonovu nogu«. Vrlo jasno

mi je sjećanje kakva je hladnoća bila prošli puta na dubini od 200 metara kada čovjek ne može jednostavno zatvoriti sve pukotine i kad mu voda ulazi kroz debelu zaštitnu kabanicu. Ponio sam rezervnu suhu odjeću i sve to dobro zamotao u četverostruku plastičnu vrećicu. Napokon je pakiranje opreme bilo govo-vo.

— Dobro, kaj je konačno s tom klopom? Već se tri sata kuha! — začuo se Robertov urlik.

— Čuj stari, probušena je »rajngla« i cijelo vrijeme juha curi kroz rupicu — pokušavam se izvući s »najboljim« odgovorom.

Treba započeti s jelom jer vidim da je vrag uzeo šalu. Mogao bih završiti i s linčom. Najvažnije je da se ljudi najedu. Optimizam i moral su tada znatno bolji.

Gusta magla već se uvukla u dolinu kad je prva ekipa krenula prema jami. Bilo je oko pola deset na večer. Mrak na površini ne smeta jer je ionako u jami. Otpratili smo ekipu zajedno sa 17 vreća i poželjeli: Sretno! Ovaj put smo posebnu pažnju posvetili polaganju telefonske žice. Nabavljenia su dva nova telefona s kojima smo mogli komunicirati bez bojazni od kvara. Znali smo da je najgore ako se prekine žica. Ovaj put se o tome brinuo Damir. To je težak posao. Nikad čovjek ne može s potpunom sigurnošću ocijeniti kojim putem ili dijelom jame je najbolje spuštati žicu, ali da pritom ne ometa istraživačima sličenje. Veza je morala biti osigurana tako da se u slučaju opasnosti od naglog nadolaska vode može dati pravodobni alarm. Veza je do silaska ekipa do bivka bila provjerena tri puta. Kod posljednjeg poziva, drugog dana poslije podne, javio se Željac sa — 220 m. Naj bliži telefonu bio je Robert:

— Zdravo Željac! Nekako si raspoložen?

— Vraga sam raspoložen, ali nema veze, ovaj, tko je gore na telefonu?

— Robi.

— Ovaj, koliko je sati?

— Pet sati.

— Pet sati?! Pa to je ludnica! Ja sam mislio da je manje. Čuj, nema mjesta gdje nisam

* Boris Vrbek (Zagreb, 25. 9. 1949.), inženjer šumarstva u Zagrebu. Aktivno se bavi speleologijom i planinarstvom od 1967. god, kada postaje član Speleološkog odsjeka PDS »Velebit«. Imao značajne funkcije u Odsjeku, Planinarskom društvu i KSPSH. Ima planinarske nazive »Speleolog« od 1969. i »Gorski spasavac« od 1975. god. Prošao mnoge škole i tečajeve. Instruktor na speleološkim školama. Bio u 215 speleoloških istraživanja. Na VII kongresu speleologa Jugoslavije 1976. god. izabran za predsjednika Komisije za spašavanje iz speleoloških objekata.

Spuštanje u Bunovac

Foto: M. Čepelak

mokar. Onaj skok sa previsom gdje curi voda dobro nas je udesio!

— Kaj? Sve je promočilo?

— Čuj! Kroz rukave, kroz nogavice, cipele su postale bazeni!

— Da li je veća voda nego prvi puta? — upitah u međuvremenu.

— Voda!? Pa nemaš mesta gdje ne ideš kroz vodu.

— Kako je inače u bivaku? — interesirao se Robi.

— Upravo smo došli. Ja se još nisam raskopao iz overala i užeta, ali osjećam dosta veliku hladnoću i drži mi palce da su mi stvari i vreća za spavanje suhi. Molio bih vas da mi donesete nešto suhe odjeće. Zapravo, kada mislite vi doći?

Dogovorili smo se da to bude poštio se oni dobro odmore i naspavaju. Do bivaka su bez prestanka silazili 19 sati. To treba nadoknaditi dobrom hranom i snom jer u podzemlju čovjek troši veliku količinu kalorija zbog fizičkog napora i hladnoće. Nas troje, Garavi, Robi i ja, krenuli smo u ponor kada su u logoru još svi spavalici. Bilo je oko pola pet kad se zora progurala kroz sloj magle. Taj trenutak je nezaboravljiv. Zastali smo i gledali kako se nebo počinje crvenjeti. Odjednom sam poželio da se izvalim na mokru travu i da zaboravim na sve oko sebe. Nije mi se nikud žurilo.

— Hej, stari! Da ti se možda ne sviđa vani? — prenuo me glas prijatelja.

Od sad ćemo zajednički dijeliti dobro i zlo. Nasmijao sam se u znak odobravanja, provjerio još jednom opremu i magnetofon za snimanje i počeo svladavati prvi skok od deset metara. Trebalо je racionalno koristiti užeta prilikom napredovanja. Ovaj put su užeta već bila postavljena i to nam je olakšalo silaz. Stari bor-klin još je dobro držao. U ovom objektu korištena je suvremena tehnika istraživanja s pomoću samog užeta i ona je došla do punog izražaja. Ljestvice i to kratke, upotrijebili smo samo na ulaznom dijelu jame i na 70. metru za jednu usku pukotinu. Svaki član imao je spuštalicu (descender) tipa »Petzl« uz obavezno osiguranje Bloquerom (univerzalnom stezaljkom) ili Shuntom (mehaničkim Prussikom). Za uspon po užetima korištene su penjalice tipa »Gibbs«. Za okomicu do 40 m i strme kosine učestrijevali smo tehniku jednostrukog užeta, a za veće vertikale i previsove, tehniku dvostrukog užeta. To smo morali izvesti zbog nedostatka opreme. U radu s dvostrukim užetima nastojali smo da nam jedno uže po mogućnosti bude dinamičke, a drugo statičke konstrukcije. Naime, za silaz descenderom koristili smo se elastičnim užetom, a za penjanje Gibbsovom tehnikom, krutim užetom koje nema velikih amplituda vibracija prilikom penjanja. Za osiguranje smo se koristili tom prilikom s oba užeta. Ponekad za veće skokove morali smo spajati užeta i tada smo posebnom tehnikom prelazili čvor na spoju. To nam je uspijevalo prilično brzo zahvaljujući prijašnjim treninzima i iskustvu stečenom u dosadašnjem radu.

Sjedište overala počelo me već pomalo smetati. Nalazio sam se već nekoliko sati u istom položaju i morao sam tijelo malo razgibati. Robi i Garavi imali su isti problem. Iako je u tom sjedištu inače ugodno, počeli su nam se mišići grčiti zbog toga što su nam tijela stalno bila u istom položaju. Povremeno me boljelo oko leđa i ramena. U starom bivaku skinuli smo sa sebe svu opremu jer tu dolazi uski dio pa ne bismo mogli proći sa svim tim »drangulijama« na sebi. Primijetili smo da ovdje nema ni traga od našeg prijašnjeg boravka. Do dubine od —120 metara bujice su sve odnijele. Kroz maglu što se s nas isparavala jedva sam razabirao svoja dva prijatelja. Njihove oči, crne od čade, kao da se smješkaju mojim smiješnim pozama. Naime već sam dobro zašao u usku pukotinu, čak sam i šljem skinuo da bih mogao proći kroz tu »širinu«.

— Kako je stari? Ide li? — dobacivali su mi.

— Ne! Tek sam izdahnuo zrak iz pluća da budem tanji. Možda bi bilo bolje da se nisam tamo gore najeo onog graha — istisnem kroz zube.

— Čuj, možemo ti pomoci malo nogama. Da te malo zgazimo, ha?

Pustio sam ih neka uživaju u mojim neprilikama i čekao da na njih dode red. Dob-

ro je da smo postavili kratke ljestve na ovom dijelu. Voda je u jezeru bila puno viša nego prije. Iz »uskog problema« odmah ulazimo u još jedan, još veći. Zaustavio sam se 20 centimetara iznad vode. Tu je trebalo izvesti operaciju presvlačenja iz gojzerica u visoke čizme. Prošao sam tako »vodeni S«, ali s rezervnim električnim svjetiljom jer mi je vjetar ugasio acetilensku svjetiljku. Dakle, ovo još nisam doživio u svojoj desetgodišnjoj speleološkoj praksi. Taj famozni kanal u obliku slova »S« prošao sam u nemogućem položaju! Voda u jezeru seže koji centimetar ispod ruba čizama. Ulazi se leđima okrenutim prema otvoru, s prsimu što bliže površini vode jer se tu strop vrlo snizuje. U tako pognutom stanju i sa stvarima u ruci treba još na kraju prekoracići prag. Ustvari, on je krov svemu što je poslije slijedilo i zakleo sam se da će ga prvom prilikom minirati, razbiti, uništiti, samo da ta voda od 4 stupnja Celzijevih ode iz ovog bazena. Bio sam vrlo ljut jer kada sam nosio Robertu drugi par čizama, voda mi je prokuljala preko ruba sare i tako je bilo gotovo s mojim do tada suhim čarapama. Misli su mi sada bile kod suhih čarapa negdje dolje u transportnim vrećama. Dok sam cijedio treći par čarapa, do mene dopre očajni urlik nekoga kome se upravo zalijeva čizma. Po karakterističnoj psovci prepoznao sam da je to Robi.

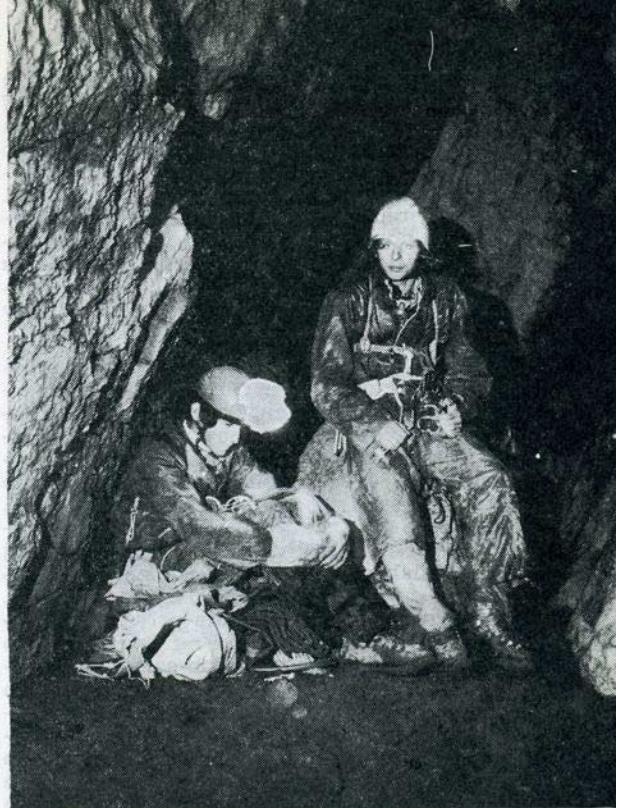
— Kako ti se svida ovo pranje nogu? — upitah ironično.

— Obadvije, stari! Obadvije noge su mi sada kao dvije kade — jadao mi se pružajući transportnu vreću. Ona nam je dosad zadavala prilično muka.

A kako je tek bilo dečkima ispred nas sa sedamnaest vreća!? Garavi je prošao bez zalijevanja čizama.

— Ovo je idiotski: ostavili su mi dvije lijeve čizme. Da su bar istog broja nego jedna je br. 41, a druga 43, — žalio mi se »kupač nogu« skidajući čizme uz žubor tekućine u njima. Vjetar je ovdje stalno puhao i pothlađivao nas tako da nam je voda bila još hladnija.

Ukopčam descender, a kod slijedećeg klina shunt i spustim se 40 m niže. Tu smo dobili još jednu transportnu vreću koju su dečki zaboravili. Pred nama je bio još uski meandar do glavnog vertikala. Tu nismo morali svlačiti i oblačiti stvari pa smo brzo bili na mostu iznad vertikale od 80 m. Do logora imamo još 100 metara. Ovih 120 metara što smo prošli bilo je zapravo suho, sad tek dolazi glavno močenje. Povremeno sam uključivao mikrofon da snimim događaje u jami prilikom silaženja. Nekoliko puta sam i nehotice otvorio prekidač ne sluteći da se snima. Bit će to zanimljiva dokumentacija.

Bivak I u Bunovcu

Foto: M. Čepelak

Odadje ide duplo uže. Cijeli ovaj dio jame je u previsu. Telefonski kabel je dva metra od mene. Dobro je postavljen i ne petlja se oko užeta. Sad će biti lakše silaziti jer nema više čvorova, užad je u jednom komadu. Brzo stižem do bor-kлина na strmoj polici. Sjećam s kada sam tu svrdlao prošli put. Maligan je sada zabio još jedan klin zbog sigurnosti. Tu je — 180 metara. Malo smo na taj način skratili vertikalnu radi lakšeg penjanja. Od kлина sam nekoliko metara daleko, treba se do njega privući. Vreća što visi omotala se nekoliko puta oko užeta. Sve se zapetljalo. Prokljinjem transportnu vreću i sudbinu da je baš mene dopala. Voda curi, ne smijem gledati gore jer bi to značilo kraj rasvjeti. Palim za svaki slučaj rezervnu svjetiljku upravo kad se ugasila acetilenska. Sada je vidljivost slabija. Užeta su fiksirana dolje za klin i to mi otežava položaj. Okrećem se zajedno s vrećom i uspijevam se otpetljati. Sada sam na »anti polici« i odmaram se.

— Može slijedeći, — vičem onima gore. Čekam Robija da ga riješim sličnih briga.

— Ponovi!!! — jedva čujem glas koji se gubi sav u jeki.

— Mo..že..te.. se spu..sti.. ti..! — derem se iz svega glasa ujedno žaleći što nemam radio stanice. Počelo mi je biti hladno. Voda mi je smočila već dva sloja odjeće. Sreća je

da su momci brzi. Spuštamo se niz još jedan skok. Trebalj nam je šest sati do bivaka. U bivaku snimam »intervju« sa svim članovima ekipe. Neobično je gledati te čudne ljude kako se valjaju na uskoj blatnoj polici. Boro i Damir su prespavali do vrata zakopani u blato. Negdje usred sna jedna mala lavina blata zatrpana je stvari i spavače. Od umora nisu ništa ni osjetili. Maligan i Željac iskopali su rupu povrh njih i tu se smjestili. Damir i Boro nakon odmora odlaze na površinu. Njihov je zadatak zasad završen.

Željac ostaje na vezi u bivaku, a nas četvorkica silazimo dalje. Obilno jedemo i sortiramo preostalu hranu. Robert ide prvi. Spuštamo ga tehnikom fiksнog descendera. Morao sam zabiti bor-kin. Užad klizi kroz descender. Još ima nekoliko metara. Javljam Robiju da se strpi dok nadovežem drugo uže. Imat ćemo još jedan prelaz preko čvora! Otpriklike 55 m niže javlja da je na vrlo uskoj polici. Odahnemo. Sada je na meni red. Uzimam za svaki slučaj stremen, nikad se ne zna. Negdje na 15. metru upadam usred slapa. Visim u zraku. Osjećam da bi mi i pauk zavidio na ovim akrobacijama. Došao sam čvoru prenisko. Visim kao idiot i razmišljam o dalnjem potezu. U tom položaju nemoguće je iskopčati descender i prebaciti ga ispod čvora. A voda pada. Zašto nisam na vrijeme primjetio čvor?! Stvar je spasio stremen. »Suvise sam lukav za tebe, jamo jedna!«. Dobro je da su užeta dupla, to olakšava radnju. Osjetio sam blag trzaj prilikom oslobođanja shunta i već sam sjedio kod Robija. Oči su mu ušle u lice. Bile su krasno obojene od dima svjetiljke.

— Kaj je stari, Šljiva? — upitah ga onako stisnutoga uz stijenu.

— Malo, ali to nije ništa. Više me muči rasvjeta. Stalno mi se kvari.

To me podsjeti da je moja instalacija ugašena od polsatnog tuširanja gore na čvoru. Nalazimo se na 315. metru dubine. Jedemo kikiriki i slatke stvari. Garavi je imao problem na onoj maloj polici. Od silne jeke nastao je nesporazum, ali se sve dobro završilo. Maligan crta načrt jame. Zabijam još jedan bor-kin. Nigdje nema pukotine za standardne klinove i to nam oduzima mnogo vremena. Svi zajedno silazimo skok niže. Na tom skoku bilo je opet neprilika. Stigao sam do kraja užeta, a još nema dna. Dobacuju mi drugo uže. U takvim slučajevima je dobro imati montirane penjalice na nogama, kao i čvor na kraju užeta. Tu je sada dubina od 340 m. Jama ide dalje! Veliki blokovi kamenja svuda oko nas. Na svim licima se primjećuje umor. U brzom prebacivanju preko nekoliko vertikalnih silazimo do tada najdublje točke u jamama Hrvatske: minus 365 m. Jama ide još dalje! Da li ćemo doći do željene brojke? U mislima mi se sve izmiješalo. Ipak ćemo otvoriti onu bocu vina! Sjedimo na dubini od 410 m. Veseli smo, ali nam smiješak ne dolazi do usana. Uzimamo slijedeći obrok hrane.

Izmorila nas je ova zadnja velika kosina od 40 metara. Oštetili smo jedno uže. Pažnja po pušta i moramo biti na oprezu. Umatamo se u astrofoliju. Toplina mi je prostrujila tijelom i počelo mi se spavati. Robiju je zlo. Garavom malo manje. Dalje idemo Maligan, Garavi i ja. Robi ostaje spavati u astrofoliji. Sjećam se da smo prolazili kroz neke kose pukotine hitajući ka dubini. Snaga nam se naglo vratila. Bili smo svjesni što nosi svaki daljnji metar jame. Nemamo više materijala. Odlučili smo da idemo još dublje i stigli smo do veće vertikale, koju je moguće savladati. Bilo je to na — 445 dubine. 445 metara! Zar je to moguće? Za sada najdublji od čisto vertikalnih objekata u Jugoslaviji. Dalje bi sada bilo rizično. Možda, da smo odmorni. Ali, bolje je ovako. Do pola kilometra dubine nedostaje još malo. To je cilj slijedeće ekspedicije.

Povratak je bio očajno težak. Sada smo morali sve tegliti i dizati, a užeta su bila potpuno mokra i teška. Garavi je napravio jednu sliku, samo jednu! Tri fotoaparata i samo jedna slika na 410. metru. Zao mi ga je. Pregorio mu je fleš od ove silne vode. Kako to uvijek bude, vraćajući se polako, uz sve vertikale počeli smo pjevati u najtežim trenucima. Robert se dobro odmorio i sada mu je bolje. Nikad nisam vjerovao da čovjek može u roku od pet minuta sanjati sedam puta. Tek što sam malo sjeo čekajući na svoj red za uspon samopodizanjem, zaspao sam. Trgnuo me Maliganov poziv da se ukopčam na uže. Sreća je što čovjek zaboravlja gadne i teške trenutke. Računajući od ulaska u objekt nismo spavalni već 46 sati! Zar smo uistinu toliko dugo bili budni? Izgleda nemoguće, ali je ipak tako.

Posljednja vertikala od 80 metara bila je »pakao«. Željac me šuteći promatrao kako se prebacujem posljednje metre do bivaka. Tu gore sam izgubio ravnotežu i ostao visjeti na užetu. Dobio sam vrućeg čaja i zatim se uvukao u veston i »slonovu nogu«. Željac je pomagao kod stvari. U stvari mi je polsatno spavanje izgledalo kao tren. Garavi i Robi spavali su malo niže od mene u onom pravom blatu, jedinom blatu u jami, blatu koje je bilo baš tamo gdje ga je najmanje trebalo. Padne li koja stvarčica ispod najlona u blato može se čovjek oprostiti s njom jer jednostavno nestane.

Skuhali smo dobar grah, ali u drugom pokusaju, jer se prvi svršio s prevrtanjem. Tu smo proslavili uspjeh i poslije pakiranja stvari krenuli prema otvoru. Šubara, Mudri, Boro, Damir i Tihi sada su stupali na scenu. Opet smo se svi smočili na onom prelazu kroz jezero. Neki su dobili i ozebljive na nogama i rukama. Izlazak je trajao 24 sata. Kada sam konačno izašao iz grotla ponora, dugo sam gledao u nebo. Nisam vjerovao svojim očima, da u mraku mogu sjati zvijezde i da to nisu slaba titrava svjetla naših svjetiljaka u podzemnoj tami ponora Bunovca.

U sifonu šipilje pod Gredom

HRVOJE MALINAR

ZAGREB

SLIKA DESNO:

Speleonaut pred ulazom u sifon

Kombi u kojem se vozimo, nestašno poska-kuje po crvenoj prašnjavaoj cesti punoj rupa i kamenih izbočina. Skrećemo s loše ceste i silazimo niz još lošiji put, jedva prolazan za vozilo. Pred nama se ukazuje Ljubački zaljev u čijoj se pozadini bjelasaju zasnježeni vrhunci Velebita. Došli smo da u ovom području speleološki istražimo jame s vodom i podmorske šipilje. To ćemo raditi za potrebe zadarskog vodovoda kao suradnici Instituta za geo-loška istraživanja u Zagrebu.

Stajemo pokraj kaptaže jakog vrela iz kojeg izbjija slatka voda. Speleološkim istraživanjem trebali bismo otkriti eventualnu povezanost između jama, vrela i podmorskikh izvor-šnih šipilja. Ako postoji podzemna veza vodnih tokova onda će se otvoriti svih vrljija i podmorskikh šipilja zabetonirati i injektirati kako bi se u kaptiranom vrelu skupio sav tok. Voditelj istraživanja, mr. Srećko Božičević, raspoređuje ekipe i daje zaduženja. Boris Vrbek, Branko Jalžić i Boris Krstinić odlaze istraži-vati vertikalne jame s vodom, a ja se spremam za podmorsko rekognosciranje. Ovaj puta trebam samo pregledati ulazne dijelove podmorskikh šipilja, izviditi prohodnost i napraviti topografske skice.

Oblačim neoprensko ronilačko odijelo i preko krševite obale odlazim sa Srećkom do mesta gdje se tik pod vodom nazire otvor šipilje. Srećko tumači da u ovo doba godine, tj. početkom veljače, postoji mogućnost dubljeg prodora u šipilju bez ronilačkog aparata zbog vrlo niske oseke. Karlo Horvat doplavlja gumenim čamcem do samog otvora da mi se u slučaju potrebe nađe u pomoći. Navlačim masku, respirator, olovni pojaz i peraje i takav se navezujem na tanko uže s označenim met-

rima dužine. Srećko i Karlo mi ne zavide što trebam ući u hladnu vodu. Do jučer je pu-hala bura i još više ohladila inače hladnu vo-du. Ni pogled na Velebit pokriven snijegom baš me ne ohrabruje. Bonaca je. Ulagam pola-ko u vodu kako bih se postupno akomodirao, ali hladno more sijeće mi dah. I srce je ubr-zalo ritam. Kroz minutu laganog plivanja po površini ipak se privikavam na hladnoću. Vo-da što je ušla u pore odijela zagrijala se na meni tako da više ne osjećam nesnosnu stu-den. Disanje se normaliziralo. Iz čamca uzi-mam ronilačku svjetiljku, kompas, dubino-mjer i plastične tablice za crtanje i pisanje pod vodom. »Sretno, Hrvoje, i čuvaj se!«, čujem Srećkov glas.

Jedan dubok udah, još jedan i još jedan. Uranjam prema tamnomodrom otvoru šipilje. Kroz otvor izbjija struja slatke vode. Osjećam ugodnu temperaturnu promjenu. Vrulja, koja bi ljeti djelovala u moru vrlo hladno, sada je prema mrzloj morskoj vodi kao topla kupka. Cini mi se kao da sam se zaklonio od hladne bure u zavjetrinu. Nekoliko cipala preplašeno je šmugnulo s ulaza u dubinu šipilje. Pogledam gore prema stropu. Samo metar dalje od ulaza ugledam zrcalnu površinu koja označava da u šipili ima zraka. Oprezno se približavam prema površini s rukom iznad glave, jer ne znam koliko zraka ima iznad vode. Dobro je da sam oprezan. Zraka ima tek toliko da mi je cijev respiratora iznad površine. Ispušem vodu iz disalice i oprezno dišem zrak koji se zadržao na stropu. Znam da neću moći dugo vremena koristiti tu zalihu pa se osvrćem oko sebe da osmotrim svoj položaj.

Oči mi se privikavaju na polutamu. Širi-na ulaznog dijela šipilje je 2—4 metra, dok je

dubina tri metra. Zračni mjeđuh iz kojeg dišem dugačak je oko metar. Nešto dalje je drugi, a nekoliko metara dalje treći. I dalje na opazu, prebacujem se sve više u unutrašnjost špilje. Uskoro dolazim do mjesta gdje ne mogu više napredovati. Sifon se spušta u dubinu. Bez ronilačkog aparata bilo bi preopasno nastaviti put u nepoznato. Okrećem se prema izlazu radi izrade skice. Slika je fantastična. Stijene, bilje, spužve i dagnje imaju modričasti odsjaj, dok je sam otvor svjetloplave boje. 'Oš' nekoliko većih riba ušlo je u špilju, ali kau su ugledale nepoznatog gosta otplivale su u nervoznim cik-cak linijama dalje u sigurnije vode. Završavam skicu i izranjam iz špilje u hladno more. Kratko izvještavam Srećku o onom što sam video pa se zatim čamcem prebacujem do druge špilje. I ova špilja nalazi se pod visokom stjenom. Obje špilje mještani nazivaju špilje Pod Gredom.

U drugu špilju može se ući gaženjem kroz vodu do pojasa. Na sedmom metru dužine s desne strane vidi se danje svjetlo, ali je kanal preuzak za prolaz. Znači da postoji i drugi ulaz. Izradujem nacrt ovog dijela i izlazim iz kanala da potražim drugi ulaz. Nalazim ga petnaest metara dalje na zapad, ali mu je strop gotovo u razini mora. U ranjam nekoliko metara do mjesta gdje je strop viši, udahjem nekoliko puta i ponovo uranjam do drugog povišenja stropa. Dolazim na mjesto odakle se vidi svjetlo iz kanala u kojem sam bio malo prije. Tu se odvaja novi kanal kroz koji struji slatka voda. Kanal je cijeli potopljen i preuzak za ronjenje. Završavam skicu i odlazim čamcem do kaptiranog vrela. Srećko mi kaže da se voda iz kaptavnog bazena negdje gubi kroz betonsku branu. Trebam pronaći to mjesto. Ulazim osiguran užetom u bazen i uranjam s unutrašnje strane brane. I stvarno, na dubini od samo metar i pol opažan na brani pukotinu jedan metar dugačku i petnaest centimetara visoku kroz koju se gubi dobar dio vode. Osjećam jak pritisak što ga voda tlači prema pukotini. Okrećem se prema drugoj strani bazena odakle voda pritiće. Prizor koji sam ugledao nisam očekivao, pa je na mene djelovao uzbudljivo. Preda mnom se ukazao tamski otvor podvodne špilje visok oko dva metra i gotovo dvostruko širok. Izronio sam da uzmem dah i ponovo uronio. Posvijetlio sam kroz otvor i zaronio unutra koliko mi je dopustio dah. Ugledao sam prostranu dvoranu čije je dno ispunjeno kamenim blokovima. Slatka voda snažno dotiče i stalno donaša dugačke niti zelenih algi koje se poput plamenaca na jedrilici postavljaju u smjeru strujanja. Na žalost nemam aparat za ronjenje niti škrge pa moram izroniti. Time je prema programu sve obavljen. Zadovoljni se враćamo u Zagreb.

Devet mjeseci poslije, tj. 7. rujna 1975, opet se nalazimo u Ljubačkom zaljevu. Ovaj puta

ekipi se pridružuje iskusni ronilac Zlatko Kamenić, koji je donio dva aparata za ronjenje. To su dvobočnici s komprimiranim zrakom od 200 atmosfera. Donio ih je s republičkog natjecanja u ronjenju, koje je održano dan prije u Zadru. Odmah odlazimo čamcem do špilje Pod Gredom I. Ovaj puta je more toplije od slatke vode koja izvire iz špilje. Navlačimo odijelj, instrumente, pojaseve, aparate. Primjećujem da na mojoj aparatu nema ručice za rezervu zraka, nužne za sigurnost u ronjenju. Ali što se sad tu može. Zlatko veli neka se snađem. Uranjam najprije ispred špilje da isprobam aparat i regulator zraka. Na četiri metra dubine nailazim na još jedan otvor kroz koji lagano struji voda. Uvlačim se unutra da vidim kamo ide i ustanovljavam da je vezan za glavni kanal. Odjednom mi nestaje zraka pa pokušavam aktivirati rezervu. Ne mogu dosegnuti polugu pa s ono malo zalihe u plućima brzo izranjam na površinu.

Zlatko kaže da je zrak potrošen na natjecanju, a nije bilo dovoljno vremena da se boce ponovo napune. Aktivira mi rezervu zraka za koju kaže da će mi trajati sigurno još 10–15 minuta. Nije baš mnogo kad se spremam zaroniti u sifon. Zlatko zaranja prvi. Palim svjetiljku i krećem odmah za njim. Gledam na sat. Ako bude potrebno više od minute za preron sifona, vraćam se, jer nisam siguran samo sa skromnom rezervom. Kanal se spušta na tri metra dubine i naglo skreće udesno. Ubrzo smo se našli u potpunoj tamni, ali kanal se uspinje i iznad nas je zrak. Izranjamo u usku ali visoku prostoriju. Ovo je prvi puta da sam preronio sifon. Zadovoljan sam i ponosan da sam to uspio makar su dimenzije sifona skromne. Iako sam već ronio u sifonima Veternice i Tounjice, to je još uvijek pionirski posao. Znam međutim da će za buduće generacije speleologa ovakvo istraživanje biti igrarija.

Na kraju kanala tražim podvodni prolaz, ali je stijena ovdje zatvorena. Gore visoko uzdiže se dimnjak. Skidam aparat, masku i peraje i penjem se uz kamin. Na visini od deset metara ustanovio sam da je dimnjak zatvoren. Dakle, ovdje nema nastavka. Spuštam se do Zlatka. On je oduševljen špiljom. Među roniocima je veteran, ali ne poznaje špilje, pa je to i za njega poseban doživljaj. Nalazimo uzak neprolazan otvor na desnom boku kanala gdje dolazi voda. Izrađujem topografsku skicu špilje od kraja prema ulazu. Ponovo uranjam. Malo dalje ugledam modro svjetlo što indirektno dolazi izvana. Ulaz još ne vidim. Nemam čeonu rasvjetu pa imam teškoća pri crtanju pod vodom. Još nekoliko metara i ukazao se ulazni otvor gdje se nalazi Zlatko. Upravo razvlači mjerno uže. Izranjamo. Znam da su ovi trenuci neizvjesnosti za prijatelje gore na obali bili vječnost. Vidim kako im se zabrinuta lica razvlače u osmijeh.

Svladavanje uskih i zatvorenih prolaza u speleološkim objektima

MARIJAN ČEPELAK

ZAGREB

Prilikom speleoloških istraživanja često smo bili u situaciji da zastanemo pred nekim suženjem. Pokušavamo provući karbitku i procjenjujemo — kanal »ide dalje«, ali nikakvim nastojanjima ne možemo svladati tu prepreku. Ili je suviše oštar zavoj, ili odijelo zapne za neku izbočinu, ili je jednostavno suviše usko da bi se tijelo moglo provući kroz prolaz. Što speleolozi rade u takvim prilikama? O tome je riječ u ovom malom prikazu.

Svladavanje uskih mjeseta i sličnih zapreka danas je postao rutinski posao u sklopu nekog speleološkog istraživanja i na taj način razvila se svojevrsna tehnika. Osnovni je cilj istraživanja špilja i jama prodrijeti što dalje i dublje u podzemlje. Sredstva kojima se speleolozi pritom služe nisu ograničena nekim etičkim ili sportskim principima kao npr. u alpinizmu. Ustvari, primjenjujući razne tehničke novitete i sve savršenije pribor, kretanje u podzemlju nije bitno lakše nego prije, bez tih pomagala. Razlog je u tome što se speleolozi sada upuštaju u mnogo teže probleme, takve za koje se prije mislilo da ih je nemoguće riješiti.

Uskih ili zatvorenih mesta (zapreka) ima više vrsta, a mogu se svrstati u tri skupine:

- uski otvoreni prolazi (suženja),
- djelomično zatvoreni prolazi (moguće samo strujanje zraka ili protjecanje vode) i
- potpuno zatvoreni prolazi.

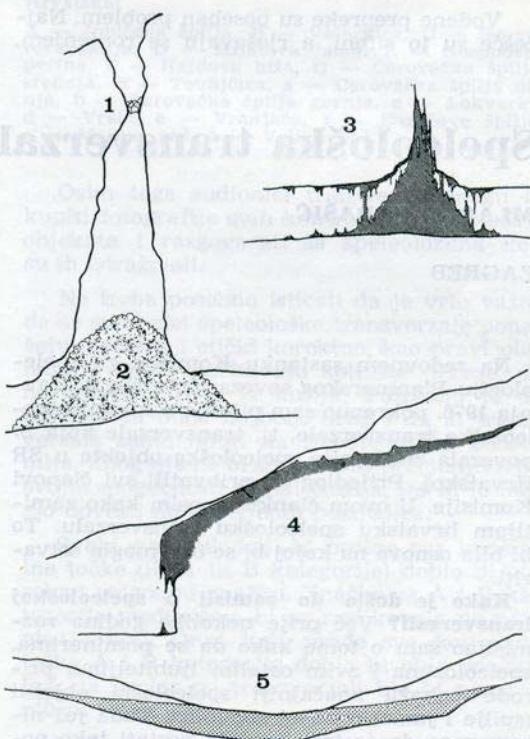
Materijal kojim je stvoren suženje ili zbog kojeg je nastala zapreka može biti:

- stijena bez izbočina (uski pukotinski kanali, uski meandri i sl.),
- stijena s izbočinama (izbočine od kalcitnih nakupina — »korala«, oštri erozivni oblici i sl.),
- sigovina,
- kameni blokovi,
- šljunak (ako je »cementiran« — konglomerati i breče),
- pijesak,
- zemlja (ako je s vodom — blato),
- voda (kod sifona), odnosno snijeg i led i
- balvani i granje.

Za svladavanje ovih zapreka koriste se metode:

- otklesavanje,
- otpkopavanje,
- miniranje i
- ispumpavanje vode i ronjenje (kod vodenih zapreka).

Otklesavanje je najčešći način proširivanja prolaza, a koristi se i tamo gdje nije nužno potrebno, da bi se prolaz učinio lakšim. Otklesavaju se sige, »korali«, sigaste ploče (češto na tlju) ili sama stijena. Za taj posao redovito služi čekić (kladivo) koji ima i mnogo raznovrsniju primjenu. Osim čekića kod težih problema služi klesarsko dlijeto i »špicu«. Mnogo rjeđe koristi se pneumatski čekić. Otklesavanje je naporno jer se radi u ograničenom prostoru i često u nepovoljnem položaju.

Nekoliko najčešćih oblika zatvaranja ili sužavanja prolaza:

1. uglavljeni kamenje, balvani ili granje, u užim dijelovima jame
2. prolaz zatvoren urušenim materijalom — često kod jama kada postaju položenje ili se spajaju s horizontalnim kanalom
3. zapreka nastala nakupljanjem sigovine u kanalu
4. nakupljanje sigovine na tlju saljevi
5. suhi sifon — nekadašnji voden sifon ispunjen šljunkom, pijeskom, zemljom ili blatom

Otkopavanje se koristi kod zarušenih prolaza, suhih sifona, raznih niskih i uskih kana-
la sa zemljastim ili šljunkovitim tlom, a također kod uskih ulaza u špilje i jame. Otkopavanje se primjenjuje i u snježnicama ako je prolaz zatvoren snijegom ili ledom. Pribor za otkopavanje je loptica s kratkim držalom (često na preklop), da može poslužiti i kao motika), mali kramp, čekić s dugačkim rogom (leđno kladivo), željezna poluga, vitlo s kratkim čeličnim užetom za odmicanje kamenih ograda, posuda za izvlačenje otkopanog materijala i sl.

Miniranje se rjeđe koristi jer zahtijeva stručno rukovanje, a eksploziv je teže dostupan speleolozima amaterima. Dobro je za proširivanje prolaza gdje je zapreka čvrsta stijena koju je na druge načine teže ukloniti. Za ulaganje eksploziva potrebno je izbušiti rupu u stijeni što je prilično težak i dugotrajan posao, ili se eksploziv ulaže u neko prikladno udubljenje i prekriva plastičnim tamponom (glina). Eksploziv treba aktivirati s veće udaljenosti, najbolje pomoću električne struje.

Vodene prepreke su poseban problem. Najčešće su to sifoni, a rješavaju se ronjenjem.

Jedan od načina je i ispumpavanje vode iz sifona ako za to postoje prilike (osobito ako je voda stajaća ili sa slabijim doticanjem). Speleološki odsjeci naših planinarskih društava zasad ne posjeduju agregat za proizvodnju struje, ni pumpu, pa nemaju i skustava u radu s takvim priborom. Upotreba tih aparata bila bi vrlo korisna i mnogi problemi prolaza vodenih zapreka mogli bi se na taj način riješiti.

Da bi se prošireno mjesto olakšalo za prolaz potrebno je prilagoditi odjeću tim prilikama. Poželjno je da speleolozi imaju jednodijelne kombinezone sa zatvorenim džepovima (ili s unutrašnje strane). Šljem je prva stvar koja zapne na uskim mjestima, pa zato svjetlo instalirano na njemu ne dolazi u obzir. U ekstremno uskim mjestima potrebno je skinuti dio odjeće, a prakticira se i tzv. »prolaz na izdah« tj. da se kod provlačenja istisne zrak iz grudnog koša, a diše donjem dijelom pluća (abdominalno disanje). U uskim prolazima manji ljudi nesumnjivo imaju prednost, osobito u zavojitim kanalima, no najveća olakšica je poznавање nekih »grifova« koje je teško opisati i gibljivost koja se stiče jedino praksom.

Speleološka transverzala

MLAĐEN GARAŠIĆ

ZAGREB

Na redovnom sastanku Komisije za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske 9. travnja 1976. pokrenuo sam pitanje osnivanja speleološke transverzale, tj. transverzale koja bi povezala značajnije speleološke objekte u SR Hrvatskoj. Prijedlog su prihvatali svi članovi Komisije. U ovom članku iznosim kako zamisljam hrvatsku speleološku transverzalu. To bi bila osnova na kojoj bi se ona mogla ostvariti.

Kako je došlo do zamisli o speleološkoj transverzali? Već prije nekoliko godina razmišljao sam o tome kako da se planinarima, speleolozima i svim ostalim ljubiteljima prirode pokažu značajniji speleološki objekti (spilje i jame) u našoj republici. Tada još nisam znao da će transverzale postati tako popularne kao što su danas. U planinarskoj organizaciji, a i izvan nje, danas je velik broj ljudi koji obilaze različite planinarske transverzale, a to je povoljna prilika za otvaranje još jedne, potpuno novog sadržaja i oblika — speleološke transverzale. Zbog svoje originalnosti ona bi također bila dobro posjećena. U Jugoslaviji još nema speleološke transverzale pa vjerujem da bi zainteresirala i prijatelje iz ostalih republika.

Tko bi mogao obilaziti speleološku transverzalu? Speleološki objekti bili bi svrstani u dvije skupine kontrolnih točaka:

A kategorija (teški speleološki objekti). Mogli bi ih posjećivati samo oni koji se bave (ili su se aktivno bavili) speleologijom, koji su završili i pohađali speleološke škole i tečajeve, koji poznaju speleološku tehniku i opremu. Za posjet takvim speleološkim objektima potrebna je osim osobne i zajednička speleološka oprema (npr. užeta u nekim speleološkim objektima). U ovu kategoriju dolaze u obzir speleološki objekti s ocjenom teškoće do +3° (od mogućih 6°).

B kategorija (laki speleološki objekti). Mogli bi ih posjećivati svi koji se aktivno bave planinarstvom, ali ako imaju osnovna znanja iz speleologije (iz literature, predavanja i tečajeva). Osim toga, za posjet takvim objektima treba imati i odgovarajuću rasvjetu. U ovu kategoriju dolaze u obzir speleološki objekti s ocjenom teškoće 1 — 2°.

Polaznici transverzale obavezno se trebaju kretati u grupama, a nikako pojedinačno (kao ni u planinama!). Dobro se zna da je kretanje

u podzemlju prilično opasno te da pojedinac u podzemlju lako može nastradati. Da bi se izbjegle nezgode potrebno je da se posjetiocu kreću u skupini od najmanje tri osobe.

Kontrolne točke. Speleološke objekte (kontrolne točke) treba izabrati prema ovim kriterijima:

- da se mogu posjećivati tokom cijele godine,
- da ne budu suviše teški i opasni za savladavanje (najviše trećeg stupnja teškoće),
- da budu pretežno horizontalni speleološki objekti — spilje,
- da budu atraktivni ili po svojoj dužini i veličini ili po sigastim nakupinama, dvoranama itd.

Prijedlog speleoloških objekata A kategorije:

- Jopićeva spilja (Kordun, Krnjak)
- Vternica (Medvednica)
- Horvatova spilja (Lika, Vrhovine)
- Mijatova jama (Kordun, Generalski Stol)
- Gospodska pećina (izvor Cetine)
- Cerovačka spilja, srednja (Lika, Cerovac)
- Hajdova Hiža (Gorski kotar, Kuželj)
- Tounjčica (Kordun, Tounj)

Prijedlog speleoloških objekata B kategorije:

- Cerovačka spilja, donja (Lika, Cerovac)
- Cerovačka spilja, gornja (Lika, Cerovac)
- Lokvarska (Gorski kotar, Lokve)
- Vrelo (Gorski kotar, Fužine)
- Vranjača (Dalmatinčka zagora)
- Baračeve spilje (Lika, Rakovica)
- Velika peć (Medvednica)
- Manita peć (Južni Velebit, Paklenica)

Posjet speleološkim objektima. U svakoj kontrolnoj točki (speleološkom objektu), na određenom mjestu nalazit će se kutija sa žigom, koji će svaki sudionik transverzale otići u posebnu knjižicu. (U turistički uredenim speleološkim objektima žig će biti pohranjen u upravi tog objekta). Knjižicu za žigove polaznici speleološke transverzale kupili bi u Planinarskom savezu Hrvatske u Zagrebu, koji bi bio i organizator prve speleološke transverzale. U knjižici bi između ostalog bili ovi podaci o objektima i kontrolnim točkama:

- položaj,
- pristup,
- mogućnosti noćenja u blizini, kome se treba javiti prije posjeta spilje, itd.,
- kratak opis, pregled dosadašnjih istraživanja, dužina i dubina, najvažniji dijelovi i najzanimljiviji detalji itd.,
- potrebna oprema,
- ocjena teškoće, radi orientacije,
- mjesto gdje je kutija sa žigom,
- topografska snimka svakog objekta s oznakom gdje se nalazi kutija sa žigom,
- popis poznate literature o objektu.

Kontrolne točke za speleološku transverzalu SR Hrvatske:

A — Jopićeva spilja, B — Vternica, C — Horvatova spilja, D — Mijatova jama, E — Gospodska pećina, F — Hajdova hiža, G — Cerovačka spilja, srednja, H — Tounjčica, a — Cerovačka spilja gornja, b — Cerovačka spilja gornja, c — Lokvarka, d — Vrelo, e — Vranjača, f — Baračeve spilje, g — Manita peć, h — Velika peć.

Osim toga sudionici transvezale mogli bi kupiti fotografije svih kontrolnih speleoloških objekata i razgovarati sa speleolozima koji su ih istraživali.

Ne treba posebno isticati da je vrlo važno da se sudionici speleološke transverzale ponajprije moralno i etički korektno, kao pravi planinari, da ne uništavaju spiljske ukrase, da ne odnose žigove iz kutija. Potrebno je da im priroda bude najbolji drug i da ih transverzala samo uputi na ljepote našeg podzemlja. Zbog nje ne bi smjelo biti precjenjivanja svojih mogućnosti ili natjecanja, jer bi to moglo dovesti do neželjenih posljedica.

Svaki sudionik koji bi prošao sve kontrolne točke (ili A ili B kategorije) dobio bi posebnu prigodnu značku. Značke za A i B kategorije međusobno bi se razlikovale po napisu i boji. Omaj koji prođe sve kontrolne točke A i B kategorije dobio bi obje značke. Rok za prolaz po transverzali bio bi neograničen.

Nadam se da će ovaj prijedlog potaknuti ostvarenje speleološke transverzale u našoj republici. To bi u mnogome pridonijelo još većoj popularnosti planinarske speleologije i ljepota hrvatskog krša. Svi koje zanima ova zamisao neka se javi našoj Komisiji kako bismo što prije zajednički realizirali ovu zamisao. Ona je već ostvarena u nekim zemljama svijeta (USA, Francuska, Švicarska, Austrija, Italija), a postoje svi preduvjeti da se ostvari i kod nas.

Sedmi kongres speleologa Jugoslavije

MR SREĆKO BOŽIČEVIĆ

ZAGREB

U organizaciji Speleološkog društva SR Crne Gore održan je u Herceg-Novom od 9. do 14. rujna 1976. godine VII Kongres speleologa Jugoslavije. Za održavanje je izabran Centar za naučne skupove, a tu su smješteni i sudionici. Stručni rad odvijao se uglavnom u dvije skupine. Više je predavanja i slušača bilo u skupini Hidrogeologija krša i fizička speleologija. U drugoj skupini bile su sekcije: speleobiologija, antropospeleologija, primijenjena speleologija i ekološka problematika krša.

Na Kongresu je bilo oko 70 sudionika iz Jugoslavije što je malo prema dosadašnjim kongresima. Kao strani gosti bili su predstavnici iz Bugarske i Francuske. Iz Hrvatske je na Kongresu bilo prisutno 16 speleologa iz Zagreba i Pazina; oni su održali 14 referata.

Nakon uobičajenog svečanog otvorenja Kongresa, te čitanja redovnih izvještaja Saveza i pojedinih republičkih speleoloških organizacija, pročitana su tri plenarna referata s naglaskom na problematiku razvoja speleologije na području Crne Gore.

Prema riječima dosadašnjeg predsjednika Speleološkog saveza Jugoslavije naša je speleologija u minulom razdoblju u nazadovanju, pa smo po sadašnjem stanju oprimljike na sedmom mjestu u svijetu. Ta uopćena ocjena vrijedi samo za Jugoslaviju kao cjelinu, jer je speleologija u Hrvatskoj prema rezultatima rada i uspjesima baš na ovom kongresu pokazala očvidno znatnji napredak. Na Kongresu su posebno zapaženi referati nove, mlade generacije planinara-speleologa iz Zagreba, koji su svojim istupanjem i prilozima upozorili na postignute rezultate. Da su na Kongres došli i predstavnici speleoloških organizacija iz Karlovca, Rijeke, Splita i ostalih mesta, tada bi to istupanje bilo nesumnjivo još uspješnije.

Nije namjena ovog osvrta pregled svih održanih referata, konstatirat ćemo samo da ih je prema postojećim mogućnostima moglo i trebalo biti još više jer je bilo mnogo istraživanja i vrijednih rezultata. Šteta što su ovom prilikom izostali prilozi naših speleobiologa, jer i na tom polju ima vrijednih nalaza.

Sudionici Kongresa imali su priliku upoznati dio rada, tehnike i uspjeha speleologa iz Hrvatske u dva posebno priređena predavanja u večernjem terminu. Prvo predavanje M. Garašića i B. Vrbeka »Speleološka ekspedicija Rokina bezdana« sastojalo se od projekcije 178 kolor dijapozičija i 9-minutne projekcije kolor filma formata super 8, što je sve bilo popraćeno zvučnom »kulismom« razgovora iz samog istraživanja i odgovarajućom muzikom. Drugo predavanje S. Božičevića »Cerovačke

pećine — nova turistička atrakcija u Hrvatskoj« popraćeno je bilo sa 150 kolor dijapozičiva.

Na žalost, na Kongresu nisu bili predstavnici uredioca Cerovačkih pećina s propagandnim materijalom (plakatima, razglednicama i značkama), a isto tako ni uredioca Lokvarskih pećina, pećine Vrelo i ostalih pećina iz Hrvatske, i tako su propustili jedinstvenu priliku da povećaju interes za svoje objekte.

U jedanaest stručnih Komisija Speleološkog saveza Jugoslavije za predsjednike su izabrana čak četiri predstavnika iz Hrvatske i to:

- u Komisiju za spasavanje iz speleoloških objekata ing. Boris Vrbek,
- u Komisiju za speleokronologiju dr Mirko Malez,
- u Komisiju za speleološku opremu i tehniku Mladen Garašić,
- u Komisiju za najduže i najdublje objekte mr Srećko Božičević.

Novost je ovoga Kongresa da su prvi put predloženi i jednoglasno izabrani »Počasni« i »Naročito zaslužni« speleolozi Jugoslavije. Među 15 počasnih članova iz Hrvatske su akademik Grga Novak, predsjednik JAZU; prof. dr Mirko Malez, izvanredni član JAZU, i prof. Mirko Markulin; među naročito zaslužnim članovima od 20 izabranih iz Hrvatske su ing. Vladimir Božić, mr Srećko Božičević i Slavko Smolec. Osim toga, dr France Habe, kao dosadašnji predsjednik Saveza speleologa Jugoslavije, po povratku s Kavkaza uručio je predstavniku Komisije za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske srebrnu speleološku značku Sovjetskog Saveza za postignute rezultate speleologa u Hrvatskoj. Isto takva zlatna značka dodijeljena je Potapljaškoj sekciji Slovenije, a brončana speleolozima »Črni Galeb« iz Prebolda u Sloveniji. Od zaključaka Kongresa ističem slijedeće:

- nužno je potrebno organizirati centralni speleološki katalog;
- potrebno je provesti bolju propagandu speleološkog rada u nas;
- potrebno je usavršiti školovanje stručnog speleološkog kadra;
- u speleološki rad treba unijeti elemente općenarodne samozaštite;
- treba da se što više zaštititi priroda krša i njegovo podzemlje;
- potrebno je još više produbiti suradnju i intenzivirati međusobna speleološka istraživanja;
- potrebno je preporučiti u svim republikama što veći posjet speleologa Jugoslavije na idućem Svjetskom speleološkom kongresu.

Hrvatski pjesnici o podzemnim ljepotama

Mr SREĆKO BOŽIČEVIĆ

ZAGREB

U prirodi postoje i druge stvari osim onih koje se vide; tamo se nešto osjeća i odgonetava.

Promatraljući duboko u podzemlju sklad boja, ljepotu oblika i bizarnost kombinacija malih ili velikih stalaktita, stalagmita, kalcitnih stupova, zavjesa i pastelnih prevlaka, često ostajemo zapanjeni nad tim neslućenim kombinacijama za čije tumačenje ponajčešće na prvi pogled nemamo ni dovoljno riječi.

Možda je baš dobro što iz svih ulaza pećinskih otvora počinje onaj zid potpune tame, možda je dobro što se ispod »stravičnih« grotla svih jama zvekara, golubinki, bezdanjača i ledenjača vidljivi obrisi stijene gube u crnoj boji dubine, jer da nije tako, velik dio skrivene ljepote tamo dolje ne bi bio onakav kakav jest i kakvog zapravo očekujemo pri svojim silascima u tamu — neostećenog i neoklanjanog. Tu netaknuta sliku priželjkujemo kad u podzemlje ulazimo samo s osjećajem znatiželje, poštovanja i divljenja — divljenja, a ne divljanja — jer u tom podzemlju obavijenom tamom postoji samo hladan kamen koji »živi«, »raste« i »umire« u vremenskom razdoblju dužem od postojanja ljudskih vijekova. Taj život kamena pokreću zakoni Prirode, taj se život cakli u milijunima kapljica što padajući sa stropa stvaraju kamen, zrcali se u milijunima kristala kalcita na podu i stijenama dvorana, nalazi se u debelim ili tankim nanosima kamena, blata, pijeska, nalazi se u šumu vode što protjeće tamom i ruši sve na svom putu u nezaustavljivom kretanju od površine prema nedosegnutom dnu.

I čovjek, homo sapiens, silazeći u taj svijet koji je »na hram nalik« — pokazuje svoje pravo lice sebičnog, samoljubivog i zavidnog stvora. On je »misao« biće koje ima snagu da ruši, razara i uništava sve što želi, jer on to može i zna, on to, konačno, radi po »diktatu« svog uma — svog razuma... kakve li snage!?

Kolika li je sreća za svakog speleologa, koja li je to nenadoknadiva nagrada za njegov napor kada u dubini tame postane svijestan činjenice da su njegove noge prve koje koracaju u toj vječnosti tištine, da njegov hod remeti milenijski metaknuti mir i da njegove oči na svakom koraku vide ono što do tada nikada nije vidjelo nijedno ljudsko biće.

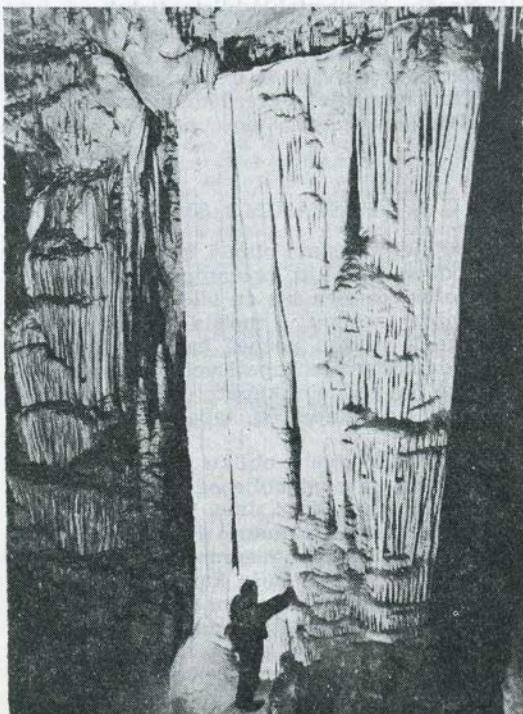
Više puta je u takvim trenucima teško opisati svoja čuvstva, sva svoja divljenja i oduševljenja, teško je objasniti tu ljepotu riječima koje su svakodnevne i obične. Sve riječi — divno, lijepo, fantastično, neopisivo —

ne kazuju ništa, ne dočaravaju naš osjećaj i naše dojmova.

Možda bi zaista čovjek trebao biti pjesnik ili pisac s istančanim duševnim bogatstvom pojmove, da samo s nekoliko običnih riječi dočara ono što je video i osjetio.

Pripremajući tekstove za svoja predavanja o ljepotama podzemlja posizao sam za literarnim djelima naših i stranih pisaca. U njima sam pronašao različite opise i prikaze kao sjećanja pjesnika i pisaca. Želim da naše čitaocu upoznam s nekim od tih zaista vrijednih književnih priloga naših poznatih literata.

Svi poznavaoći ljepota podzemlja bez sumnje će primijetiti da su neki opisi samo plod piščeve mašte, a drugi deskripcija zaista videnog. Ovi potonji su vrijedna i nadasve rijetka potvrda doživljaja osjećajne pjesničke duše.

Čovjek i vječnost

Foto: S. Božičević

KAPI

Začaran tamo sniva hram,
Sa kupola mu voda pada,
Te čudne drevne pjesme sklada
I piše ih u kamen sam:

Tu nikne bijeli mrtvi cvi'et,
Tu gordi stup il' sitno velo,
Il' jezero se skupi cijelo
I zasja kroz taj maštin svi'et.

Dok vani šumi hučni slap,
Dok ljeta mru i pokoljenja,
Sred niemog mira surog stienja
Vam stvara pjesme sitna kap.

Dragutin Domjanić

Pećina je ova, u planini skrita,
Na hram nalik. — Šutnja. Samo čuješ:
voda
Kapa. Tr'jem do tr'jema ispod crna svoda
Sazdaše nizovi sjajnih stalaktita.
Laki, viti stupi u visinu hrle
i luk blistav pravec', rukama se grle.

Hiljadu se iskri i varnica prosu
Hodnicima mračnim i u kute tamne:
Safir je različak, koji piye rosu,
A rubini gore kao zjene plamne;
U zelenu busu olivina blista
Podzemna ljubica, blagi ametista.
Snažna bijela stabla blistavijeh hvoja
Ondje rastu. Sporo, svakog stotog ljeta,
Jedan list im nikne, i nov cvijet cvjeta.
Krupan, jalov, al' se u njem sviju boja
Titra igra, c'jeloj grani ko da svane
Netom trag mu kakav na dno čaške pane.

Vladimir Nazor

POSTANIMO SIGE

Prijatelju, ostavi stan i knjige,
podimo u spilju, postanimo sige.
Možda ko siga bit će sličan svecu,
možda faraonu, a možda perecu.
Ako ti jutrom počneš kapat ranije,
onda ćeš uveče kaptati već polaganije.
Ako ja počnem kaptati od tebe kasnije,
još u noći kapat će, tada će čuti se
glasnije
Oko mene sige u obliku lule il' štapa
reći će: pa ovaj bolje od nas kapa.
Kaptati ćemo kroz zime, jeseni, proljeća;
kaptati ćemo neumorno kroz stoljeća.
I tek kad zemlja rasprsne se cijela,
razletjet će se i naša kamena tijela.
Letće po svemiru, slični na koralje,
naši komadi kaptati će dalje.
Čas će ih sunce, a čas mjesec osvijetlit
i za vijke svemirom će letit.
Prijatelju, zato ostavi stan i knjige;
postanimo vječni! Postanimo sige!

Vjekoslav Majer

BIŠEVSKA SPILJA

Biševska spilja, tko tvoje neopisive ne
vidi čare,
tvoje neizrično prežive boje,
taj ne razumije, što je umjetnost prirode
velja,
velebni zamišljaj prirode što je...
Petar Kumičić

PONOR BISTRACA

Sad se pjeniš, šumiš, pljeskaš
Ko da želiš nadvladati
To klisurje, silnu goru —
Zalud! moraš tu stradati.
Presta rad tvoj na vrh zemlje
Ali unutri ti obaraš,
Pokazuješ svoju silu,
Premda naše oči varaš.
Ali doč' će i to vrijeme,
Kad ti sila sasvim stane. —
Kad s' izgubiš na dnu mora:
Tvoga rada tu nestane.

Mirko A. Jurkić

PONORNICA

O blago tebi, koji kao rijeka
Protječeš tiho kroz polja daleka.
Vijugaš vješto kroz klance, kroz gore,
dok stigneš cilju, dok te primi more.
Ja nikad nemam mirnog toka, bušim
sve tvrda brda, propinjem se, rušim.
Pod korom zemlje hućim, tulim, vidam,
razbijam stijene, stabla čupam, kidam.
I dok se more plavo pjeni, ljlula,
ja srljam u nj sa bujicama mulja.

Gustav Krklec

IZA SPUŠTENIH TREPAVICA (odломak)
I mislim: Što to priroda sebe
Ždere i gradi, gradi i ždere,
A sve što je lijepo, skladno i pravo,
Tek da je čedo maštanja našeg...

Silvije S. Kranjčević

I jedan strani pjesnik!

Volim spilje gdje baklja
Osvijetli tamnu noć,
Gdje jeka juri dvoranom
I ūma svoju moć.
Stalaktiti su na svodu,
Kao okamenjene suze,
Što kap po kap,
Padaju pred moje noge...

Silli Prudhomme

Pjesnička riječ je obična, kratka i svaka
na svom mjestu. Bez mnogo ukrasa, bez mnogo
naglašavanja ljepota. Tajanstvenost krškog
podzemlja živi i ostaje u stihu. U tom
trenutku osjećamo istinitost riječi Alberta
Einsteina: »Najljepše što možemo doživjeti
jest ono što je tajnovito. Ono je temeljno čuvstvo
koje stoji uz kolijevku prave znanosti i
umjetnosti.«

Speleološke vijesti

SPELEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA MALOJ I VELIKOJ KAPELI U 1976. god.

Speleološki odsjek PD Sveučilišta »Velebit« iz Zagreba je u prvoj polovici 1976. godine istražio nekoliko vrlo dubokih speleoloških objekata na području Male i Velike Kapelje. Taj teren jednako je zanimljiv za speleologe, planinare, lovce i sve ljubitelje neokrunjene prirode koja krasiti to područje. Zagrebački su speleolozi nekoliko puta posjećivali taj divni kutak naše republike na granici između Like i Gorskog kotara. Prijе petnaestastu godinu Speleološko društvo Hrvatske izvršilo je regionalno speleološko istraživanje tog kraja, ali nije uspjelo istražiti veće i dublje speleološke objekte zbog nedostatka potrebne opreme. U posljednjih nekoliko godina ekipa speleologa iz PDS »Velebit« istražila je nekoliko većih speleoloških objekata, koji do tada nisu bili poznati ili nisu bili do kraja istraženi. Spomenimo, između ostalih, Rokinu bezdanu, speleološki objekt poznat po tome što je u njegovoj podzemnoj riječi pronađena čovječja ribica — endem našeg krša. To je jedno od rijetkih nalazišta te podzemne životinji u Hrvatskoj. Dubina do sada istraženih kanala iznosi 123, a dužina 298 metara. Istraživanja će se nastaviti. Krajem prošle godine istražena je i topografski snimljena Jama na Samari, na Maloj Kapeli, iznad sela Stajnica. Dubina jame iznosi 98 metara. Ova je jama, kao i sve koje su istražene tokom 1976. godine u ovom kraju, istražena isključivo »novom« modernom tehnikom speleološkog istraživanja. To znači da se za svaldavanje vertikale upotrebljava samo dvostruko speleološko uže, pomoćne penjalice, stezaljke i spuštalice, za razliku od »klasične« tehničke koja barata s ljestvicama, užetima i vitlima sa čeličnom sajamom. Godine 1976. Velebitaši su istražili desetak speleoloških objekata u tom području, od kojih bi najznačajniji bili slijedeći:

1. Jama Mamutovka. Jama je bez imena, nalazi se u bespuću Male Kapele, a ime je dobila zbog toga što su prije njenom istraživanju hrvatski speleolozi prvi put upotrijebili posebno uže izrađeno za speleologe marke Mammuth. To uže ima karakteristike koje posebno odgovaraju suvremenoj tehničkoj istraživanja. Dubina jame 102 metra. Ekipa: Željko Filipović, Mladen Garašić, Boris Mudri, Dragan Pelić, Damir Prelovec i Marijan Tortić. Datum istraživanja: 2. svibnja 1976. godine.

2. Jama kod Krstnih braka II. Dubina 48 metara. Ekipa: Mladen Garašić, Robert Jagodić, Armand Jurković, Milan Matovina, Boris Mudri, Jurica Sekelj i Boris Vrbek. Datum istraživanja: 15. svibnja 1976. godine.

3. Duple Jame (u blizini Crnog Vrha). Dubina 114, dužina 110 metara. Ekipa: Mladen Garašić, Robert Jagodić, Armand Jurković, Milan Matovina, Boris Mudri, Jurica Sekelj i Boris Vrbek. Datum istraživanja: 16. svibnja 1976. godine.

4. Jama u Maničevoj dragi (u blizini Zrnica). Dubina 128 metara. Ekipa: Davor Bodjanec, Armand Jurković, Milan Matovina, Boris Mudri, Jurica Sekelj, Marijan Tortić i Boris Vrbek. Datum istraživanja: 29. svibnja 1976. godine.

Istraživanja u području Male i Velike Kapele i dalje će zaokupljati pažnju speleoloških krovova, jer je taj teren bogat dubokim i neistraženim speleološkim objektima. Osim toga, ovo je područje vrlo primamljivo za kraće planinarske ture po znamenitim i neznanim planinskim vrhovima i šumskim putevima.

Mladen Garašić

ČOVJEĆA RIBICA PRONADENA U ROKINOJ BEZDANI KOD JEZERANA

Speleološka ekspedicija »Rokina bezdana '75« u organizaciji Speleološkog odsjeka PDS »Velebit« iz Zagreba, pronašla je 3. listopada 1975. u podzemnoj riječi Rokine bezdane čovječje ribice (*Proteus anguinus*). Nabrojano je 18 primjeraka tih rijetkih stanovnika hrvatskog krša, ali se vjeruje da ih ima više jer je dubina vode gdje su pronađene vrlo duboka. Možemo biti zadovoljni s

konstatacijom da će Proteusi u Rokinoj bezdani biti sačuvani od nesavjesnih pojedinaca koji bi ih uništili, jer se nalaze na dubini od oko 110 m kamo mogu siti samo iskusni speleolozi. Ovo je jedno od rijetkih nalazišta čovječje ribice u Hrvatskoj.

Mladen Garašić

MEDUNARODNA SPELEOLOŠKA EKSPEDICIJA »HÖLLOCH '76«

Spilja Höllsch je najduža spilja u Evropi, a druga po dužini na svijetu. Duga je 129,823 km, a duboka 827 m. Nalazi se u Švicarskoj, nedaleko mjesta Muotathal. U neposrednoj blizini njenog ulaza izvire rijeka Muota, koja utječe u Luzernsko jezero Brunnen.

Svake druge godine, u mjesecu prosincu, Speleološka unija Švicarske organizira ekspediciju i istraživanja u toj najvećoj spilji Evrope. Ove godine ta ekspedicija ima međunarodni karakter, tako da će na njoj pored najpoznatijih švicarskih speleologa sudjelovati i speleolozi iz USA, Francuske, Italije, SR Njemačke, Velike Britanije i Jugoslavije. Naši predstavnici su članovi Speleološkog odsjeka PDS »Velebit«: Marijan i Radovan Cepelak, Mladen Garašić i Boris Vrbek.

Zbog težine i dugotrajnosti istraživanja u spilji postoji sedamnaest bivaka (svakih 15 kilometara po jedan) posebno opremljenih za ovakve ekspedicije. Na nekim dijelovima bit će potreben cepini i dereze, zbog velike količine leda.

Ovo je prvi put da su hrvatski speleolozi pozvani da sudjeluju u nekoj međunarodnoj speleološkoj ekspediciji, što je svakako vrijedno priznanje za njihov uspješan speleološki rad.

Mladen Garašić

ISTRAŽENI NOVI DIJELOVI MIJATOVE JAME

Ekipa Speleološkog odsjeka PD Sveučilišta »Velebit« iz Zagreba, u noći između 17. i 18. travnja 1976. istražila je i topografski snimila novi dio Mijatove jame kod Generalskog Stola na Kordunu. Potrebno je istaknuti da je ekipa bila saставljena isključivo od mlađih speleologa koji su samostalno izveli cijelu akciju. Ekipu su sačinjavali Boris Mudri, Vesna Milčić, Marijan Tortić, Mirjana Valjak i Željko Bulat. Speleolozi su uspjeli proširiti prolaz pri kraju južnog kanala, prući se kroz njega i doći do dvorane od 25×20 m. Kroz tu dvoranu prolazi jak potok (koji se još na jednom mjestu pojavljuje u Mijatovoj jami). Po potoku se dalje ne može proći, ali će se u budućnosti vjerojatno probati preroniti ulazni sifon tog potoka. Prema pričanju Marijana Tortića, koji je topografski snimio taj dio, dubina sifona iznosi oko 5 metara, a voda je bistra. Mijatovu jamu je istražio SO PDS »Velebit« još 1967. god., ali nije uspio prodrijeti do glavnog potoka u tom objektu. Ovo je posljednje istraživanje uspjelo dokazati da u Mijatovoj jami postoji i treći horizont, najniža etaža, kroz koji prolazi potok (aktivni tok). U slijedećim istraživanjima pokušat će se prodrijeti u najnižu etažu i u drugim dijelovima spilje. Danas dužina Mijatove jame iznosi 1115, a dubina 54 metra.

Mladen Garašić

ISTRAŽENA JAMA U MANIČEVOJ DRAGI

Istraživanje je bilo 29. svibnja 1976. Ekipu su sačinjavali Davor Bodjanec, Armand Jurković, Milan Matovina, Boris Mudri, Jurica Sekely, Marijan Tortić i Boris Vrbek, svi iz SO PDS »Velebit«. Jama se nalazi na području Velike Kapele povrh sela Zrnici. Istražena je do dubine -126 metara; na njezinom dnu je jezero. Jama je istraživana na poseban način, bez upotrebe ljestvica i vitla. Spuštanje je bilo na specijalan način pomoću descedera (spuštanje o fiksni desceder). Veza se održavala pomoću radio stanica i žice koja je služila kao vodič radio valova. Po užetima se penjalo Glbbsovom tehnikom. Istraživanje je trajalo 5 sati.

Boris Vrbek

SPELEOLOSKA ISTRAŽIVANJA OTOKA PAGA

U ljetu 1975. i 1976. godine speleolozi iz PDS »Velebit« istraživali su područje otoka Paga između mjesta Paga i sela Gorice. Otok Pag još do sada Zagrepčani nisu speleološki istraživali. Prije istraživanja rekognosciran je teren i tom je prilikom pronadeno dvadesetak objekata, većinom jama. Ekipa speleologa u sastavu Ervin Silić, Darko Čučančić, Dalibor Kasač i Damir Prelovec odlučila je da se prvo istraže objekti za koje su pretpostavljali da su najdublji. Istraživanje je trajalo četiri dana i bilo je vrlo naporno zbog terena teškog za orijentaciju i neugodnog za hodanje te zbog jakog sunca. Istraživalo se od zalaska sunca do kasno u noć, jer je to preko dana bilo nemoguće zbog vrućine. Tom je prilikom topografski snimljeno 6 speleoloških objekata od čega su 4 jame i 2 spilje. Najdublja je jama na Ražaškom dubline 91,5 metara, dok su dubine ostalih jama između 10 i 40 metara. Istražene spilje također nisu većih dimenzija i većinom su vrlo blizu mora. Najduža je Rikova spilja, dužine 50 metara, na istočnoj obali Paškog zaljeva.

Istraživanja su nastavljena u ljetu 1976. godine, kada je ista ekipa istražila Jamu kraj Jamurine (25 m) i poluspilju kraj Staroga grada. Istraživanja će se nastaviti zajedno sa Speleološkim aktivom »Otočani« koji već više godina djeluje na otoku u gradu Novoj. Ova će suradnja omogućiti da se još bolje upozna podzemlje otoka Paga.

Damir Prelovec

SNIMLJEN PRVI INFRACRVENI KOLOR FILM U SPILJI

Prilikom istraživanja i posjeta Horvatovoj spilji, kod Vrhovina u Lici, od 19. do 22. veljače 1976. god. speleolozi iz »Velebita« snimili su nekoliko crnobijelih i kolor filmova za dijapoziitive. Tom je prilikom Mladen Garašić snimio i dvadesetak infracrvenih kolor dijapoziativa. Koliko je poznato to je prvi pokušaj da se infracrvenim filmom snima u podzemlju. (Kodak Ektachrome tip Infra Red film IE-135-20, emulsion number 129).

Neke fotografije su snimljene bez upotrebe rasvjete i one su i najinteresantnije, jer se na njima zapažaju detalji koji inače nisu primjetljivi pod normalnim svjetлом. Naročito dobre efekte dalo je topličko isijavanje sintetičkih užeta, ležaljki od stiropora, te plinskih kuhala i vreća za spavanje u bivaku. Na infracrvenim kolor dijapoziitimima primjećuju se velike razlike između dijelova spilje koji obiluju vodom i suhih, tj. onih kojima stijene nisu vlažne.

Snimanje infracrvenim filmovima možda će početi u speleološkim istraživanjima, kao putokaz prema novim, još nepoznatim kanalima i dvorana.

Mladen Garašić

SPELEOLOŠKO UŽE »MAMMUTH«

Dvojica speleologa iz PDS »Velebit«, Mladen Garašić i Boris Vrbek, nabavili su 1976. g. uže koje je posebno konstruirano za speleološka istraživanja s ponuću nove »moderne« speleološke tehnike tj. s pomoću raznih spuštačica (descendera), stezaljki (bloquerka) i penjalica (Gibbs i Jumpr). Uže je marke »Mammuth« s licencnim odobrenjem »Blue waterna«, najpoznatije tvornice speleoloških i alpinističkih užeta u SAD. Takova se speleološka užeta proizvode u duljim komadima (60, 80 i 112 m), a vrlo su povoljna za tzv. »gibbsanje« zbog svoje neelasticnosti. Kupnjom speleološkog užeta »Mammuth« od 112 m, zagrebački su speleolozi postali prvi koji upotrebljavaju takvo uže u Jugoslaviji. Dosadašnja iskustva govore da je ono vrlo dobro za gibbsanje, ali da se za dublje objekte uz to uže treba upotrijebiti i jedno dinamički otporno uže (alpinističko) za spuštanje descenderima i za osiguranje (tzv. tehnika dvojnog užeta). Karakteristike (atest) »Mammuth« užeta:

- a) preklidna sila (statički): 2000 kp,
- b) istezanje kod 100kp: 3%,
- c) skraćenje u vodi (48 sati): 0,3%.

(mjereno na 112 m dugom užetu, promjera 10 mm). Osim svega ovo je uže vrlo otporno na habanje u blatu, a po konstrukciji spada među užeta s omotačem (kernmantlom).

Bilo bi korisno da se nabavi još nekoliko posebnih speleoloških užeta ostalih svjetskih firmi, da bi se komparirala njihova dobra i loša svjetlost. To će uvelike pomoći još bržem napretku svladavanja vertikalnih speleoloških objekata.

Mladen Garašić

NOVOSTI U OPREMI SO PDS »VELEBIT«

Speleološki odsjek PDS »Velebit« popunio je svoje oružarstvo s dva nova induktorska poljska telefona i tako riješio ozbiljnu prepreku za dobru vezu prilikom velikih i ekspedicijskih istraživanja. Do sad su se uvijek koristile radio stanice (walkie-talkie) koje su prilično osjetljive na vlagu i na udarce i prikladne samo za kraće vertikalne i male skokove. Telefoni su kupljeni od honorara tijednog lista »Arene«, koji je bio pokrovitelj druge ekspedicije u ponor Bunovac na Velebitu 1976. godine.

Boris Vrbek

AUDIO-SNIMANJE U PODZEMLJU

Snimanjem zvučnih efekata i razgovora u podzemlju započeo sam 1974. godine prilikom priprema za istraživanje vodenog toka Jopiceve spilje kraj Karlovca. Već sam prije povremeno nosio magnetofon i pokušavao snimati. U prvoj fazi snimanje se svelo na »lovljjenje spiljskih zvukova« koje smo kasnije reproducirali uz projekciju dijapoziativa. Godine 1974. snimio sam cijeli tok istraživanja na taj način da sam mikrofon neprimjetno uključio kako bi snimke koliko-toliko bile neinscenirane. Jedino sam ja mogao nesvesno utjecao na tok razgovora istraživača. Iste sam godine zajedno s Mladenom Garašićem odražao prvo audio-vizuelno predavanje o istraživanju Jopiceve spilje. Takav način predavanja bio je novitet u planinarskim krugovima. Predavanje kombinirano s muzikom i komentaram uz projekciju dijapoziativa bio je najbolji način da se slušaocima približi atmosfera istraživanja podzemlja. Taj me je uspjeh ponukao da svaku veću akciju zabilježim na vrpci. Umjesto fotoaparata otada mi je magnetofonska traka sredstvo za bilježenje svih radosti i iznenadnja u podzemlju. Upotrebljavam kazete od 120 minuta i kazetofon firme Philips. Tako sam do sada snimio istraživanja Jame Puhaljke na Velebitu, ekspediciju Rokina bezdana '75 te prvu i drugu ekspediciju u ponor Bunovac, također na Velebitu. U Bunovcu je takva vrsta snimanja bila naročito teška zbog vode koja je cijelo vrijeme tekla kroz jamu, ali tu su slučajno snimljeni i najvredniji detalji čiste autentičnosti. Naime 60% materijala je snimljeno u trenutku kada nisam znao da magnetofon snima. Mikrofon se prilikom rada automatski ukopčao i iskopčao. Posebna su vrijednost i inscenirani intervjuji sa sudionicima te ekspedicije. U budućnosti namjeravam snimati s pomoću stereo kazetofona.

Boris Vrbek

IZOLATOR U KOMBINEZONU

Prilikom ekspedicije u ponor Bunovac na Velebitu iskustvo je donijelo jedan novitet u speleologiju. Znamo da je istraživanje podzemlja naporan posao i, osim što zahtijeva potpunu budnost, iziskuje veliku fizičku spremnost. U toku istraživanja ponekad se želimo odmoriti i to najčešće činimo tako da se naslonimo na stijenu ili sjedimo na kamen ili sigu. Svt su ti predmeti uvijek hladni i više manje mokri, pa se štitimo složenim užetom ili sličnim predmetom kao izolatorom. U novije doba upotrebljavamo stiropor u obliku malog kvadrata. Popularno smo ih prozvali stirosedjima. Oni dobro funkcioniraju ali se lako upropaste ili izgube. Nakon povratka iz Bunovca, na putu prema bivaku na oko -220 m, počeli smo se baviti misljima da bi bilo izvanredno nešto ugraditi u kombinezon i to na led a stražnji dio. Na povratku prema površini pokušali smo to s ostacima stiropora. Razlomljene komade umetnuli smo između kombinezona i tijela. Stvar je vrlo uspjela. Iako su prilično debeli, komadi stiropora su izvanredno ublažili tegobe od hladnoće i vlage.

Izolacija ne mora biti baš samo stiropor, jer on donekle otežava kretanje. Postoje i drugi izolatori npr. od lagane spužvaste smjese. Oni se danas mnogo primjenjuju pri noćenju u planini. U originalu se zovu »Isolermatten« ili pak srebrena izolir-folija za spavanje (Apollo Liegematte). Svi ti izolatori imaju odliku da su vrlo lagani, savitljivi i vodootporni. Takav izolator ili samo tanak stiropor olakšavaju bcravak u hladnim podzemnim objektima. U stražnji dio kombinirana jednostavno ušijemo izolator i spremni smo na pričudni blivak u podzemlju, ako uz to imamo i astrofoliju (o tome vidi opširnije u članku M. Garašića, Speleolog br. XXII - XXXII, 1974 - 1975). Astrofolija je danas sastavni dio opreme svakog speleologa. Umotan u astrofoliju i izoliran od podloge speleolog će se u podzemlju dobro odmoriti.

Boris Vrbek

ISTRAŽIVANJE JAMA TEHNIKOM DVOSTRUKOG UZETA RAZLIČITIH KONSTRUKCIJA

Praksa je pokazala da je jedno uže nedovoljno za sigurnost istraživača pri istraživanju vertikalnih speleoloških objekata, jama. Upotreboom dvostrukih užeta sigurnost je povećana. Nastojimo da imamo jedno uže dinamičke konstrukcije, a drugo uže statičke konstrukcije. Uže statičke konstrukcije nije prikladno za silaženje descenderom zbog svoje krutosti, dok je dinamičko uže istezljivo i ima velike pomake amplitude prilikom penjanja gibsovima. Prilikom puštanja descender ukopćavamo na dinamičko uže (marka Edelweiss, Edelrid ili sl.), a za osiguranje nam služe oba užeta. Najčešće se osiguravamo mehaničkim Prussikovim čvorom (shunt) u koji ulaze dva užeta. Penjemo se po užetu statičke konstrukcije (Mammuth, Blue Water II, Blue Water III, Goldline ili sl.). Blokerom ili trećim gibsom smo osigurani na što uže, a mehaničkim Prussikom na uže dinamičke konstrukcije. Da pritom sprječimo habanje omotača jezgre ili same jezgre stavljamo plastične bužire na dodirne točke užeta sa stijenom ili drugim oštrim predmetima.

Boris Vrbek

SASTANAK KOORDINACIONE KOMISIJE ZA SPELEOLOGIJU PLANINARSKOG SAVEZA JUGOSLAVIJE

Sastanak je održan u planinarskoj kući »Bijambare« u Bijambarama kraj Sarajeva. Osim predstavnika iz Hrvatske (Vladimir Božić, predsjednik KKS PSJ i član SO PD »Željezničar«, Zagreb, i Boris Vrbek, predstavnik KSPSH i SO PDS »Velebit«, Zagreb), prisustvovali su i predstavnici iz SR Srbije, AP Vojvodine i SR BiH. Program sastanka je bio: Izvještaj o radu republičkih komisija za 1975. godinu, Osnivanje najviših republičkih foruma, Kongresi, Prikupljanje bibliografije, Bilten međunarodne speleološke unije, Filmoteka, Katalog spasištačke opreme, Speleološka literatura, Speleološki instruktorski seminar, Kadrovske promjene, Speleološke transverzale, Istraživanje na terenu drugih republika, Ocjenjivanje speleoloških objekata. Pitani tehnike ronjenja u sifonima i Održavanje idućeg sastanka. Predloženo je da idući sastanak bude u SR Sloveniji u proljeće 1977., a ako to ne bi bilo moguće, u alternaciji je Vojvodina.

Boris Vrbek

POHVALJEN RAD KOMISIJE ZA SPELEOLOGIJU PSH

Na nedavno održanom VII kongresu speleologa Jugoslavije u Herceg Novom, od 9. do 14 rujna 1976. pohvaljen je rad Komisije za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske. Uz ostalo, istaknuto je da Komisija jedinica u Jugoslaviji održava speleološke škole u kojima podučava mlade kadrove, da je svojim članstvom (oko 250 članova) jedna od najjačih speleoloških jedinica kod nas, da su nejzini odsjetci istražili nekoliko tisuća speleoloških objekata (najdublji vertikalni objekt u Jugoslaviji, ponor Bunovac na Velebitu - 445 m, i najveći vertikalni u Jugoslaviji, jamu Podgradiće II na otoku Braču - 363 m istražio je SO »Velebit« - Zagreb).

Predsjednik Komisije za speleologiju PSH, ing. Vladimir Božić, primio je prenesenu srebrnu značku, koju je Komisiji dodijelio Savez speleologa iz Sovjetskog saveza. Ova je značka vrlo vrijedan dar, a ujedno i mjerilo aktivnosti Komisije za speleologiju PSH.

Mladen Garašić

VII ZAGREBAČKA SPELEOLOŠKA ŠKOLA

Speleološki odsjek Planinarskog društva Sveučilišta »Velebit« iz Zagreba, organizirat će tradicionalnu zagrebačku speleološku školu, početkom 1977. godine (ožujak i travanj). Ovu, sedmu po redu, kao i prethodne, finansijski potpomožu Planinarski odbor Zagreba i Komisija za speleologiju PSH, a Speleološki odsjek PDS »Velebit« osigurava speleološke instrukture, speleološku opremu, organizacijske praktične vježbe na terenu itd. U speleološku školu se mogu upisati članovi planinarskih društava koji se žele upoznati sa speleološkim istraživanjima, tehnikom i opremom. Na predavanjima će se polaznicima škole upoznati s principima speleoloških istraživanja i ekspedicija, geološkim procesima u našem kršu, speleobiologijom, klimatom podzemlja, orientacijom, spašavanjem i ostalim srodnim disciplinama. Voditelj škole bit će Mladen Garašić, a pogamat će mu liskunski speleološki instruktori iz SO PDS »Velebit« i Komisije za speleologiju PSH. Svi zainteresirani se mogu obratiti na adresu: Speleološki odsjek PDS »Velebit«, 41000 Zagreb, Radiceva 23.

Mladen Garašić

SPELEOLOŠKI ODSJEK PD »ŽELJEZNIČAR« — ZAGREB, U 1975. GODINI

SO PD »Željezničar« nastavlja svoju 25-godišnju neprekinitu speleološku i planinarsku djelatnost. U 1975. godini pročelnik Odsjeka bio je Boris Lepan, a Odsjekom je rukovodio Upravni odbor, koji se sastoji od pročelnika, tajnika, blagajnika, orudara, arhivara, knjižničara, evidentičara i stručnog referenta.

Održano je 39 redovnih članskih sastanaka i 6 sastanka Upravnog odbora Odsjeka. Članovi Odsjeka bili su aktivni i u planinarskim forumima izvan matičnog društva i njihovo je sudjelovanje zapazio na sastancima KS PSH, KKS PSJ, Skupštini PSJ, te Godišnjoj skupštini PSH. Na godišnjoj skupštini PSH Vladimir Božić, dugogodišnji član Odsjeka i predsjednik KS PSH i KKS PSJ, odlikovan je Zlatnim znakom PSJ.

Prošle godine mnogo je učinjeno na pomladivanju i stručnom osposobljavanju članstva. Sedam članova je završilo Zagrebačku speleološku školu, a tri člana su položila ispit za stjecanje planinarskog naziva speleolog.

U prostorijama Odsjeka održana je i »Prva zagrebačka dijacača«, natjecanje za najbolji dijapositiv sa speleološkom temom. Također je održano 9 stručnih predavanja i 13 predavanja o akcijama na terenu uz projekcije.

U istraživanjima su zabilježeni brojčano nešto skromniji rezultati. U 13 većih akcija istraženo je 25 objekata od čega 6 špilja i 19 jama. Od istraženih špilja najduža je Kotluša kod Civljana u Cetinskom polju, istražena u dužini 250 m (istraživanje nije završeno). Od jama je najdublja Malu Kiclovu jama kod Skradu, istražena do dubine od 120 m (istraživanje također još nije završeno).

Članovi Odsjeka bili su i na 61 planinarskom izletu u sklopu kojih su posjetili 27 već istraženih speleoloških objekata, a rekognoscirali 14 objekata.

Branko Jalžić, također dugogodišnji član Odsjeka, bio je sudionik prvog jugoslavenskog trekinja organiziranog na Makalu (Himalaja), kao jedan od šestorice sudionika iz SR Hrvatske.

Zapažen je i rad Odsjeka na popularizaciji speleologije organiziranjem posjeta speleološkim objektima za skupine i organizacije izvan speleoloških krugova.

Članovi Odsjeka dali su ove godine 324 radna sata u radnim akcijama, kojima se nastavilo s uređenjem prostorija Odsjeka i 1182 radna sata za uređenje društvenog doma »Janko Gredelj« na Oštreu.

Tokom 1975. godine izšla su iz štampe tri nova broja »Speleologa«, kojima je popunjena prazni-

na nastala prošlih nekoliko godina i nastavljen kontinuitet izlaženja. To je rezultat izvanrednog napora kako redakcije, tako i cijelog Odsjeka na prikupljanju materijala i financijskih sredstava. Povodom 25. obljetnice osnutka Odsjeka tiskana je i spomen-omotnica.

Odsjek je za svoj rad na razvoju speleologije i planinarstva prošle godine odlikovan Zlatnim znakom PSH.

Zoran Bolonić

IX ZBOR SLOVENSKIH JAMARJEV IN RAZISKOVALCEV KRASA

Zbor je održan u Preboldu od 11. do 13. lipnja 1976. godine. Bilo je prisutno oko stotinjak članova Jamarške Zveze Slovenije. Rješavali su temeljna pitanja od zajedničkog interesa za speleologe u SR Sloveniji i izabrali novo predsjedništvo Zvezne. Iznijeli su 11 referata o speleološkoj problematičici krškog područja šire okolice Celja. Predstavnici Komisije za speleologiju PSH na tom zboru bili su Mladen Garašić i Boris Vrbek, a iz Hrvatske su bili prisutni još i mr Srećko Božičević iz Instituta za geološku istraživanja te Boris Mudri, Jurica Sekelj i Marijan Tortić iz SO PDS »Velebit« iz Zagreba. Oni su bili jedini sudionici iz drugih republika.

Predstavnici KSPSH prikazali su prisutnima audiovizuelno predavanje pod naslovom »Jopičeva spilja — najduža spilja u SR Hrvatskoj«. Predavanje je bilo dobro prihvaćeno.

U nedjelju 13. lipnja posjećeni su neki speleološki objekti u okolini Prebolda. Tom su prilikom predstavnici Hrvatske demonstrirali zainteresirana u Raubrjevu breznu, dubokom 59 m, modernu tehniku speleološkog istraživanja s pomoću dvojnih užeta. Posjećena je i Tajna jama, dugačka oko 800 metara. Pošto su hrvatski speleolozi sa sobom imali i gumeni speleološki čamac, uspjeli su istražiti i dvadesetak metara novih kanala u spilji Kramarici, dugačkoj oko 150 metara.

Ovo sudjelovanje na tradicionalnom zboru slovenskih jamarja može se ocijeniti kao vrlo korisno i uspješno.

Mladen Garašić

SILAZ NA CRVENO JEZERO

Speleolozi Planinarskog društva »Željezničar« iz Zagreba spustili su se 24. i 25. 8. 76. na Crveno jezero kod Imotskog. Crveno jezero nalazi se u vrtiću vrlo strmih, skoro okomitih stijena, a razine mu je oko 250 metara ispod otvora koji je kružnog oblika i promjera oko 300 metara. Spuštanje do jezera je alpinistički potpovat a bez posebne opreme moguće je samo vrlo spretnim osobama. Radi svoje atraktivnosti Crveno jezero zajedno sa susjednim, sličnim ali pristupačnim Plavim jezerom, predstavlja poznati i rado posjećivanu prirodnu znamenost Imotske krajine.

Speleolozi su organizirali spuštanje na jezero radi snimanja emisije »Zanimljivosti prirode II — Špilje« Skolske televizije RTV Zagreb. Na jezero se spustilo sedam speleologa te režiser i snimatelj, koristeći pri tome najsvremeniju speleološku opremu.

Uz speleologe SO PD »Željezničar« iz Zagreba u akciji su sudjelovali i speleolozi speleoloških odsjeka planinarskih društava: »Platak« iz Rijeke, »Velebit« i »Zagreb« iz Zagreba te Planinarskog aktiva »Otočani« iz Novske (PD »Paklenica« — Zadar). Ukupno je bilo 19 sudionika. Poželjno je da takvih zajedničkih akcija bude više jer pridonose popularizaciji speleologije te zbiljavaju i suradnji speleoloških odsjeka naših planinarskih društava.

Boris Lepan

VII MEĐUNARODNI SPELEOLOŠKI KONGRES U VELIKOJ BRITANIJI 1977. G.

Između 10. i 17. rujna, 1977. u Sheffildu, u Velikoj Britaniji, bit će održan VII međunarodni (svjetski) speleološki kongres. Predavanja i referati bit će podijeljeni u sekcijskim: Geologija i mineralogija, Morfološka, Speleogenza, Hidrogeologija i hidrologija, Kemijsko-fizičke osobine podzemnih procesa, Speleobiologija, Arheologija, Dokumentacija istraživanja, Tehnika istraživanja i oprema, Zaštita i turizam, Slobodne teme. Za planinare-spe-

leologe svakako će biti najinteresantnija tehnička istraživanja i oprema. Bilo bi dobro da Komisija za speleologiju PSH bude zastupljena na tom Kongresu, upravo u toj sekcijskoj. Naime, hrvatski su speleolozi u nekoliko posljednjih godina usavršili tehniku speleološkog istraživanja do zavidne visine, pa bi sudionicima Kongresa mogli prikazati neke od svojih iskušenih metoda.

U nastavku Kongresa najavljeno je održavanje desetak seminara iz područja speleološke aktivnosti i sedam ekskurzija u najkarakterističnije krške predjele.

Novost je na ovom Kongresu održavanje tzv. logora (camping) speleologa. Oni će trajati tri dana, a nalaziti će se u široj okolini Sheffilda. Sudionici će spavati pod šatorima, prenositi svoja iskustva drugima, a postojat će i dvije specijalizirane skupine: za spasavanje iz speleoloških objekata i za ronjenje u speleološkim objektima (demonstracije, oprema, vježbe).

Referati se mogu poslati do 10. siječnja 1977., a kotizacija će biti oko 20 funti. Zainteresirani se mogu javiti Komisiji za speleologiju PSH ili na adresu Kongresa: The Secretary, 7th International Speleological Congress, B. E. C. Travel Limited, 63 Duncald Road, Ecclesall, Sheffield, Engleska.

Mladen Garašić

O SPELEOLOGIJI NA RADIO VALOVIMA

Slušajući naše radio stanice možemo konstatirati, da se i speleologiji posvećuje u posljednje doba veća pažnja. Da li je razlog tomu veći interes pojedinih urednika ili speleološki dogadjaji podstiču takvu veću aktivnost? Na to pitanje odgovor će vjerojatno dati iduće razdoblje.

Emissija »Eput si muove« (ipak se kreće) u po-podnevним satima svake srijede ispunjava nedostatak informacija sa šireg područja znanosti. U toj emisiji povremeno se tretiraju i speleološka zbijanja. U toj ili u ostalim emisijama bilo je, među ostalim, govor o ovim temama:

— Međunarodni simpozij o zaštiti pećina, održan u Obertraunu u Austriji; razgovor voden s mr Srećkom Božičevićem; tom prilikom je objavljeno i drugih speleoloških zanimljivosti.

— Istraživanje ponora Bunovac na Velebitu u nedjeljnju terminu »Fljaker formula jedan« uz neposredan razgovor s članovima ekspedicije (Ceplak, Garašić, Vrbek i drugi). Emisiju je snimio nekada aktivan planinar B. Spoljarić.

— U emisiji za djecu »Ujak je stigao« u po-podnevnom terminu reproduciran je razgovor s mr Srećkom Božičevićem uz snimak pjesme na gitari koju su izveli članovi SO PDS »Velebit«. Emisiju je snimila Vlasta Kulier.

— VII kongresu speleologa Jugoslavije u okviru »Eput si muove«, kao razgovor s mr Srećkom Božičevićem. U istom terminu emitirana je 45 minutna radio reportaža iz Cerovačkih pećina snimana na licu mesta sa zvukovima iz pećine i odgovarajućim muzičkim »ilustracijama«. Autori reportaže bili su urednik emisije ing. Tomislav Krčmar i mr S. Božičević.

Pohvalna je činjenica da se u radio emisijama na tako neposredan način govori o speleologiji i želja nam je da cvakovih priloga bude i više, jer je neke dojmove lakše neposredno iznijeti nego napisati.

Dr Z. Poljak

SPELEOLOZOVI U SINJSKOJ »SVLAJIĆ

Pod vodstvom Lenka Miloševića, člana PD »Svilaj« u Sinju neformalno ali vrlo živo članovi speleolozi, uglavnom omladinci, bave se speleološkim istraživanjima. Dosad su istražili niž manjih objekata, a kad steknu dovoljno iskustva, upustit će se i u teže jame i pećine. Vrlo dobro suraduju s općinskim štabom narodne obrane koji ih materijalno pomaže. Članovi svu skupljenu dokumentaciju predaju na čuvanje organima narodne obrane i tako se njihova suradnja odvija na obostrano zadovoljstvo. Još bi vredniji njihov rad bio kad bi se oslanjali na Komisiju za speleologiju PSH koristeći se njenim golemlim iskustvom i instruktorskim kadrom, koji je stekao ugled u jugoslavenskoj speleološkoj javnosti. Steta je da poletan rad sinjskih amatera ostane anoniman.

Z. P.

Stanje i perspektiva hrvatskog alpinizma

U povodu 40. obljetnice osnutka Alpinističke sekcije Hrvatskog planinarskog društva

DARKO BERLJAK

ZAGREB

Prošle godine je u planinarskim i alpinističkim krugovima prilično nezapaženo prošla 40. obljetnica osnivanja prve alpinističke sekcije u Hrvatskoj. Ta prva organizacija hrvatskih alpinista osnovana je u Hrvatskom planinarskom društvu tek 1935. godine, iako je već mnogo prije bilo raznovrsne penjačke aktivnosti među planinarima iz Hrvatske.

Gdje je mjesto hrvatskog alpinizma nakon četiri desetljeća organizirane djelatnosti i možemo li biti danas zadovoljni njegovim razvojem?

Ocjenvivati uspjehe i neuspjehe prethodnika prilično je nezahvalan posao, ali je ipak moguće donijeti određene zaključke, ako nikako drugačije, usporedivanjem uspjeha pojedinih generacija penjača u odnosu na kretanja u jugoslavenskom, evropskom ili svjetskom alpinizmu. Alpinizam je vrlo kompleksna djelatnost koja se sastoji od mnogih elemen-

ta, ali su za bilo kakvu ocjenu ili analizu najmjerodavniji usponi ili ture što ih ostvaruju pojedinci ili skupine i uvjeti pod kojima su pothvati izvršeni.

Iako Hrvatska nema visokih planina u kojima bi bilo moguće razvijati »veliki« alpinizam, naši su penjači već odavno težili da izvrše kakvu ozbiljnju alpsku turu. Promatrajući takve pokušaje i uspjehe vidljivo je da su se neke generacije više a neke manje približile razini koju možemo označiti kao jugoslavenski, evropski ili svjetski alpinizam. Zanimljivo je da su ti uspjesi vrlo nepravilno svrstani i da uspjeh neke generacije nije bila osnova i za veći uspjeh neke generacije niti za postupno smanjivanje razlike između hrvatskog i evropskog alpinizma. Ta je razlika bila čas veća, čas manja i nije slijedila neki normalni tok razvoja.

Uspon na Piz Berninu (2049 m)

Foto: Z. Gobec

Donekle to objašnjava činjenica što nemamo visokih brda kao oni koji diktiraju razvoj i prema kojima se uspoređujemo, ali ni Slovenija nema baš planina kakve su u Centralnim Alpama, a njeni su alpinisti postupno dorasli i najtežim turama u njima, pa su danas postigli zavidan evropski i svjetski ugled.

Uzroke takvog našeg neusklađenog razvoja vrlo je teško objasniti, no ne smije se ni krivo zaključiti da hrvatski alpinizam stagnira ili nazaduje, on se iz godine u godinu obogaćuje novim kvalitetama, samo ne onim tempom kao u drugih naroda što se bave alpinizmom.

Ne bismo se upuštali u rangiranje pojedinih generacija prema njihovim najvećim dostignućima, nego bismo samo pokušali ocijeniti kako su utjecale na svoje nasljednike da se razvije hrvatski alpinizam. Postavljanje nekih ciljeva i plana razvoja bilo je moguće samo unutar neke organizacije, u ovom slučaju alpinističke sekcije HPD-a, pa nećemo promatrati razdoblje prije njezina osnutka 1935. godine.

Prve godine rada Alpinističke sekcije HPD-a bile su vrlo plodne i uspješne. Hrvatski su alpinisti u tom razdoblju savladali smjerove (na primjer Dragmanov u Kleku) koji i danas zadržavaju visoku ocjenu, a počeli su i češće odlaziti u slovenske Alpe. Interes za alpinizam pokazuje i broj od 50 upisanih u prvu alpinističku školu. Do drugog svjetskog rata članovi organiziraju ture u inozemne Alpe, a posvećuju pažnju i zimskom alpinizmu. Mnogobrojne kvalitetne ture poduzeli su u djelovima naše zemlje u kojima do tada nije bilo značajnijih alpinističkih uspona. Ovo razdoblje, puno entuzijazma svojstvenog svakom početku, imalo je kvalitetne temelje i mnogo je značilo za daljnji razvoj našeg alpinizma, možemo ga čak smatrati jednim od najplodnijih razdoblja. Rat je prekinuo djelovanje te kvalitetne grupe, ali njen trud nije bio uzaludan jer se i nakon rata osjećalo njeno pionirsko djelovanje.

Postupno su naši alpinisti počeli rješavati i teške alpske probleme kod nas i nekoliko je naveza dostiglo zavidnu kvalitetu ponavljajući tada gotovo najteže smjerove u Sloveniji (Čopov stebr, Aschenbrennerov smjer itd.).

Generacije koje su slijedile nisu pridavale toliko važnosti ponavljanju najtežih ondašnjih smjerova u našim Alpama, nego su izvršile niz prvenstvenih uspona najvećih teškoća u Kleku i Velikoj Paklenici, a i u inozemstvu su se istakle ponavljanjem vrlo teških smjerova (Dolomiti, a posebno u Norveškoj). Čini nam se da su baš tada penjači bili najspremniji da postave hrvatski alpinizam na visoko mjesto, ali kada se trebalo uhvatiti u koštač s najvećim alpskim problemima, izostala je ta važna stepenica koju su tada mogli postići. To se donekle može objasniti tadašnjim slabim materijalnim stanjem pojedinaca, a i alpinističke organizacije u cjelini koja nije

mogla pomoći takve uspone. Možda se s više upornosti i želje, a i s nešto sreće, to ipak moglo ostvariti. Prilike su bile takve da je tada niz penjača prestao s kvalitetnim usponima u svojim najboljim godinama.

Greška je te generacije što nije prenijela svoje iskustvo u kvalitetnom evropskom alpinizmu na one koji su dolazili i kojima bi bolji materijalni i drugi uvjeti omogućili ono što je njihovim prethodnicima bilo nemoguće.

Tih godina u evropskom i svjetskom alpinizmu dolazi do novog i bitnog napretka, go tovo ni jedan problem nije više nerješiv, pa taj nagli skok kvalitete još više povećava ionako veliku razliku između takvog alpinizma i onoga u nas. Otada su vrlo rijetki narodi s nekom tradicijom u alpinizmu, čiji se vrhunski navezi nisu okušali u najtežim alpskim problemima. U naših penjača postepeno menjava i zanimanje za domaće klasične alpske ture, a one novijeg datuma gotovo i ne penju. Iznimke su neki pojedinci, ali je za to doba, pa sve do danas, karakteristična pojava da vrlo rijetko djeluje istodobno više kvalitetnih naveza. Najčešće je slučaj da jedan navez bliježi uspjehu godinu-dvije, čak i manje, zatim njegova aktivnost zamre, pa se pojavi drugi itd. Pri takvom slijedu teško je ostvariti neku alpsku turu velikog formata, jer su za nju odlučujući mnogi faktori počevši od materijalnih i vremenskih pa sve do staničnih sretnih okolnosti, a tek ako je ona cilj više naveza postoji vjerojatnost da će pothvat biti ostvaren.

Teško je ocijeniti hrvatski alpinizam u proteklih 40 godina, jer je teško ocijeniti nešto u čemu nismo sudjelovali. Današnje je stanje, međutim, očigledno pa se neke ocjene ipak mogu iznijeti.

Spomenuli smo nezainteresiranost današnjih alpinista za ozbiljnije alpske ture, tj. za smjerove koji svojom dužinom teškoćom zahtijevaju kompletног i iskusnog alpinista. Klek, Paklenica, Kozjak i Mosor neodvojivo su dio hrvastkog alpinizma i nerazumno bi bilo negirati njihovu vrijednost, ali oni bi trebali biti samo škola i jedna od stepenica naših penjača prema dalnjem razvoju. Međutim, posljednjih je godina sve veći postotak od ukupnog broja ispenjanih smjerova baš na tim planinama, bez istodobnog napretka u drugim planinskim skupinama. Tako se ustvari gubi njihova vrijednost kao škole hrvatskih alpinista i ovi usponi postaju sami sebi ciljem. Tehnika penjanja i još neki detalji mogu se savladati u Kleku, ali niz objektivnih teškoća i problema ne mogu se tamo naučiti zbog kratkoće njegove stijene. Pritom je karakteristično da se sve više penju tehnički smjerovi ili ih takvima napravi neki navez smanjujući i ono malo slobodnih dužina.

Istina je da se i u hrvatskom alpinizmu vrlo rano i gotovo istodobno kao i vani pojavio ekstremni alpinizam, ali dok je u inozemstvu alpinist nakon savladavanja klasič-

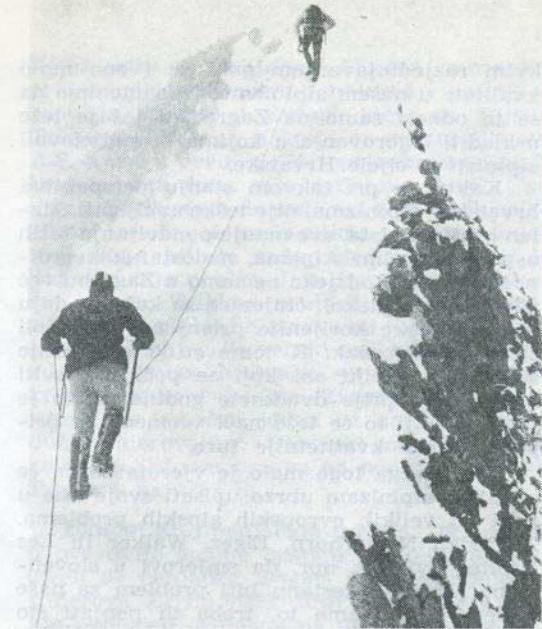
nih i logičnih uspona tražio nešto novo u ekstremnom alpinizmu, u nas je to najvjerojatnije bila pomodnost ili želja da se ispenje nešto na prvi pogled nesavladivo. Zbog kataloga naših stijena takvo je penjanje lišeno mnogo čega što čini alpinizam onim što jest, pa se najčešće svodi na čisto fizički posao. Prvenstveni uspon kroz takve stijene još i ima neki smisao, ali nije jasno koji je motiv čestih ponavljača takvih smjerova, jer većina od njih niti ne osjeti doživljaj slobodnog uspona nego više voli visjeti u stremenima i sličnim napravama. Često takvi smjerovi nose visoke ocjene, ispremješane s ocjenama za tehničko penjanje, pa se u ponavljača stvaraju krivi dojmovi. Budući da su relativno bezopasni, njihova visoka ocjena daje ponavljačima poticaj da ulaze čak i u lakše ocijenjene slobodne smjerove u Alpama, pa ih tamo čekaju neugodna iznenadenja. Možda je pogrešno kritizirati takve alpiniste, jer svatko ima pravo na svoje motive i poglede, ali nije ni malo obećavajuće za budućnost našeg alpinizma ako se time bavi većina penjača.

Vrijednost alpinizma može se ocjenjivati i po broju ljudi koji se njime bave, jer u većini slučajeva iz velikog broja izlazi i kvalitet. Za penjača koji ima viši cilj u alpinizmu premalen je broj od 15 — 20 smjerova na godinu, pogotovo ako je većina od njih kratka i ako je među njima malo alpskih smjerova. Danas takvih alpinista u tri zagrebačka odsjeka nema više od desetak, a u cijeloj Hrvatskoj oko dvadeset. Za njih bi bilo korisno organizirati jednu jaču ekspediciju u Centralne Alpe.

Pokazatelj stanja u posljednjim godinama mogu biti i alpinističke škole. Na prvi pogled interes je za njih velik, pogotovo u Zagrebu. Upisuje se i do 50 polaznika. Taj broj se u toku škole raspolažva, a ostatak tečajaca većinom se izgubi nakon nekoliko mjeseci, tako da jedna škola, gledajući nakon nekoliko godina, daje prosječno dva alpinista. Nekome bi se nametnuo pogrešan zaključak da nije dobar rad u školama i odsjecima. Pokušalo se gotovo sve da bi se zadržalo što više ljudi, ali je nerazumno siliti nekoga na alpinizam ako za to nema volje. Da li je uzrok toj pojavi sve manji broj mladih ljudi koji se bave planinarstvom, a po nekim samo su takvi zreli za alpiniste? Ni taj zaključak ne će biti točan jer je neke godine u alpinističku školu upisana gotovo kompletna omladinska sekacija jednog planinarskog društva, dakle ljudi koji već imaju određena iskustva i ljubav prema planinama, — ali nitko se od njih poslije škole nije nastavio baviti alpinizmom!

Izrazit je i porast dobne strukture polaznika alpinističkih škola. Nerijetko je slučaj da je instruktor mladi od tečajaca.

Tu je vrlo teško nešto promijeniti jer maleni broj ljudi koji se bave alpinizmom ne može utjecati na njegovo omasovljenje. Svaka je aktivnost, pa tako i alpinizam, podložna mnogim faktorima, npr. modi, oponašanju i

Na Piz Bernini (4049 m)

Foto: Z. Gobere

sl. gdje tek veći broj aktivnih pojedinaca može potaknuti interes ostalih da se priključe.

Današnji način života omladine, a i nedostatak visokih planina u okolini naših centara, otežavaju stvaranje potrebe kod mladih ljudi da planine bolje upoznaju i da im posvete svoje slobodno vrijeme. To osjeća i hrvatsko planinarstvo, a pogotovo alpinizam.

Zato možda i nije toliku krivica prijašnjih generacija za nedovoljnu brigu o budućnosti, za što smo ih skloni okriviti. Drugi su razlozi zašto u Hrvatskoj postupno već dugi niz godina opada interes za alpinizam, posebno za kvalitetni, i to će biti vrlo teško promijeniti.

Svemu tome treba pridodati još neke elemente koji pogorjavaju situaciju. Unutar našeg ionako kvantitativno siromašnog alpinizma nema odgovarajuće koordinacije. Izostanak suradnje između Zagreba, Splita i Rijeke možda je moguće opravdati njihovom geografskom udaljenosti, ali za takvo stanje između zagrebačkih odsjeka nema opravdanja. I ono malo naših alpinista razjedinjeno je u nekoliko odsjeka, a bez zajedničkog rada teško je polučiti vrednije rezultate. U posljednje doba rijetki su navezi sastavljeni od članova iz različitih odsjeka, a na sastancima odsjeka pretežno su samo članovi tog planinarskog društva.

Premda je Komisija za alpinizam PSH na početku ove godine objavila kalendar svojih alpinističkih logora, održano ih je još nekoliko u isto doba (dva zimska, tri ljetna i dva ledenjačka u inozemnim Alpama). Ne treba ni napominjati da su brojčano bili slabici i da su svaki od njih sačinjavali gotovo uvijek članovi samo jednog planinarskog društva. Ta-

kvim razjedinjavanjem gubi se i ono malo kvalitete u našem alpinizmu. Napomenimo da se to odnosi samo na Zagreb, a još je teže uskladiti logorovanja u kojima bi sudjelovali alpinisti iz cijele Hrvatske.

Kakva je pri takvom stanju perspektiva hrvatskog alpinizma, nije teško zaključiti. Malen broj alpinista, sve manje ponavljanja težih uspona u našim Alpama, nedostatak koordinacije između odsjeka ne samo u Zagrebu već u cijeloj Hrvatskoj, činjenice su koje ne daju nadu za neke korijenite promjene, a kamoli za neki napredak. K tome su u posljednje doba vrlo rijetki oni koji se počinju baviti alpinizmom prije dvadesete godine, a što je netko stariji to će teže naći vremena za pripremu neke kvalitetnije ture.

Zbog svega toga malo je vjerojatno da će hrvatski alpinizam ubrzo upisati svoje ime u neki od velikih evropskih alpskih problema. Za jedan Matterhorn, Eiger, Walker ili Les Droites uvjet je npr. da smjerovi u slovenskim Alpama prestanu biti problem za naše naveze. I ne samo to, treba ih penjati što više, po svakom vremenu i tako dokazati doraslost za najteže uspone u Evropi. Isto tako treba mnogo više pažnje posvetiti zimskom

alpinizmu. On kao da i ne postoji za hrvatske alpiniste, a bez njega bi nerazuman bio svaki pokušaj u Centralnim Alpama.

Možda će netko to sve zaobići i bez većih priprema ispenjati neki od »velikih problema«, ali to neće biti posljedica nadarenosti ili pravilno usmjerjenog razvoja nego puke sreće, jer takvi usponi često ovise o slučajnostima.

Tek kada bar nekoliko hrvatskih naveza bude doraslo teškim alpskim turama moći ćemo pomicati na neku našu veliku ekspediciju. No da bi pripreme za ekspediciju bile svršishodne, potrebno je mnogo više kvalitetnih alpinista nego što ih imamo. Zbog malog broja penjača kandidati nemaju konkurenčije i poptutno zapostavljaju pripreme, znaјući da im je mjesto u ekspediciji osigurano.

Možda ovako prikazano stanje i perspektiva hrvatskog alpinizma izgleda suviše pesimistički obojena, no bilo bi pogrešno zavaravati se.

Mnogo bi toga trebalo učiniti da se bržim koracima krene naprijed. O tome bi trebalo razmislići svi naši alpinisti, a ni Planinarskom savezu Hrvatske ne bi trebalo biti svejedno kakav mu je alpinizam. Alpinizam daje kompletnost planinarskoj organizaciji, a gdje je ona jaka, kvalitetan je i alpinizam.

Razvoj alpinizma u hrvatskim krajevima

Iz časopisa »Svijet« br. 27. od 1. VII 1937. god.

D. FUČKAR

Osnutak alpinističke sekcije. Usپoredo s razvojem alpinizma u Evropi, kročili su i članovi HPD-a, te su mnogi pravili i veće izlete izvan Hrvatske u visoka gorja i alpinske pređe u drugim državama Europe. Tim se već unatrag nekoliko godina sve to jače osjećala potreba, da se unutar Hrvatskog planinarskog društva osnuje sekcija, koja će svoje članove odgajati u alpinističkom smjeru. Tako je 3. travnja 1935., na inicijativu zaslужnog planinara g. Miroslava Čubelića, sazvana konstituirajuća skupština i osnovana prva alpinistička sekcija (A. S.) u našim krajevima. Osnivači i prvi članovi, većinom mladi ljudi, u izvođenju ovog zadatka, bili su upućeni sami na sebe, što je bilo tim teže, jer mi u bližoj okolini Zagreba nemamo planina visoko-alpskog karaktera. Osim toga nije se medu članovima nalazio ni jedan izraziti alpinista, koji bi mogao biti na pomoć i poduku ostalima.

Skola za alpiniste. Usprkos tih okolnosti, članovi su alpinističke sekcije postigli zajedničkim radom zamjerne rezultate i vidljiv uspjeh. Članovi su odbora ozbiljno prionuli radu, da povjerenu im dužnost što uspješnije izvrše, u čemu nailaze i na potporu upravnog

odbora Matice. Prave se skupni izleti i drži već po drugi put alpinistička škola po uzoru inozemnih alpinističkih i planinarskih društava, u kojoj se školi predaje iz svih predmeta, što zasijecaju u život planinara — alpinista. Predavanja drže naši najbolji i najpričnjati stručnjaci planinari. Dr. Poljak: Morfologija, Dr. Opitz: Geografija, Dr. Barić: Geologija i mineralogija, Dr. Gušić: Higijena i prva pomoć, M. Čubelić: Hodanje po snijegu i ledu, čitanje karata i orientacija, Kovačević: Meteorologija, Milković: Fauna, Vj. Čubelić: Povijest alpinizma, alpinistička oprema i nesreće u Alpama, Dr. Kušan: Flora, S. Brezovečki: Tehnika penjanja. Ta se predavanja održavaju početkom svake godine kroz tri mjeseca po četiri sata tjedno u društvenim prostorijama. Većina je predavanja popraćena dijapositimima uz zornu obuku.

Osim tih predavanja održavaju se praktične vježbe na terenu i to, čitanje karata i orientacija, a penjanje se vježba u penjačkoj školi alpinističke sekcije na Okić-gradu kod Samobora. Uspjeh se i značaj ove škole naskoro pokazuje. Alpinističkoj je školi odnosno sekciji uspjelo tokom svog godišnjeg rada odgojiti odlične alpiniste, a među njima i takove, koji s uspjehom penju i najteže stijene.

Posebna je atrakcija Klek. Osobitu je pažnju i interes članova privukao Klek u kraj Ougulina. Klek je nama najbliže naša planina s izrazitom okomitom jugoistočnom stijenom, kakovih nalazimo samo u Alpama. Stijena iako nije relativno visoka, ima svega oko 140 do 180 m visine, sa svojom okomitošću, koja je kroz cijelu svoju visinu vrlo eksponirana pa mjestimice pače i previsna, stavlja velike zahtjeve i spremu na svakoga, koji pokuša kroz nju proći. Mnogi istaknuti alpinisti i planinari kategorizirali su stijenu kao neprolaznu, ali su članovi A. S. sa svojim brojnim usponima uzduž i poprijeko stijene, dokazali nesavremenost te tvrdnje, a ujedno pokazali svoj veliki napredak, te da kroče sigurnim koracima svom cilju.

Prvi pokušaj uspona kroz stijenu s izlazom na sam vrh pokušala je nekolicina članova 1935., ali su uslijed lošeg vremena morali odustat. Tek je nešto kasnije Vjekoslav Čubelić taj smjer nastavio i uspjelo mu je izići na vrh.

Drugi je smjer kroz jugoistočnu stijenu izveo također član A. S-a nešto istočnije, pa je taj smjer po njemu i prozvan Dragmanovim. Kako taj smjer ne izlazi na sam vrh Kleka, pošao je kasnije Dragman, u zajednici sa Brezovečkim, istim smjerom kroz stijenu, te su iz Dragmanovog smjera izveli istupnu varijantu na sam vrh (Brezovečki — Dragman istupna varijanta). Tim su smjerovima prošli i mnogi drugi članovi alpinističke sekcije, tako da je danas Klek postao stijeničte alpinista penjača iz hrvatskih krajeva.

Ali tim nije još iscrpljen rad penjača A.S-a. Od mnogih se penjačkih uspona u

Kamničkim i Julijskim Alpama mora na prvom mjestu spomenuti najveća i najimpozantnija stijena u Evropi, sjeverna stijena Triglava (1.000 m), u kojoj su stijeni članovi A.S.-a već u prvoj godini opstanka izveli veći broj uspona, kroz više smjerova. Izveli su više uspona, nego do sada svi zagrebački planinari zajedno, a među njima i takove smjerove, koje još do sada nijedan planinar iz Zagreba nije prošao. I tu impozantnu sjevernu stijenu Triglava prelazili su AS-aši, postepeno od najlakših pa sve na teže smjerove: Slovenski smjer, Slovenski smjer s istupom na s lav. »Turnca«, Njemački smjer s varijantom kroz »Okno« i preko »Zimmer-Jahn-ovog« istupa, te konačno jedan od najtežih i najdužih smjerova tzv. »Bavarski smjer«, što vodi gotovo u jednom pravcu od podnožja na vrh Triglava na 2863 m.

Ukupni broj penjačkih uspona. Ukupno su u ove dvije godine opstanka sekcije članovi izveli 94 penjačka uspona kroz 29 različitih smjerova. Zaista veliki broj, ako se uoče gornje okolnosti, a imade na umu, da su to tek prvi početci, te da je alpinizam u našim krajevima tek u razvitu. Zaslugom Hrvatskog planinarskog društva odnosno alpinističke sekcije alpinizam zauzimlje sve to više maha u našim krajevima, a zadobiva danomice nove pristaše.

Društvo priprema ove godine izlet i čini posjetiti bugarske planine, te na taj način manifestirati ljubav, koja nas veže sa braćom Bugarima. Svi rade zajedno s mnogo ljubavi na popularizaciji i odgoju što boljih alpinista, te da na taj način podignu niveau alpinizma — Hrvata planinara.

Alpinizam

• **Ledenjački logor Zermatt 1976.** AO PDS Velebit je, već po tradiciji organizirao i ove godine posjet Centralnim Alpama, radi penjanja smjerova u ledu ili u kombiniranim stijenama. Logor je trajao od 28. 7. 76. do 12. 8. 1976. godine, a organiziran je u području Zermatta. Sudionici logora su bili: Borislav Aleraj, Jasmin Aleraj, Darko Berljak, Daniel Burić, Janko Kirigin, Darko Matić, Vesna Matić, Milan Matovina i organizator Branko Šeparović, svi iz AO PDS Velebit. Tijekom logora napravljeni su slijedeći usponi: Klein Matterhorn (ocjene III/2 čovjeka), Matterhorn via Hörnli greben (III, IV/5), Južna stijena Ulrichshorna (III/3), Zapadni greben Ulrichshorn-a (III/3), Sjeverno-istočni greben Nadelhorna (II-III/3), sve sa silazom po istim smjerovima. Uspon na Hochberghorn je izveden do Vindjoch-a (3300 m, II/2). Nakon toga je dio penjača otišao u područje Grindelwalda, gdje je napravljen uspon na Eiger po zapadnom grebenu do visine 3100 m

(III/5), i tu je zbog lošeg vremena prekinut. (Branko Šeparović)

• **Sarajevska škola alpinizma 1976.** U okviru ovogodišnje — pete po redu — SSA održan je na Romaniji od 29. 9. do 10. 11. ljetni početnički tečaj u organizaciji Komisije za alpinizam PS BiH. Prijavljeno je bilo 45 polaznika iz 12 PD iz cijele BiH. Teoretska nastava i praktičan rad održavani su subotom i nedjeljom u domu »Slaviša Vajner-Cišća«, na Milutinovoj stijeni i u Velikim stijenama, a zadnju nedjelju je izvedena tura od Djevice preko Lupoglava, Ledene pećine, Kračulj polja i Crvenih stijena u Mokru. Diplome su dobila 34 polaznika: Antun Buda, Mensudin Bradarić, Janko Mićević, Dušan Lubura (»Bukovik«, Sarajevo), Davorin Bozja, Kamilo Vrana, Kosra Radović (»Beljašnica«, Sarajevo), Nedeljka Pervan, Gordan Čatnarević, Petar Zuljević, Sevko Kadrić, Branislav Pajkanović, Jadranka Pervan, Jasmina Trhljak (»Treskavica«, Sarajevo), Munib

Milišić (»Igmanski marš«, Ilidža), Kenan Rašidović (»Visočica«, Visoko), Emira Taljanović, Zdenka Kašanski, Mirjana Cirić, Jugoslav Vlajislavljević (»Željezničar«, Sarajevo), Zdravko Mihajlović (»Prenj«, Mostar), Sabahudin Dizdarević, Senad Beba, Edin Kundalić (»Tajjan«, Zenica), Ratko Selak, Enes Zec, Zdravko Erlebek, Faruk Hasagić (»Perun«, Breza), Dragan Mučibabić, Franjo Mlakić (»Jovica Kosanović«, Vitez). U Velikim stijenama penjani su smjerovi: Centralni brid, Kamin i Zub po zapadnom bridu. Ukupno je izvedeno 88 čovjek-uspona. Instruktori su bili: Rašid Mulahusić (voda škole), Slobodan Žalica, Faruk Zahirović, Muhammed Sišić, Danilo Pačević, Muhammed Gafić, Petar Hilčić, Miodrag Raklić; predavači: Drago Bozja, dr Ljerka Kušec, Drago Entraut, Uzeir Beširović, Muhammed Hadžibabić; asistenti: Alirizah Vatrejnjak, Branimir Maltarić, Erol Colaković, Zoran Bošnjak i Dragan Tomić. (S. Z.)

Kako biti penjač, a ne penjati se?

BRANKO ŠEPAROVIC

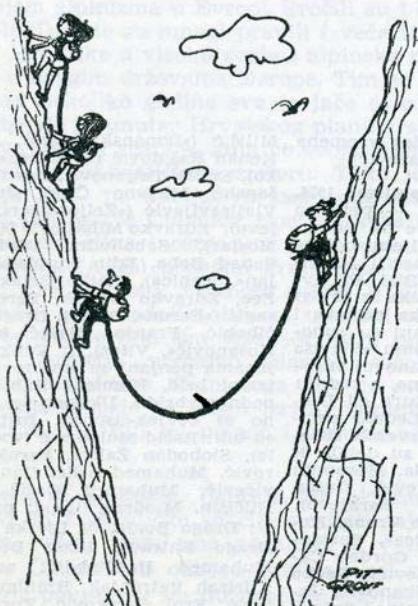
ZAGREB

Penjač je uvijek prilično nezgodno otići nekamo u brda, a ne penjati se. Davno prije pročitah u »Mountainu« člančić o izgovorima kojima se može odgoditi penjanje, a koji su koliko toliko elegantni i neponižavajući. Nešto iz izgovora prijatelja, nešto iz vlastitih iskustava, broj takvih divnih izgovora prilično se proširio. Evo ih!

»Van forme«. Izgleda nekome — ništa novo, neki puta je čovjek stvarno izvan forme. Pa i nije ništa novo, razlog je star kao i stijene, a nama tako drag i poznat. Koliko puta smo se osjećali »neupenjani, izvan forme, trulo...«. Svatko od nas može biti »u formi, po podne i navečer, a drugo jutro »izvan forme«. Upravo je nevjerljivo kako forma »varira« u kratkom periodu.

»To je samo stremenarenje, klinčanje«. Kad se penjač popne kroz HPD-ov smijer, mirne duše može reći: »Na Kleku više nemam što tražiti, nigrđe nema slobodnog penjanja, sve samo stremenarenje«. Jer, ima ljudi koji preziru stremene, zabijanje klinova, boranje i slično.

»Prekratko«. Taj razlog možemo krasno primijeniti u Paklenici. Odemo negdje oko podne (jer smo se baš rastrijeznili od sinoga) i gledamo što bismo se mogli penjati, sjednemo na neki kamen i nakon dvominutne ana-

lize zaključimo: »Sve je to prekratko, da bar ima neka duža stvar«. Nije potrebno spominjati da bi u Alpama penjač koji favorizira taj razlog morao pripaziti, odnosno primijeniti neki drugi razlog, jer je tamo sve »predugo«.

»Penjač u ledu«. Prilično dobro zvuči kad netko uslijed ljeta kaže: »Led i snijeg je jedino što vrijedi«, i nastavi s kaktivom dramatičnom pričicom iz carstva snijega i leda. Dovoljno je taj razlog nekoliko puta spomenuti, pa da se s dužnim poštovanjem za dotičnim penjačem šapče: »On penje u ledu...«.

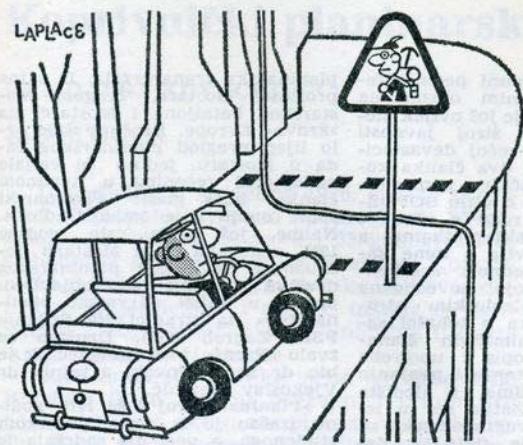
»Tajanstveni smjer«. Tajanstveni čovjek odlazi ujutro, nosi svu opremu (a ima je dosta), nestaje, vraća se kasnije od svih. Štlijiv je. Govori polako. Kaže: »Gledao sam nešto za jedan prvenstveni«. Nakon duže pauze oprezno kaže: »Čudno da u to još nitko nije ušao, izgleda da će to biti krasna šestica«. Stariji slušatelji — penjači šute, a mlađi trče, nose tajanstvenom čovjeku čaj i pitaju ga za detalje, ali on šuti.

»Solo-penjač«. Solo penjač je sličan tajanstvenom čovjeku — odlazi rano, nitko ne zna što radi, vraća se kasno, govori malo. Između dva gutljaja zasluzene pive promrmlja: »Da sam imao uže u HPD priječnici, ne bi mi škodilo«, ili: »Stremen i Glavi nije na odmet...« — o penjanju ništa više. Skromniji solo penjač kaže: »Bacio sam pogled u Vrijeskovu pločicu... a i to je dovoljno za njegov ugled i autoritet (jer je zbilja bacio pogled u Vrijeskovu pločicu).«

»Pogrešna oprema«. Nije loše usred ljeta doći u Paklenicu u dvostrukim cipelama i reći: »Zar već takva vrućina? Tko bi se tome nadao, do nedavno je bilo snijega«. Ako se stvar analizira, svakome će postati jasno da se u takvim cipelama ne može penjati ako nema snijega. Ne vuku li se penjaču takve glomazne cipele čak u Paklenicu može uzeti samo jednu vrstu klinova, bit će također bespomoćan da bilo što ozbiljnije napravi.

»Stao mi je sat«. Izvrstan razlog za Alpe, tu su smjerovi iture dugački i mora se ustati rano. Ako s potkrovljima nekog doma, npr. Aljaževog doma, čujemo oko devet sati ujutro u-zvik: »Ta prokleta budilica nije zvonila«, onda odmah znamo i nastavak: »a ja budan ležim još od četiri sata, čekam da zazvoni...«.

»Čovjek s porodicom«. »Lako je tebi, ne maš ni žene, ni djece«, ili: »Nije fer prema ženi i klincima, nisam više sam«, najčešće su rečenice u sklopu tog razgovora. Nakon toga najčešće takav penjač sjeda u auto, juri kao

kamikaze, dovodeći u opasnost živote okolnog planinskog stanovništva, a nakon dolaska kući kaže ženi: »Oprosti što si morala čekati, ušao sam u neku težu stvar, pa je potrajalo, jer sam morao penjati stalno prvi«, ili slično.

»Loše vrijeme«. Ako se kroz orošeni prozor spavaonice doma na Kleku pogleda van, uviјek se vidi loše vrijeme. Ako se pak gurne glavu kroz prozor, stvar je odmah jasna, ali tko rano ujutro gura glavu kroz prozor?

»Sparina, kiša će«, divan je razlog i svi su ljuti što se ne mogu ići penjati; a ako bude lijepo vrijeme cijeli dan (što gotovo uvijek bude) nitko sparinu ne spominje. Može se provesti cijela penjačka sezona u brdima, a da se ne dotakne stijene, samo ako je čovjek dovoljno pokretan — uvijek je negdje loše vrijeme.

»Zamaglide su mi se naočale«. Ako netko nosi naočale a ne zna neki prigodni razlog za penjanje, može krenuti prema stijeni, dapače može i malo početi s usponom (pogotovo ako je ulaz lagan) i vratiti se uz žalosnu ili čak ljutitu izjavu: »Magle mi se naočale, ništa se ne vidi«. U krajnjem slučaju to se može reći i za glečerske ili obične sunčane naočale, ali ja osobno mislim da je uvjerljivo stog krajnjeg slučaja već nešto manja.

Niti sebe, niti čitatelja ne želim zavaravati da su ovo jedini razlozi ili izgovori u alpinizmu. Neki su prejednostavnici pa ih niti ne spominjem, a neke sam morao zadržati u diskreciji za osobnu upotrebu, te za svog eventualnog partnera. Nadam se da će mi to čitatelji oprostiti.

»On je strašno pedantan, zar ne?«

Orijentacijski sport

• 19. memorijal »Janko Mišić«. U nedjelju 9. svibnja 1976. održano je u Samoborskom gorju tradicionalno masovno planinarsko orijentaciono natjecanje za 19. memorijal »Janko Mišić«. Natjecanje je organiziralo PD »Zeljezničar« iz Zagreba pod pokroviteljstvom Planinarskog odbora Zagreba, a u sklopu akcije »Ništa nas ne smije iznenaditi«. Natjecanje je bilo momčadsko, a momčadi su (muškog, ženskog ili mješovitog sastava) brojile po tri člana. Prema dobi natjecatelja svrstane su u tri kategorije i to: pioniri 12–14 godina, mlađi članovi 15–40 godina i stariji članovi od 41. godine starosti dalej. Za pojedinu kategoriju postavljene su i odgovarajuće staze, prilagođene tjelesnim mogućnostima natjecatelja. Natjecanje kategorije pionira provedeno je opisnim načinom, a mlađih i starijih članova po prvi put planinarskim

(humanim) sustavom. Natjecanju je pristupilo 130 momčadi (390 članova) iz 12 planinarskih društava, 3 školska sportska društva, 1 iz osnovne škole i iz garnizona JNA. Osim planinarskih društava iz Hrvatske sudjelovala su društva iz SR Srbije i SAP Vojvodine. Postignuti su slijedeći rezultati: Pioniri (startalo 57 momčadi): 1. PD »Japetić« Samobor — Žužić 66 min, 2. OS Rude — Kuhić 73 min, 3. OS Rude — Grećić 80 min, 4. OS Rude — Krmić, 5. OS Rude-Puškar, 6. PD »Japetić« — Dumić, 7. OS Rude — Stibuhar, 8. PD »Japetić« — Vučica, 9. PD »Zeljezničar« Beograd — Sadiković, 10. PD »Japetić« — Mahović itd. Mlađi članovi (startalo 66 momčadi): 1. PD »Japetić« — Bezjak 2,3 boda, 2. SD »Osvit« Samobor — Plečko 3:73, boda, 3. JNA Samobor — Rajić, 4. JNA — Riđašić, 5. SD »Mladost« Samobor — Skenderović, 6. PD »Zeljezni-

čar« Zagreb — Končevski, 7. PD »Zeljezničar« Zagreb — Predović, 8. PD »Japetić« — Vuković, 9. PD »Vihor« Zagreb — Breštovac, 10. PD »Japetić« — Regović itd. Stariji članovi (startalo 7 momčadi): 1. PD »Vihor« — Kantura — 28,15 boda, 2. PD »Zeljezničar« — Lutz — 91 bod, 3. PDZ — Fon — 92,5 boda, 4. PDZ — Božić, 5. DPZ — Leskovček, 6. PDZ — Frančeški i 7. PDZ — Kralj. U redoslijedu je ušlo 125 momčadi (375 članova), a prijelazni pehar POZ-a za masovnost osvojilo je PD »Japetić« iz Samobora koje je imalo 41 momčad u redoslijedu. Natjecanje je održano po ugodnom vremenu na planinskom terenu Rude — Manja Vas — Prekrnje — Preseka i Oštrea, bez nezgoda a poslužilo je i kao model orijentacijskog natjecanja. Objektivni pokazateli bit će dostupni tek po pomnoj matematičkoj analizi koja je u toku. (Ing. Juraj Posarić)

Književnost

• Drugi bilten speleološkog društva Bosne i Hercegovine. U Sarajevu je izšao drugi Bilten Speleološkog društva Bosne i Hercegovine povodom dvadesetogodišnjice njegova osnivanja i rada. U uvodnoj napomeni nizano je da je cilj Biltena prikazati razvojni put Društva, njegovu današnju organizaciju i rad. Na 26 stranica teksta detaljno je pregledano prikazan rad ovog društva i kronologija razvoja, posebne karakteristike i najvažnije manifestacije vezane uz njegov rad. Uz popis članova navedeni su i kolektivni članovi. Iza popisa članova rukovodstva slijede prilozi u memoriam se-dmorici pokojnih članova. U prikazu »Istraživački i stručni radovi« navedeno je 19 najznačajnijih društvenih akcija. Vrijedan su prilog bibliografski podaci članova s 96 naslova, jer predstavljaju gradu za speleološku bibliografiju BiH. Od ostalih priloga u ovom Biltenu navodimo Informacije o radu Društva u 1975/76 godini. Neke probleme speleologije u BiH s aspekta zaštite covjekove okoline, Osnivanje Saveza speleoloških društava SR BiH i program rada Speleološkog društva BiH za 1976. godinu. Ako se ostvari redovno izdavanje Biltena bit ćećemo dobro informirani o svim značajnijim istraživanjima podzemlja u ovoj našoj Republici.

(Srećko Božićević)

• »Novice jamarske zvezde Slovenije. Broj »Novica« za mjesec septembar 1976. posvećen je uglavnom prikazu VII kongresa speleologa Jugoslavije. Poslike opteritog prikaza o radu Kongresa i o udjelu slovenskih speleologa na njemu, objavljeni su i dopisni o samom Kongresu uz marginalije o propustima koji su se desili. Navedeni su i zaključci plenarnog sastanka. U popisu objekata predloženih za turistički obilazak inozemnih speleologa navedeno je na području Slovenije 65 (pećina, jama i ledenica). Brigu oko vođenja stranaca kroz slovenske jame preuzimaju određena jamarska društva ili klubovi na čijem se terenu objekti nalaze. Navodi se i troškovnik vođenja stranih posjetilaca. U »Novicama« za oktobar 1975. objavljen je Pravilnik o obiskih tujih jamarjev v jamah na območju SR Slovenije. (Srećko Božićević)

• »Speleolog« — novi broj glasila Speleološkog odsjeka PD »Zeljezničar« iz Zagreba izšao je iz tiska u srpnju 1976. To je ujedno broj kojim je nakon više godina nadoknadenо zakašnjenje. Broj je posvećen 25-godišnjici odsnuka odsjeka. Ima 24 stranice i naslovnu stranu u boji, pet fotografija i pet crteža u tekstu. U člancima S. Smolec piše o historijatu odsjeka kronološkim redom od osnutka do danas, M. Garašić o istraživanju Jopicu spilje, koja je sada na prvom mjestu po dužini u Hrvatskoj (6490 m), zatim N. Tvrković o glodavcima što se pojavljuju na ulazima krškog podzemlja, a M. Poje i T.

Rada o fosilnoj fauni pećine Vaternice na zapadnim obroncima Medvednice, koja je još uvijek nedovoljno poznata široj javnosti i prepusta sve većoj devastaciji. Tu se nalaze i dva članka kojih se bave tehničkim pomagalima. V. Božić piše o viti SOPDZ-a, dosadašnjem radu s njime i o tehničkim karakteristikama, a J. Posarić raspravlja o tome kako ocijeniti vrijednost acetilen-skih svjetiljki koje su osnovna rasvjeta pri speleološkim istraživanjima. Rubrika o tehnički sadrži nekoliko zanimljivih članka, a kao što su opis i upotreba sredstava za sruštanje i penjanje »shunt, s crtežima, i sjedišta tipa »Whillans«. Zatim su tu izvještaji o radu drugih odsjeka za proteklo razdoblje (1974-75). Zastupljeni su samo zagrebački odsjeci i speleološki aktiv u Pagu. U rubriči vijesti između mnoštva zanimljivosti ističu se otkriće čovječe ribice (Proteus anguineus) u Rokinu bezdani kod Jezerana i osnivanje novog odsjeka u Samoboru (PD »Japetić«). Poželimo im »sretno!« (Vladimir Lindić)

• Speleološke organizacije. Nakon »Popisa literature o turističkim špiljama u Hrvatskoj«, koji je u Šapirografskoj tehnici objavio predsjednik Komisije za speleologiju PSH ing. Vlado Božić početkom ove godine (vidi prikaz u NP 1976.31), sada je isti autor u istoj tehnici objavio i »Popis literature o aktivnosti amaterskih speleoloških organizacija u Hrvatskoj«. Tekst ima 43 stranice a objavljen je u ožujku 1976. god. Obuhvaćeno je razdoblje od 1901. godine do danas. Gradivo je raspoređeno po organizacijama, počevši od sekcija planinarskih društava, pa do amaterskih organizacija izvan planinarskog kruga.

• »Arena«, zagrebački ilustrirani tjednik koji povremeno donosi zanimljive priloge planinarskog sadržaja objavio je u broju od 8. listopada dva planinarska priloga. Jedan pod naslovom »Na krovu Europe kao na rivi« opisuje uspon na Mont Blanc splitskog 90%-tnog invalida Milana Tomića zajedno s dvije kćerke, a u drugom članku pod naslovom »Paklenica ljepotica Velebita« opisuje svoje dojmova s Velebita Marenka Boljkovac. Oba su članka ilustrirana slikama u boji.

• PSD »Prenj« Mostar 1950-1975 naslov je grafički vrlo uspjele spomen-brošure koju je objavilo Planinarsko-smučarsko društvo »Prenj« u Mostaru 1975. godine u povodu 25. obljetnice djelovanja. Autor tekstova je Senka Zekić, fotografija Džemal Repak, za titak je brošuru priredio Emir Vukotić, a tiskalo ju je IP »Veselin Masleša« Sarajevo, OOUR štamparija Mostar, u 400 primjeraka, u formatu 16 x 20 cm. s omotom u tri boje, na papiru za umjetni tisk. Brošura sadrži 15 fotografija i sedam članaka: tako smo počeli, Prenj planina, Rad stanice GSS, Hercegovačka

planinarska transverzala, Iz ratne prošlosti Mostara, Tragom Mostarskog bataljona i Mostari na krovu Evrope. Brošura daje vrlo lijep pregled planinarskog rada u Mostaru, jedino bi valjalo nadopuniti rečenicu u uvodnom članku koja glasi: Planinarski sport ovde nije imao tradiciju. Naime, još prije rata, godine 1933., osnovana je u Mostaru po-držnica Hrvatskog planinarskog društva o čemu su objavljeni podaci u knjizi »Hrvatsko planinarstvo« na stranici 240 (izdanje PSH, Zagreb 1975). Društvo se zvalo »Prenj«, prvi predsjednik je bio dr Hugo Novak, a tajnik dr Vjekoslav Slavinić.

• »Planinare« broj 2 za 1976. godinu izšao je iz tiska početkom studenoga, a veći dio sadržaja je posvećen planinarstvu u Koprivnici i radu PD »Bilok« u Koprivnici. Izdavač časopisa je PD »Rayna gora« u Varaždinu, urednik ing. Zlatko Smerle, cijena broja je 10 dinara. Ima 19 stranica, omot s naslovnom slikom i u tekstu desetak ilustracija. Kao i u prvom broju, ima prilog za alpiniste i orientaciste.

• »Velebit«, planinarsko-turistički vodič dra Željka Poljaka, treće izdanje (Planinarski savez Hrvatske, Zagreb 1976) sa 65 slika i 9 karata, 128 stranica, upravo je izšao iz tiska. Budući da je cijeloviti vodič po planinama naše republike »Planine Hrvatske« raspodan a planinari ga još uvijek traže, PSH je prilaš ponovnom tiskanju tog vodiča, ali na prijedlog mnogih planinara ne više u cijelovitoj knjizi, koja je prilično nepraktična za nošenje u napravlja na dugim i teškim turama, nego u obliku svezaka. Velebitu je posvećen prvi svezak. Prvo izdanje »Velebita« iz 1969. godine imalo je oveći opći dio koji je u drugom izdanju (u knjizi »Planine Hrvatske« 1974) izostao. U ovom trećem izdanju upotrijebljeno je srednji put: opći dio o prirodnim i društvenim osobitostima Velebita objavljen je u skraćenom obliku. Izdanje je džepnog formata 12 x 17 cm. plastificiranog omota i nužan je priručnik svakom posjetiocu Velebita, osobito polazniku Velebitskog planinarskog puta. Tiskan je u 3000 primjeraka. Cijena mu je 35 dinara.

• »Medvednica«, planinarsko-turistički vodič dra Željka Poljaka, četvrtvo izdanje (Planinarski savez Hrvatske, Zagreb 1976) sa 32 slike, 15 crteža, 8 karata i 80 stranica, formata 17 x 12 cm, u plastificiranom dvobojsnom omotu, izšao je iz tiska istodobno s »Velebitom«, također u okviru novog izdanja »Planina Hrvatske«. Vodič je sličan drugom izdanju što je objavio Planinarski odbor Zagreba 1970. godine, ali je ažuriran, osvježen novim fotografijama i s osam stranica zemljopisnih karata u prilogu. Tiskan je u 4000 primjeraka. Cijena mu je 30 dinara. Dobro će doći svakom zagrebačkom izletniku, pogotovo obilaznicima Planinarskog puta Medvednicom.

Koprivnički planinarski put

Dr MILIVOJ KOVAČIĆ

KOPRIVNICA

U nedjelju 7. studenog 1976. godine planinari Koprivnice svečano su proslavili 35-godišnjicu narodnog ustanka i 33-godišnjicu oslobođenja svojeg grada otvaranjem Koprivničkog planinarskog puta te tako dali svoj doprinos obljetnicama i mnogo učinili za proširenje i populariziranje planinarstva u ovom kraju Sjeverne Hrvatske.

Kod šumarske barake ispod najvišeg vrha Bilogore (kota 309 m) prozvanog Ivinin vrh po predratnom aktivnom planinaru Ivini Hiršlu, članu HPD podružnice »Bilo«, naprednom profesoru i komunisti, a nestalom u logoru prvih dana okupacije, našlo se oko 600 planinara iz Zagreba, Osijeka, Varaždina, Novog Marofa, Samobora, Ivance, Čakovca, Križevaca, Bjelovara i Koprivnice, koji su zastupali preko dvadesetak planinarskih društava, na čelu s predsjednikom PSJ i PSH drugom Božidarom Skerlom, potpredsjednikom PSH drom Željkom Poljakom, članovima odbora PSH, mnogim predsjednicima planinarskih društava i grupom veterana našeg planinarstva (dr I. Lipovščak, prof. M. Markulin, ing. A. Kvaternik, ing. Đ. Filipi, J. Ryšlavy, dr I. Veronek, prof. dr V. Blašković). Prije početka svečanosti stigla je na vrh Bilogore kolona predvođena planinarama koja se sastojala od

nekoliko stotina ljudi, među njima najbrojniji su bili radnici tvornice obuće »Sloga« predvođeni svojim direktorom drugom Josipom Volfom, zatim četa izviđača »Tomo Prosenjak — Japa«, pripadnici teritorijalne obrane, vojnici koprivničkog garnizona, učenici Školskog centra i građani Koprivnice. Svi su oni kre-nuli planinarskim putem iz Koprivnice, a putem su im se pridružili mještani okolnih naselja i sela da svi zajedno uveličaju planinarsku proslavu.

Nakon otpjevanih himni, u pozdravnom govoru je predsjednik PD »Bilo« pozdravio sve prisutne planinare, predstavnike Skupštine općine na čelu s predsjednikom Stjepanom Kapustom, predstavnike JNA s pukovnikom Marijanom Čadom, predstavnike društveno-političkih organizacija koprivničke komune, građane i stanovnike obližnjih bilogorskih sela.

Kulturno-umjetnički program izveli su učenici pjevačkog zbora Prve osnovne škole pod ravnateljem nastavnice Marije Jurašin, zatim članovi omladinskog tamburaškog zbora KUD »Bratstvo« iz Koprivnice pod ravnateljem nastavnika Nikole Smiljanica. Dvije planinarske-omladinke recitirale su prigodne pjesme.

Koprivnički planinarski put svečano je otvorio predsjednik Skupštine općine Koprivnica Stjepan Kapusta (desno je predsjednik PD »Bilo« dr Milivoj Kovačić)
Foto: Ž. Hlebec

Uspjeli program prisutni su nagradili pljeskom.

Poslije programa predsjednik Skupštine općine S. Kapusta održao je prigodni govor u kojem je evocirao uspomene iz naše revolucije i naglasio ulogu i važnost planinarske organizacije u općenarodnoj obrani zemlje, u upoznavanju povijesnih tekovina i ljepota naše domovine. Rezanjem crvene vrpce, uz pljesak preko tisuću posjetilaca, otvorio je Koprivnički planinarski put. Dvanaestorici najznačajnijih koprivničkih planinara, koji su se najviše zalagali i radili za otvaranje KPP, predao je drug Kapusta, koji je i sam planinar, prve ispunjene dnevničke i prve značake puta, a predstavnicima PSH B. Škerlu i Ž. Poljaku, te najstarijem članu PD »Bilo« V. Blaškoviću, spomen-značake Koprivničkog planinarskog puta.

Lijep sunčan jesenski dan omogućio je mnogobrojnim planinarama i izletnicima da prošetaju do kote Bilo i vidikovca na Koševcu. Većina je posjetila rekreativski centar »Podravka«, koji je uređen u stilu stare podravske kleti s prešom i ostalim vinogradarskim starim potrepštinama, drugi su navratili u šumarski dom (motel) »Crna gora« nedaleko Koprivnice, a većina je posjetila i Pešek.

U večer se iz sela Subotice kretao autobus za autobusom, svaki u svojem pravcu, ali najviše prema Zagrebu, svi prepuni zadovoljnih i raspljevanih planinara, koji su se osvjeđočili da se i na do sada malo poznatoj ali lijepoj Bilogori može ugodno i planinarski provesti na brežuljcima od 300 metara nadmorske visine.

TRASA KOPRIVNIČKOG PLANINARSKOG PUTA

(Vidi kartu na omotu ovoga broja)

Koprivnički planinarski put (KPP) započinje na početnim najsjevernijim obroncima Kalnika kod planinarske kuće Pesek na istoimenoj koti 295 m iznad podravskog sela Subotice. Prolazi šumama, šumskim putevima i cestama, brežuljcima, uvalama, livadama, poljima, pokraj vinograda i bilogorskih naftosnih polja, propancima do najvišeg vrha Bilogore, te stariim bukovim šumama do nekadašnjeg rudnika i rudarskog naselja Glogovac na obronima Bilogore.

Dužina puta iznosi oko 40 kilometara, a može se propješaći za 8 do 9 sati bilo da se krene od Peseka gdje je kontrolna točka 1 (KT-1) ili od zaštitne radionice Kombinata »Bilo-Kalnik« u Glogovcu gdje je pečat KT-6. Ovaj put povezuje koprivnički s bilogorskim krajem, a ujedno donekle povezuje planine Hrvatskog zagorja i slavonskog gorje.

Od KT-1, planinarske kuće Pesek, markacija s velikim slovom »K« vodi šumskim putem prema jugu do križanja Apatovac-Kalnik ravno pa desno, odnosno na Veliku Mučnu ravno pa lijevo. Na križanju je tablom označen KPP lijevo šumskim putem (cestom) do šumarske barake na Razbojištu, zatim do osamljene kuće Husa na lijevoj strani šumskih cesta; odavde markiranom šumskom stazom do kote 168 i dalje do sumskog doma (mota) »Crna gora« gdje je KT-2.

Put se nastavlja preko kalničko-bilogorske uvale prema jugoistoku, izlazi iz šume, poljskim putem preko livada i polja dolazi do trafo-stanice, prelazi asfaltnu cestu Koprivnica-Križevci i željezničku prugu Koprivnica-Zagreb, ide poljem do mosta preko potoka Koprivnica, zatim se nastavlja ulicom Vilima Galjera do asfaltne ceste

prema Starom gradu i skreće desno na cestu prema rekreacijskom centru Podravke do tzv. Podravske kleti gdje se nalazi KT-3.

Od KT-3 put zaobilazi ostatke srednjevjekovnog Kamengrada i penje se između vinograda prema koti 255 m, zatim grebenom kroz šume dolazi na polja i livade između sela Jagnjedovac i Kamencice te izbija na asfaltnu cestu kod bušotine naftne JAG-3, zatim desno istom cestom vodi prema jugozapadu do kuće Strmečki u Peščeniku. Odavde desno vodi put na uzvisinu na kotu 294 Bilo, koja je označena planinarskom tablom (KT-4).

Od kote Bilo put se vraća do bušotine JAG-3 i nastavlja asfaltnom cestom pokraj sabirne stanice, dolazi do križanja (autobusna stanica), zatim ide lijevo prema Jagnjedovcu pokraj reljejne stanice PTT (kota 304 m) do križanja desno, pa šumskom cestom kroz šumu Rajčevicu do šumske barake. Uza zapadnu stranu barake šumski put se penje na Ivinin vrh (309 m), do kamene piramide s pločom na tom najvišem vrhu Bilogore (KT-5).

S vrha Bilogore vraćamo se do šumske barake i od nje desno šumskom cestom prema istoku dolazimo do trokutastog križanja, zatim desno cestom produžujemo do kote 296 i drvenog vidikovca Koševac, koji ne služi više svojoj namjeni zbog dotrajalosti konstrukcije (KT-6).

Vrijeme potrebno za pojedine dionice

Od KT-1, Planinarska kuća Pesek, do KT-2, motel (dom) »Crna gora«, 2 sata hoda.
Od KT-2 do KT-3, Rekreacijski centar »Podravka«, 1 sat hoda.

Od KT-3 do KT-4, kote Bilo, 2 i pol sata.

Od KT-4 do KT-5, kote 309, Ivinin vrh, 1 sat hoda.

Od KT-5 do KT-6, Koševac odnosno zaštitna radionica u Glogovcu, 2 i pol sata.

Gdje se nalaze žigovi za kontrolne točke

KT-1 u planinarskoj kući Pesek nedjeljom od 1. V do 1. XI, a u ostale dane kod domara Ivana Lajnešeka u selu Subotici 171.

KT-2 u domu (motelu) »Crna gora« kod dežurnog konobara (otvoren svaki dan od 9 do 22 sata).

KT-3 kod domara rekreacijskog centra Podravka svaki dan od 8 do 20 sati. »Podravska klet« otvorena je od 11 do 23 sata.

KT-4 kod poljoprivrednika Ivana Strmečkog u selu Peščeniku br. 58 (svaki dan).

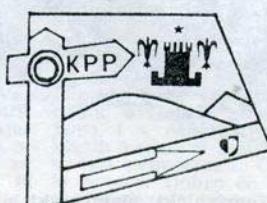
KT-5 kod kućanice Treze Gudić u selu Jagnjedovcu br. 2 (prva kuća na lijevoj strani, 500 m od asfaltne ceste prema kote 309; može se dobiti svaki dan).

KT-6 u selu Glogovcu kod dežurnog vatrogasca u zaštitnoj radionici Kombinata »Bilo-Kalnik« (može se dobiti svaki dan).

Najprikladniji su prilazi za početak KPP: 1. od Planinarske kuće Pesek do koje se dolazi sa selom Subotice na podravskoj magistrali Koprivnica—Ludbreg ili od željezničke stanice Kunovec—Subotica na pruzi Koprivnica—Varaždin; put je markiran. 2. Od sela Velike Mučne koje se nalazi na cesti Koprivnica—Križevci—Zagreb; od prodavaonice »Izvor« ima 8 kilometara markiranom šumskom cestom do kuće Pesek. 3. Od zaštitne radionice kombinata »Bilo-Kalnik« u selu Glogovcu koje se nalazi 1 km od podravskih magistrala, ili od željezničke stanice Bregi na pruzi Koprivnica—Osijek; put je markiran.

Svi planinari i izletnici na Koprivničkom planinarskom putu osigurani su od posljedica nesrećnog slučaja kod Osiguravajućeg zavoda »Sava«, poslovna jedinica u Koprivnici.

Dnevnik KPP može se kupiti za 30 dinara, u što je uračunata soomen-značka i poštarnina, na adresi Planinarsko društvo »Bilo«, 43300 Koprivnica, pp 60.

U povodu Susreta planinara Dalmacije

Premda je Makarska malo mjesto i u turističkom pogledu orijentirano rivijeri, poniši se planinarskom tradicijom starom gotovo pola stoljeća. Ima je zahvaliti ljetopama svog Biokova i požrtvovnosti nekolicine članova koji su u povijesti PD »Biokovo« nekad više, nekad manje uspjevali svoje sugrađane uvjeriti kako je baš Biokovo ono što makarskoj rivijeri daje prednost pred drugim obalnim područjima.

Makarsko planinarsko društvo bilježi u svojoj prošlosti tri plodna razdoblja. Prvo je započelo 1929. godine, odmah poslije osnutka. Tada je sagrađen dom pod Vošcem i probijena staza na najviši vrh planine. Poslije drugog svjetskog rata započelo se s novim poletom. Njemu valja zahvaliti obnovu doma koji je u ratu propao. U doba privrednih reforma zamro je rad društva, dom je opet propao i ostao bez krova; na njegovim je ruševinama jedno makarsko ugostiteljsko poduzeće podiglo novi turistički objekt.

Preporod planinarstva u Makarskoj započeo je prije nekoliko godina kad se u ovaj gradić doselio poznati sarajevski planinarski veteran i penjač Drago Šefer. Društvo je ob-

novilo svoj rad i brojem članstva postalo jače nego ikad prije. To je potaklo Planinarski odbor Dalmacije da »Biokovu« iz Makarske povjeri organiziranje godišnjeg Susreta planinara Dalmacije 18. i 19. rujna. Društvo je taj zadatok ostvarilo iznad svih očekivanja.

Iako vrijeme nije bilo planinarama naklonjeno, svi posjetiocci Susreta bili su iznenadeni ugodnom atmosferom koju su domaćini uspjeli ostvariti oko doma na Vošcu. Bilo je tu, uz službeni program, izleta, predavanja uz dijapositive, mnogo pjesme i veselja i mnogo novih poznanstava. Kruna svemu bio je povratak u Makarsku gdje je planinarama priređen izvanredan doček. Uz limenu glazbu planinari su u stilu pravog narodnog slavlja otpraćeni do autobusne stanice gdje se prije rastanka još dugo pjevalo i igralo kolo. Bio je to doživljaj i za goste i za Makarane.

No, dajmo riječ samim Makaranim jer će nam oni najbolje dočarati što za njih znači planinarstvo i Biokovo. U malom nizu članaka osjetit ćemo planinarski duh koji je preporodio planinarstvo na makarskoj rivijeri.

Urednik

Biokovo, naše milo!

Razgovor s Rinom Mendešom o počecima planinarstva u Makarskoj

Susret planinara Dalmacije na Biokovu 18. i 19. rujna o. g. nameće potrebu da se naši mladi planinari, a i čitaoci našeg lista,* upoznaju s počecima organiziranog planinarstva u našem kraju. Trebalo je razgovarati s planinarskim veteranom, dugogodišnjim domaćom planinarskog doma na Biokovu, 66-godišnjim, ali uvijek živahnim Rinem Mendešom.

Kad smo stigli u njegovu kuću na Vrpčilju, susretljiva supruga Mande kaže, da je Rine malo prilegao, jer se upravo vratio s Biokova. Ipak, odmah je skočio s kreveta i sa žarom počeo pričati o svom, o našem dragom Biokovu.

POČECI

Tačno se sjećam datuma, 2. ožujka 1929. godine, osnivanja našeg Planinarskog društva. Bili su na okupu: ing. Šteser (građ. ing., vlasnik ondašnje vile »Beate«), ing. Ivan Oraš, odmah izabran za predsjednika Društva, Petar Šulenta, sudac Nardini, Jure Beroš, ing. Koukal, ing. Hašek, Olimpija Jurčević, Frane Pe-

rojević, Frane Perica (lugar), Marija Oraš, Russe Šulenta, Niko Drviš-Grk, Niko Smislak (fotograf), Niko Srzić »Rokov« i brat mu Ivo, Martin Andrijašević (lugar). Oduševljeno smo primili osnivanje Društva.

Na naše sastanke vrlo često su nam dolazili stari planinarski aktivisti kao prof. Girometa iz Splita, prof. Novak (imao je muzej svih kukaca), zatim Josip Plaček i Mlinarić iz Zagreba, Vrdoljak iz Splita, Margetić i Jagačić iz Varaždina, Tkaličić iz Zagreba. Prof. dr Fran Kušan znao je skoro svake godine po 15-ak dana boraviti na Biokovu, sakupljajući i proučavajući raznovrsno cvijeće.

GRADNJA DOMA NA BOKOVU

Ideja gradnje došla je od predsjednika Oraša. Uvijek je govorio o zaštiti prirode, o zdravlju, ljetopama i užicima što ih priroda, a posebno planina pruža. Kao upravitelj Šumarije govorio je kako će Šumarija dati nešto za dom, da će od Banovine dobiti pomoći itd. Prvi smo kopali temelje doma: lugar Martin Andrijašević, moj brat Ante, Marin Šabić

* Pretiskano iz »Makarske rivijere« broj 70 od 17. IX 1976.

i ja. Kopali smo rupe za klak. Dva puta smo palili klačinu u Grginoj vrtaci. To je bilo 1931. godine. Nakon višegodišnjeg rada i napora, osobito predanog zalaganja ing. Oraša, prisjeća se naš Rine, svečano otvorene Doma obavljen je 20. svibnja 1934. godine. Bio je sunčan dan. Čini mi se da je bilo više od 1.000 prisutnih. Peklo se 50-ak kozlića. Prigodni govor održao je predsjednik Društva ing. Oraš. U Domu smo imali radio na baterije, poklon Petra Šulente. Priča Rine i o nekim ondašnjim prepirkama. Dom se po prvoj varijanti trebao zvati Hrvatski planinarski dom Vošac, pa je na otvorenje trebao doći i predsjednik H. P. D. iz Zagreba, ali je iz finansijskih razloga uprava odlučila da domu dade ime »Aleksandrov dom«, pa zagrebački delegat nije došao a ban iz Splita uputio je svog zamjenika. Gradska glazba iz Makarske uveličala je proslavu otvorenja. Bilo je zaista veličanstveno. Potrebno je reći da su gradnju doma mnogo pomogli Tučepljani prenosom materijala konjskom zapregom.

17 GODINA DOMAR

Naš Rine s ponosom ističe, da je bio domar od početka do 1941. te od 1951. do 1961. godine:

Dom je bio svakodnevno otvoren od 1. lipnja do 15. listopada. U predratnom periodu, na kraće vrijeme me je zamijenio kao domara Ivan Puhařić Dodin, a Stipe Batinić Jurin, kad sam pošao na 18-mjesečno odsluženje vojnog roka. U domu je uvijek bila knjiga žalbi i pritužbi. Nikada nisam dobio negativnu primjedbu. Uvijek pohvala na rad i uslugu Doma. Jednom je ing. Krešo Puhařić doveo grupu od 17 planinara iz Slovenije, koji su mi u svojim novinama čitali o pohvalama Biokovu i njegovom Domu. Posjetiocu su bili iz svih krajeva Jugoslavije a i mnogi iz inozemstva.

Kad je eskadra Ratne mornarice Velike Britanije došla u posjetu Makarskoj (usidrena pod Sv. Petrom), prisjeća se naš veteran Rine Mendeš, negdje 1935. godine, grupa od oko 60 engleskih oficira s tih brodova posjetila je Biokovo i Dom. Bili su vrlo oduševljeni a i izdašni u plaćanju. Tada sam dobio više »bakšiša« nego za 3 godine i plaće i »bakšiša«. Ali nažalost, sve mi je propalo na pošti u početku rata, ističe naš Rine.

Tu englesku grupu doveo je pok. Mate Lozina (tumač engl. jezika), i to baš, sjeća se Rine, 1. listopada.

U svom dugogodišnjem bavljenju Biokovom, upoznao sam mnoge predsjednike našeg Društva: Oraša, Drviša, Koukala, Hašeka, Štessera, Staničića, Lovrića, Perića, Radonića, Bezića i na kraju Stipanovića. Svi su oni zasluzni za napredak planinarstva ali sam uvjeren, odlučno ističe naš Rine, da takva ličnost kao što je ing. Ivan Oraš, veliki i pravi ljubitelj prirode i planine, nije bila ni prije ni poslije njega. Njegove su zasluge ogromne na polju planinarskih aktivnosti, izgradnje Doma, posumljavanja.

LJEPOTE BIOKOVA

Pred 50-ak godina, izlaže Rine, nigdje šume nije bilo na ovoj strani Biokova, samo na Velikom stupu, a grabovine nešto pod Vošcem i Štrbinom. Danas je divno pogledati kako su nama okrenuti tereni planine, sve zeleniji. Pod Orašem se mnogo pošumilo, a Društvo je posumilo i teren oko Doma. Sjećam se da je Oraš još davno pregovarao s nekim generalom u Mostaru za pomoć u izgradnji ceste preko Staze do Doma, ali se tada to nije uspjelo ostvariti.

Ondašnja sjeća šume bila je pod vrlo strogom kontrolom. Moj brat Ante, ondašnji lutar, bio je vrlo strog i nadzirao je svačiju dozvolu za sjeću šume, kupljenje šušnja ili čupanje trave. Sve je bilo usmjereno očuvanju prirode.

S ponosom mogu istaći disciplinu ondašnjih članova Društva. Oraš i drugi učili su nas: ubrati samo jedan cvijet, da se cvijeće razmnaža, a ne kidati po volji. Ne bacati kamene koje narušava stabla, guli im koru. Da samo napomenem radi usporedbe s današnjim ponašanjem, osjećajno izlaže naš Rine — jedan primjer prije rata: pok. Pere Andrijašević Perotin pušči lulu, zapalio je nepažnjom par četvornih metara trave oko svog doca, pa je zato odležao u zatvoru.

Biokovo ima stotinjak jama, a mnoge su i danas duboke ledenice nedovoljno ispitane. Sve ih poznajem, a osobito ističem mnoge pećine... onu Babinu pećinu vrlo lijepu, s brojnim stalaktitima i stalagmitima, u kojoj je živio pramedvjed prije 15.000 godina.

Davno prije, u svakom podbiokovskom selu, tko se bavio stočarstvom imao je svoje staje i vodu. Danas je preko 80% bunara i 90% staja zapušteno. Vodu bi trebalo obnoviti, očistiti bunare, gustirne, a i mnoge staje. Mnoge bunare, velike i po 7–8 vagona vode, gradila je i bivša Austrija.

Biokovo je prije rata bilo stjecište čestih izleta ljubitelja prirode i planinara sa svih strana, iz Splita, Sarajeva, Zagreba. U našoj slavnoj NOB-i Biokovo je imalo svoj veliki značaj, i postalo je prava partizanska legenda Dalmacije, i šire, pa je time dobilo i jednu novu značajnu osobinu koja ga kralji, napominje naš Rine, očekujući da Biokovo danas treba još više nego prije rata koristiti.

PORUKA

Naš stari veteran Biokova toplim riječima poručuje mladima i svima ljubiteljima prirode i planine: posjećujte naše drago Biokovo, ali uvijek s duhom pravog planinara, zaštitnika prirode. Popravimo puteve i staze u svim pravcima, pročistimo vode, uređimo neke značajnije staje. Iako sam stariji, rado bih se uvijek odazvao, dodaje naš Rine. Čuvajmo životinjsko blago Biokova, ne uznenimirujmo te divne životinje, koje obogaćuju Biokovo.

Svim mladim planinarama naš barba Rine poručuje, da se ugledaju na svijetle tradicije prvih planinara, da vole i unapređuju ljepote dragog Biokova.

Razgovor vodio I. Puhařić

Biokovo zove nas

IVO PUHARIĆ

MAKARSKA

Nedjelja, 5. listopada 1975. Osvanuo je prohladan dan, oblačan i buran. Ipak, na poziv uprave, izvješen nekoliko dana prije na oglasnoj ploči PD »Biokovo«, odazvao se 31 član. Skupili su se na autobusnom kolodvoru u Makarskoj već u 5,30 sati. Voda puta Zanetić, zamjenik Rafaneli. Kantice crvene i bijele boje i kistovi u vrijednim rukama za markiranje puta poznatim planinarskim znakom: bijela tačka u crvenom krugu. Ima tu pravih planinara, ali i onih koji će se tek »ispieći« u planini i uočiti prednosti odgovarajućeg održavanja.

Bura šiba, ali kolona kreće naprijed, iz Bašta u drago nam Biokovo. U koloni su: Marina Andrijašević, Milivoj Batinić, Vanja Baučić, Marija Bilić, Zlatan Bogojević, Cica Drviš, Matko Čepić, Marija Galić, Tvrtko Grgošević, Ljeposava Jelaš, Velimir Juras, Željka Jurasinović, Mario Katić, Jagoda Kelvišer, Sredozemka Lasnibat, Anka Marinović, Gordana Medić, Vite Miloš, Goran Morović, Ivica Mračević, Siniša Mračević, Blagica Nogalo, Silvana Penović, Ivo Puharić, Joze Rafaneli, Dušan Rudež, Dušanka Rudež, Adelina Sarić, Tomi Tamburović, Milivoj Vukašin i Milivoj Zanetić. Najmladi je Siniša Mračević sa 14, a najstariji Milivoj Batinić s 56 godinama.

Penjemo se prema »Motiki«. Divoke na proplancima upotpunjaju nam divne prizore ove velebne planine. Prolazeći ovim putem bude me uspomene. Prije 32 godine, kao vršnjak najvećeg dijela današnje kolone, u njemačkoj ofanzivi, s drugovima N. Bekavcem i A. Beroš prolazio sam ovuda. Neprijatelj nam je postavio malo niže zasjedu. Spasila nas je drugarica M. Radić, tadašnja aktivistkinja iz Basta.

Negdje na polovini uspona, naš Tomi spazi zmiju otrovnici, opasnog poskoka, i za čas je njegov. Bravo hrabri Tomi! Tri, četiri počitka i na vrhu smo, na ovečem dôcu. Snage u nogama ima, pa je strast za osvajanje vrhova još prisutna. Dok čekamo ostatak kolone koja se uspinje drugim pravcem, oveća grupa popne se na vrh Culicu (1511 m). Kakvi pogledi!

Najzad, svi smo na dôcu. Pjesma se razliježe, kolo je zaigrano. Profesorica Baučić odusevljava nas svojim slavujevim pjevom, u stopu je prate prof. Gordana i Joze Rafaneli. Naravno, pjevača je napretek.

Producavamo prema Lokvi, ali ne lijevim kraćim smjerom, nego desnim, kružnim i znatno dužim. Stičemo planinarska iskustva. Na putu zapažamo spilje, jame. Vukašin sa svojom Jagodom s interesom ulazi u veliku spilju. I drugi su tu. Velimir je šutljiv, ali njezivom oku sokolovom ne može izmaknuti ni jedna planinarska ljepota. Preko Raždala evo

nas na staji Tomislava Baškovića. On je tu, i — kako kaže — vrlo često je tu. A njegova s ukusom i smisom uređena staja, pravi je arsenal minuciozno složenih potrepština od argo-juhe do penicilina. Možda hiljadu raznih sitnica obješeno je ili složeno u ovoj simpatičnoj biokovskoj kućici. Nudi nas od srca svime što ima. Hvala ti Tomislave!

Idemo dalje. Prolazimo staju Ivana Baškovića, koji sa sinom timari oveće stado »sitnog zuba«, čuvanog s dva jača psa.

Na Lokvi smo, našem cilju. Visina 1567 metara. Planinarska kućica, a malo niže velika lokva vode. Vidici fantastični! Vrh Sv. Juraj je sasvim blizu, bar nam tako izgleda. Na širokom travnatom proplanku, izvalismo se i nešto prizalogajismo. Pod nama je Duboki dolac. Tvrtko nađe podesnu i sigurnu zavjetrinu i naloži vatru, kuhajući u »gambeli« juhu. Prijatno Tvrtko! Vrijeme odmische i pokret je, ali hitar je on i hvata nas, pošto je dobro pogasio vatru.

Mali Siniša počeće nas nasmije svojim »kvakama«. Čepić olako skakuće, iako zna da ga još večeras čeka posao u njegovoj »Konobi«. Katić se iskazao kao hitar zec, sad je pred nama, sad iza nas. Kao rođen u ovom kamjenaru. Naša Željka, kako nam kažu, vrsna daktilografkinja, iako neprikladno obuvena, sigurna je i nosi je — kao i druge djevojke — val zajedništva. A naš stari drug, M. Batinić, najstariji u koloni, partizan i ranjenik s trećinom pluća, pokazao se kao pravi planinar i zaljubljenik rodnog mu Biokova. Ivica, a i naš visoki Tomi, mnogo šklijocaju svojim foto-aparatima, očito zadivljeni ljepotama koje su vidjeli. Zanetić, kao brižan voda puta, obično je na začelju i dobro pazi na svoju čeljad, dok mu je zamjenik Joze odviše s mislima na pinus nigra i flišne zone!

Spuštanje od Štropca do Velikog Brda ide dobro, iako umornim koljenima nije lako. Klizanje žalom mnoge uveseljava, jer lagani padovi izazivaju smijeh.

Svi smo na okupu i oko 19 sati u svojim smo domovima. Planirano markiranje je obavljen, doživljaja je mnogo. Cijelo društvo je veselo i zadovoljno i samo se pitao: kad ćemo opet? Za umor nitko ne pita, jer po planinarskoj: Umor prestaje a uspomene ostaju!

Na Vošcu i Sv. Juri

JOSIP BAĆI

SARAJEVO

Gotovo svake godine proboravim jedan dio godišnjeg odmora u Makarskoj i iskoristim lijepe dane da se popnem na Biokovo. No to se je dosad ograničavalo samo na dnevne obilaske.

Impozantni Vošac uvijek me je privlačio i najčešće sam izlazio na njegov vrh. Vošac pruža posjetiocu svojim vidikom dvostruko zadovoljstvo. S jedne strane, prema moru, strmo se ruše stijene u dubinu od preko 1400 metara i ispod njih nam pogled luta po raskošnoj makarskoj obali. Samu Makarsku i njezinu luku gledamo iz ptičje perspektive i lako opažamo svaki pokret vozila na drumu ili brodica što sijeku zatalasanu površinu mora, a uz obalu zapažamo bistro dno modro plave ili svjetlozelene boje, zavisno od podloge mora. S druge strane pružaju se zadržljivajući oštiri kontrasti. Nakon strmih stijena i goleti na jednom nam se pogled nade usred bukovih šuma i dolaca. Nekada su bili obradivani, a sada samuju u svojim kamenim ogradama i oko njih se vide još samo ostaci ljetnih nastambi. Kad god sam bio na vrhu Vošca, javljao sam se svojim prijateljima u Makarskoj pomoći ogledala, a tako i oni meni, stručno bi se to nazvalo heliografiranje.

Jednom prilikom popeo sam se na Vošac iz sela Velikog Brda. Uspon odavde je znatno teži jer prolazi dobrim dijelom uz strme slike. Penjući se uz sipar stalno sam morao motriti gdje će stati kako mi se ne bi nogu omakla. Malo sam stao da osmotrim dokle će se siparom penjati, kad iznad sebe ugledam na stjeni divojarca. Ovim prizorom bio sam iznenaden. Dugo se nisam htio pokrenuti da

vidim njegovo reagiranje. No, on je tako mirno i superiorno, s puno dostojanstva, stajao iznad mene, kao da mi hoće reći: »Tko si ti i šta tražiš u mojem carstvu? Ništa mi ne možeš«. Naposljetku podem dalje ne skidajući s njega pogled, ali on je i dalje mirno stajao. Ta njegova mirnoća ponovno me zaustavila i pomalo kod mene stvorila nelagodnost, jer ništa nisam znao njegove namjere. Tada se lagano pokrene, skoči do jedne stijene, zatim do druge i nestade mi s očiju. Nastavio sam put prema Štrpcu, no još dugo sam ostao pod dojmom toga susreta. Izašavši na zaravan nastavio sam preko kamenjara, a zatim stazom do planinarske kuće pod Vošcem, ali kako je bila zatvorena, sišao sam preko prevoja u Makar.

Za vrijeme mojih šetnji između sela Veličkog Brda, Puharića, Makra i Kotišine, u razgovoru s mještanima doznao sam da su divojarci preneseni s planina Čvrsnice i Prenja i da dosad nije bio dozvoljen lov. To me je navelo na razmišljanje da divojarci još ne znaju za čovjeka i njegovo ubojito oružje i zato mi je onaj divojarac tako mirno dopustio da mu se približim.

Ove godine, zahvaljujući prijatelju koji je imao automobil, uputili smo se nas troje prema samom vrhu Biokova, svojoj davnašnjoj želji. No, snježni nanosi i slaba makadamska cesta nisu nam dali da vozilom dospijemo do vrha. Sklonismo vozilo s ceste, a penjanje nastavljamo pješke. Poslije kratkog vremena začusmo bruhanje motora i jedno terensko vozilo zaustavi se kraj nas. Vozač nam ponudi da se smjestimo u kola i za kratko se vrijeme nadosmo pred televizijskim tornjem. Vozač i njegov pratilac ljubazno su nam objasnili da nas ne smiju primiti u samu zgradu, ali ako želimo sačekati njihovu smjenu, oni će nas opet primiti u kola na povratku. Zahvalili smo se na ukazanoj ljubaznosti i uputili se Kape-

OSVRT NA SUSRET DALMATINSKIH PLANINARA

Subota, 18. rujna. Sviće. Na Biokovu je počeo dvodnevni »Susret planinara Dalmacije«. Dan je vedar i rekli bismo »nasmijan«. Stazom od Srednjoškolskog centra na Biokovu sakupljaju se i upućuju kolone. Vode puta su, kao i uvijek, među prvima. Pristižu i njihovi kolege iz »Svilaje«. Ubrzo ugledasmo i »Splićane«, »Mosorac«... Idu kolone, idu prema Biokovu. Tako ih se pod šatorom i stajama od Vošca i Štrcpa do Troglavu i Sv. Jure našlo preko 50-tak. Tog dana poslijepodne, trebalo je obaviti najvažnije poslove. Sastao se Glavni odbor dalmatinskih planinara. Raspravljalio se o planovima i programima društava danas i sutra, historijatu planinarstva Dalmacije, susretima, međusobno se razmjenjuju iskustva i sl.

Ukupni fenomeni Biokova, napose flora i fauna, posebno su doživljeni dafilmovima direktora Šumskog gospodarstva, Filipa Sabića. Ali pjesma i srce i duh ljudskih rastopise. Rada se i oplemenjuje drugarstvo, zajedništvo. Čovjek — vječan k'o kamen i more — uistinu se bliži čovjeku.

Nedjelja, Sviće još jedna zora 19. rujna. Ali vrijeme nije raspoloženo. Smjenjuju se vedro i ob-

lačno. Rano jutarnje cvrkutanje ptica i inspiracija prisutnih smjenjuju se u ovom kratkom jesenjem prohладnom danu. Oko 150 planinara i drugih prijatelja prirode već je kod Doma, Predsjednik društva domaćina PD »Biokovo« iz Makarske, Ivo Puharić, pun duha i srca, otvara zbor. Istečući ukratko život društva koje je nakon 10-tak godina živnulo, sjeća se utemeljitelja inženjera Oraša. Na redu su zatim predstavnici općinskih i gradskih društveno-političkih organizacija. Zapažamo među njima predsjednika OKSKH Makarska i člana CK SKH druga Simu Rančića. Jozo Pandžić, predsjednik Općinske konferencije SSRN užvrata pozdravom. Pridružuje se i potpredsjednik Planinarskog saveza Hrvatske, publicist, te glavni urednik časopisa »Naše planine« dr Zeljko Poljak, tajnik Glavnog odbora dalmatinskih planinara prof. Milan Sunko i drugi. Zapažamo tu i planinare zadrške »Paklenice«, drniške »Promine«, sinjske »Svilaje«, Splitskog »Mosorac« i »Splita« sa Gorskom službom spasavanja, zatim one iz kaštelanskog »Kozjaka«, Dubrovačkog »Orjena«, te brojne makarske planinare i prijatelje prirode. Razmjena poklona i poljupci od srca, bili su dirljiv, svjež i ugodan trenutak. Zato veliko hvala Turističkom savezu, Skupštini općine, HTP »Makarska rivijera«

BIOKOVO

Korijenjem u moru, čelom u munjama
Biokovo gordo nad krajinom stoji
Svake oluje sila na njemu se slama
A ono nijemo svoje mrtve broji.

I kleše u kamen junaštva i smrti
Vjerne i hrabre na svom krilu njiše
I nikad ga neće mrak ni čelik strti
Tu sloboda ime vrelom krvlju piše.

Jure Franičević

lici sv. Jure. Tu smo napravili nekoliko snimaka. Nekad se ta prastara kapelica nalazila na samom vrhu, ali se sada tamo nalazi televizijski objekt sagraden 1964. godine, pa je godinu dana kasnije sagrađena u blizini nova kapelica. Iako je vrijeme bilo sunčano nismo mogli s najvišeg vrha Biokova uživati u panorami. Pod nama se prostirala u beskraj magla i tako smo bili uskraćeni u širokom vidokrugu prema Hercegovini i Bosni, a to smo vrlo željno očekivali.

Na povratku zaustaviše se opet kola TV-objekta pokraj nas i primiše nas sa sobom. Na jednom zavodu vozač zaustavi vozilo i pokaza nam u ambisu putnička kola. To su moja kola reče. Sjetih se da je taj njegov događaj opisao časopis »Studio« u jednoj reportaži o televizijskim objektima. Tu reportažu imao sam pri sebi i dao mu da je pročita. On se samo nasmijao. Nastavimo vožnju. Kad smo stigli do svojih kola, izašli smo iz terenskog vozila i nastavili prema planinarskoj kući da se popnemo na Vošac. Ovoga puta bila je planinarska kuća otvorena, te je posjetimo pri povratku s Vošca. U planinarske legitimacije, po običaju, utisnuli smo štambiljke i poslije dobrog ručka vratili se u Makarsku.

Vremenske prilike su se pogorsale, pa je i snijeg po Biokovu, pa nismo imali priliku da se opet popnemo na planinu. Ostale su nam želje da se uspnemo iz Basta, Baškovića i drugih primorskih mjesti i da tako povežemo no-

ve uspone sa već poznatim stazama. No, nadam se da će se i to jednom ostvariti.

Setajući po Makarskoj obali zapazih na zidu, blizu Skupštine općine, ormarič planinarskog društva koje je prošle godine obnovilo rad. U ormariću su bile izložene slike članova nekadašnjeg društva, a pokraj njih ljepe skice Biokova. Iz ove skice vidimo da osim poznatog markiranog puta preko Makra danas već ima i novih markiranih puteva, iz sela Velikog Brda i Basta, koji nisu bili obilježeni prije kad sam se ja penjao. Svakako ovo je dobar početak obnovljenog društva, te mu želimo puno uspjeha u daljem radu.

Često sam puta, gledajući Biokovo, razmišljao kako bi bilo atraktivno da se izgradi uspinjača. To bi sigurno stvorilo veliko zanimanje za zimski posjet, a pogotovo ljeti. Vjerujem da su o tome mislili i mjerodavni, ali finansijske poteškoće sigurno koče realizaciju.

Danas pisati opširno o ljepotama Biokova potpuno je suvišno jer o tome možemo mnogo pročitati u planinarskoj književnosti. Tako je na primjer u nedavno objavljenoj planinarskoj bibliografiji (NP 11-12/75 strana 346) naveden niz članaka o Biokovu. U knjizi »Planine Hrvatske« Željka Poljaka (Zagreb 1974) opširno je opisano Biokovo. Malakološki muzej u Makarskoj izdao je 1971. godine knjigu »Biokovo« Franu Kušana, pokojnog sveučilišnog profesora iz Zagreba, u kojoj su opisani mnogi prilazi, sa skicama, a osim toga ona pruža obilje podataka o flori Biokova.

— OOUR »Mornar«, tvornici »Amfora« i drugima, koji su pomogli da susret uspije.

Nakon toga trebalo je izvršiti najteži zadatak na marš-ruti: »osvojiti« Sv. Juru (1.762) i vratiti se... I, doista: vještne noge od Golubinjaka, preko Grigne vratice i Plitvina »osvojile« Juru. Ali ni domaća hrana ne izostaje: janjeti s ražnja, opol iz bukare, a ostalo iz ranca.

Cilj je ubrzo postao start. Na redu je maršruta Dom — Vošac — Makarska. Putem promatramo i još nesto: petorica splitskih alpinista i speleologa pod Strbinom demonstriraju svoje vještine. Biла je to poslastica dana kao i onaj čin večeri na Kačićevu trgu. Ako bismo ocijenili brojkom, onda je to svakako, petica. Jer, stopila su se tu još jednom sva srca. Jedna velika rijeka planinara i gradana. Jednako veterana koliko i onih najmladih. Nahrupili zajedno i mladost i iskustvo. Vidimo i najmlađeg 8-godišnjaka Beniu Grle ali i najstarije Dragu Seferu, Ringu Mendeša... Kao da se natječu poput »svajancja« Sv. Jure tko će ovđje na asfaltu biti šampion. Marineta, Riva, Omladinjska ulica i Kolodvor najednom su ovim susretom probudili jesenju tisnu u gradu turističke oaze. I zagrljaj, poljubac, čvrst stisak ruke slio se u jedinstveni štimung večeri — u Kozaračko kolo...

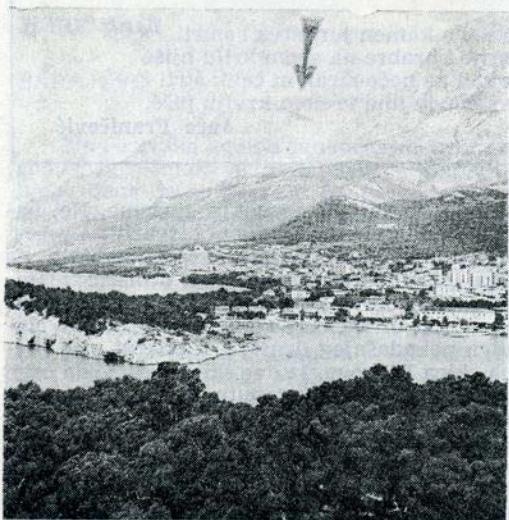
I kao epilog recimo da je čovjek na Biokovu udružio prirodu s poviješću. Ta gorda i nepokorenja planina, kao da se zaklela da služi čovjeku. Zato je ona inspirirala brojne umjetničke prirode i društva, među kojima Franu Kušanu i Juru Franičeviću Pločaru. Flora i fauna, panorama i kolorit, u skladu mora, šume i planine, ko da oslikavaju jedno rastegnuto platno majstora paléte. Razasuti kameni spomenici, osobito onaj na Planinarskom domu, gdje se kovala čuvena bomba »Biokovka«, ovjekovjećuju postojanost partizanskog moralja.

Zato biti planinar znači spajati sebe s društvom i prirodom, kaliti se i celičiti u vještina da saznačiti i općenardnu obranu. Znači, u sukobu čovjeka i stroja, naći smiraj u oazi tisine. Zato mislimo da će društveni subjekti više poklanjati pažnje ovoj društvenoj obavezi. A oni koji Biokovo promatraju s njegova balkona, Sv. Jurja, ili iz aviona, ili pak s obližnjih otoka u sumrak sunca samo jednom osmotre i dožive, neće ga nikad zaboraviti.

LJUBO LALIĆ

(Iz »Makarske rivijere« broj 71 od 1. X 1976)

Meteorološki fenomen na Strašcu

Tamo gdje je trupina Biokova mjestimično najstrmija, tu je i s morske strane planina najviša. To je baš od Makarske na sjever i sjevero-zapad, iznad potplaninskih sela Velikog Brda i Basta. Naziv sela Basta je izvedenica iz ilirsko-romanskog naziva Bistonia. Nad Velikim Brdom su visovi Štropac od 1450 m i Šibenik od 1450 m, a Bast je s istočne strane podno Šibenika.

Selo Bast smješteno je u podnožju planine na visini od 332 m, a nad njim je u polukrugu stravično nagnuta planina, skoro samalitica, s mnoštvom točila. Nad selom je i vrh Kuranič, visok 1550 m, koji se vidi s morske strane. Ali od Kuranika, koji se nalazi na istočnoj strani Basta, počimlje se planina spuštati prema sjevero-zapadu u obliku polukruga, od 1200-1300 m nadmorske visine; taj dio planine narod naziva: Stražac (vidi sliku).

Budući da se Biokovo, u svome slijedu, pruža od sjevero-zapada k jugo-istoku, planinska pola Stražac vrlo se dobro vidi iz Makarske (zračna udaljenost oko 8 do 9 km).

Stanovnici Basta su, od davnih davnina, tu planinsku pôlu nazvali pravim pravcatim imenom, simbolikom viđenog. Naime, u jeseni prvi snijeg na Biokovu padne na Strašcu i nigdje drugdje na čitavome Biokovu s morske strane. Odatle je narod to mjesto, planinsku pôlu, prozvao Stražac, jer stražu straži na vjetrometini i pokazuje mu nadolazak zime i zimskih teških dana. Razumljivo, svim žiteljima makarskog primorja, koji vide Stražac, istog je znamenja kao i Bašćanima pod njim. U Makarskoj se taj dio naziva »baška planina« ili u govoru: »Na Baškoj je pao prvi snig«, kad snijeg padne.

Taj naziv nisu težaci Basta, u starini, dali eda bi obilježili samu simboliku dolazeće zime, već im je zasigurno služilo upozorenje,

da je skrajne vrijeme da se stočari povuku sa stokom s bikovskih planinskih pašnjaka.

Ali vremenska upozorenja kasne jeseni sa Strašca nisu isključivo samo u jeseni, već se taj fenomen zna pojavit i u kasnom ljetu. Doista, 8. rujna 1971. g. pao je snijeg u poslijepodnevnim satima, oko 4—5 sati, na Strašcu, zatim je uslijedio »neverin«, mala oluja praćena kratkotrajnom kišom i zamagljenjem sa sjevero-zapada. Kupači su se taj dan po žalima primorja kupali, a od jedanput — na planini snijeg! Naravno, to je kratko trajalo, ali upravo na tome mjestu, Strašcu, atmosferska osebina Biokova se pokazala u pravom svjetlu.

Ova pojava u ljetnim danima vrlo je karakteristična pa se samo po sebi postavlja pitanje, zašto i koji su atmosferski razlozi da se tu, baš na Strašcu ukaže snijeg, kad na višim vrhovima, koje je isto tako zahvatila oluja, i koji se nalaze oko njega, snijeg ne padne? Obično snijezo po Biokovu padaju u danima zimskih mečava, koje nastaju po levantu (jugo-istočnjaku), a koji se lako pretvara u sjevero-istočni pravac, tj. u buru. U jednoj od takvih mečava, koja se iznenada pojavila, poginuo je 17. travnja 1927. g. baš podno Strašca, planinar i botaničar profesor Maksimiljan Mandl, Zagrepčanin. Izgubivši se u bespuću, smrzao se u pušavici. Na mjestu gdje su ga pronašli, na visini od oko 700 m, planinarsko društvo »Runolist« podiglo mu je i ugradilo u litici spomen-ploču.

Objašnjenje za ovu pojavu teško je izreći, ali kako u kasnim ljetnim danima ljetne oluje dolaze sa sjevero-zapada i jer su iza Biokova, sa sjevera, dinarske planine, to bi vjerojatno taj fenomen mogao biti u zračnom strujanju kroz klance Jadikovce, i da tu, baš na Strašcu, istresu svoj tajni teret. Iako oko Sv. Jure, najvišeg vrha Biokova (1762 m), ljeti imade oluja, koje se često i ne vide s morske strane, a jer se Sv. Jure od Strašca nalazi na istočnoj strani, pretpostavka da bi snijeg, koji je taj dan pao, mogao biti odraz strujanja sa Sv. Jure, teško bi se mogla prihvati, pogotovo, jer je to bilo vidljivo iz Makarske da je strujanje zračno, sa sjevero-zapada.

Pojava je na oko beznačajna, ali kako se neobičnošću oslikava, mogla bi biti i za stručnjaka privlačna.

Stražac je zimi, pod snijegom, vrlo uočljiv, jer je padavina na tome mjestu najdublja i vremenski najtrajnija. A kad se snijeg zimi po čitavoj planini otopi, osim na Strašcu, u narodu se čuje izreka: »Snig na Baškoj čeka drugi« tj. novo padanje snijega.

Podbiokovsko primorje nekada je teško živjelo, jer bi po običaju bura pokosila težakov trud, a i mnoge brodove na jedra i vesla s ribarima na dno poslala. Križevi uz obalu svjedočanstvo su tih tragedija. Pogotovo je selo Bast teško kuburilo, s malo zemlje a mnogo radnih ruku, te se kojekuda pečalbarilo.

i. s.

Sjećanje na jedan susret

Povodom smrti dra Josipa Rasuhina
(1892—1975)

Bilo je to u jesen 1944. godine, u ratom razorenoj Korenici. Jedne večeri u skloništu, zaokupljen mislima, sjedio sam uz vatu, kad začujem glas koji reče: Evo neki doktor iz Zagreba! Plamen je obasiao lik Josipa Rasuhina. To je bio naš prvi susret u slobodi. Joža je bio na putu iz Topuskog u Šibenik.

Razgovor o prošlosti, sjećanja na Zagreb i snovi o budućnosti. »Zdravlje je složeni sistem, govorio je Joža, ono je rezultat interakcije koja se zbiva između nasljeda i okoline. To zdravstveni radnici zaboravljaju i gotovo cijelokupnu djelatnost usmjeravaju na liječenje bolesti, a unapređenje zdravlja zanemaruju«. Naši pogledi na ulogu zdravstvene zaštite u društvu, na unapređenje i zaštitu narodnog zdravlja, pleli su čarobnu viziju budućnosti našeg naroda, koji je raspet strahotama jednog nemilosrdnog rata (a koji to nije?!?) bolovao i umirao, bolešći i smrću mučenika. Napredne misli dra Josipa Rasuhina tekle su kao bistra voda jednog začaranog izvora što su ga gradili zdravstveni radnici okupljeni oko Škole narodnog zdravlja u Zagrebu koja danas nosi ime svog osnivača Andrije Štampara. Svi oni, i liječnici (Borčić, Gregorić, Prebeg i mnogi drugi) i sestre (Janovačić, Novosel, Perović i mnoge druge) na vrijeme su shvatili da zdravlje naroda zavisi o društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj sredini u kojoj se narod razvija i bivstvuje. Samo uz aktivnu suradnju naroda može se realizirati njegovo zdravlje i sreća. Vodenim tim načelima oni su poduzimali brojne mjere koje su imale samo jedan cilj: poboljšati životne uvjete i izgraditi zdravu okolinu koja će svojim povoljnim utjecajima unapredijevati zdravlje naroda.

Tako su širom naše zemlje nikli programi za unapređenje poljoprivrede (dovoljno je pri tom istaknuti ulogu seljačkog sveučilišta), organizirani su obrazovno-odgojni tečajevi za žene domaćice, koji su razvijali zdravstvenu samozaštitu dojenčadi i djece, širili zdravstvenu pismenost i utjecali na poboljšanje prehrane. Izgrađeni su brojni objekti za opskrbu pitkom vodom (mnogi od tih danas zapanjeni i oštećeni, npr. Marasovac na velebitskim Strugama) itd. itd.

Među snagama, koje sudjeluju pri unapređivanju narodnog zdravlja, ti napredni zdravstveni radnici nisu zanemarili ni fizičku kulturu. U okviru fizičke kulture najveću su pažnju obratili upravo na planinarstvo, taj optimalni medij za razvijanje fizičkog i mentalnog zdravlja djece i omladine (a toj je trebalo, zbog lošeg zdravstvenog stanja, обратiti najveću pažnju).

Tako je nikla misao o izgradnji mreže dačkih planinarskih domova, koja je trebala prekruti sva planinska područja Hrvatske

od Medvednice, preko Gorskog kotara i Velebita, do Mosora i Biokova. Na udaljenostima »od jednog dana hoda« trebalo je podići dačke planinarske domove, koji bi mladim ljudima otkrivali sakrivene ljepote naše domovine i razvili ljubav prema prirodi i naviku za kretanje po bespućima stoljetnih šuma i stazama kamenih stijena. Od tog programa uspjelo je u godinama prije drugog svjetskog rata izgraditi samo četiri objekta: dačke planinarske domove na Medvednici i Oštrcu i one na Velebitu (Ograđenica i Bačić kosa).

Izgradnja tih planinarskih domova vezana je uz dva imena: dra Živka Prebega i dra Josipa Rasuhina. Pri tome je Rasuhin naročitu ljubav razvio za Velebit, taj hram ljepote, koji je kroz milijone godina gradila priroda sa svim svojim nježnim i razornim snagama. Istaknuti treba da je i prvi film o Velebitu, snimljen okom velikog filmskog umjetnika A. Gerasimova, niknuo u Školi narodnog zdravlja, upravo na poticaj Josipa Rasuhina.

O svemu tome (i o mnogim drugim zbivanjima) razgovarali smo one noći u Korenici, uz vatu koja je dogorjevala. I dok su se iznad crnog sljemena još crnije Kapele gasele posljednje zvijezde, krenuo je Joža svojim snažnim planinarskim korakom na jug, prema Velebitu. A danas — od svega što je zamišljeno i onog što je stvoreno, ostalo je vrlo malo. Ideja o aktivnoj ulozi zdravstvene zaštite u izgradnji narodnog zdravlja gotovo je zaboravljena — dva sačuvana planinarska doma, onaj na Medvednici i onaj na Oštrcu i tragovi dviju ruševin na Velebitu, ostaju sjećanja na one koji su maštali o zdravlju naroda na drugi način nego što se to danas čini. (B. K.)

IVAN BALINT

1900—1976

Dana 18. srpnja 1976. umro je u Osijeku u 76. godini života Ivan Balint, postolarski obrtnik i član PD »Jankovac«. Rodio se 19. veljače 1900. godine u Šiklošu u Mađarskoj. Bio je član uprave društva od 1951. godine i vodio sekciju za markiranje. Dobio je kao znakove priznanja brončanu, srebrnu i zlatnu značku PSH, te zlatni znak SFK Osijek za trideset godina sportskog i planinarskog rada. Obišao je Slavonski i Našički planinarski put, traširao i markirao jubilarni put Jankovac—Rust—Humljani u povodu 50. obljetnice »Jankovca« 1975. godine i održavao markacije društva na Papuku. Smrću Ivana Balinta društvo je izgubilo vrijednog društvenog radnika, posebice sekcija za markiranje puteva,

izgubilo je planinara koji je najbolje poznao puteve u bližoj i daljoj okolini Jankovca.

M. M.

Iz pisama uredništu

NETOČNOSTI U »NAŠIM PLANINAMA«

Cijenjeni uredničevi!

Prvo da se predstavim: Pavle Klinovski ili Čika Paja iz Vojvodine. Biografija mi je objavljena 1974. godine u prvom dvobroju jubilarnih NP. Slobodan sam skrenuti Vam pažnju kao glavnom uredniku na jedno važno pitanje. Kao što Vam je poznato, planinari Srbije nemaju svoj planinarski časopis, nego u posljednje doba sve češće objavljaju članke u NP. Nažalost poneki objavljuju i neke sasmične neistinute podatke. Navešću Vam samova:

(1) U NP 9—10, 1975. navodi se, da je dr R. Simonović službovao u Lici. Kako to nije nitko primijetio u Vašoj redakciji? Bar se u Hrvatskoj dobro zna, da on nije tamo službovao.

(2) U NP 11—12, 1975. objavljen je članak o Vladimiru Rajkoviću uz krupne brojke (1875—1975). Živio je dakle ravno 100 godina! Pošto mi je to bilo sumnjivo, raspitao sam se u Beogradu kod tamošnjih prijatelja, posebno Dušana Jovanovića, predsjednika PD »Pobeda«, i on mi javlja da je Čika Vlada umro u 91. godini!

Čemu takve senzacije i uz to krupne neistinе?

I u članku na str. 163 (NP 1974) ima puno netačnosti.

Predlažem da navedene neistinе demantirate kako ne bi ostale u tako uglednom časopisu, i da pisci, koji ne poznaju povijest planinarstva, o njima ne pišu, a pogotovo da ne saopćavaju vijesti koje uz to ne odgovaraju istini.

Oprostite, što Vas u Vašem obimnom poslu i s ovim teretim, ali je to u interesu našeg uvaženog časopisa i njegova ugleda.

S poštovanjem i planinarskim pozdravom

Pavle Klinovski, Novi Žednik

KOJI JE RATKOV VRH

Nedavno sam prošao novomarkiranim smjerom po bespuću između Bijelih i Samarskih stijena. Markirali su ga članovi PD »Vihor« pa se i smjer zove Vihoraški put (vidi: NP 5—6, 1976, članak Ž. Kanture »S Bijelih stijena na Samarske stijene«). Zanimalo me kako je ta markacija izvedena, jer sam tim smjerom prošao više puta prije markiranja bespuća. I stvarno, traserima se mogu dati samo komplimenti. Smjer vodi kroz atraktivne predjele, a nije pretežak, osim detalja u Ljusci. Tamo bi možda trebalo postaviti dva, tri kлина, pa bi prolaz bio pristupač svakom planinaru. Međutim, zbog istrošenosti starih markacija u području Boca, Vihoraši su učinili jedan propust. Postoji jedno križanje gdje je označen odvojak za Ratkov vrh. Greška je u tome što strelica s oznakom RV (Ratkov vrh) pokazuje uspon na vrh Boca. Ratkov vrh nalazi se doduze u neposrednoj blizini, ali stotinjak metara sjeveroistočno od vrha Boca. To znači da se idući iz pravca Bijelih za Samarske stijene u području oznake za križanje putova, vrh Boca nalazi s lijeve strane, a Ratkov vrh s desne. Ime Ratkov vrh dobio je taj dotada bezimeni vrhunac 3. svibnja 1952. godine po poznatom alpinistu Ratku Čapeku, koji je tragično stradao godinu dana prije u stjeni Špika. Vrh su imenovali članovi Alpinističkog odsjeka PDS »Velebit«.

Jerko Malinar

Primjedba uredništva: Greška je već ispravljena i vrhovi ispravno obilježeni. Ratkov vrh je, dakle, desno od markacije za Samarske stijene, a vrh Boce lijevo. Osim toga, na zahtjev nekih posjetilaca obilježena je i laka bezopasna varijanta koja s desna obilazi Ljusklu i mimo nje izlazi u Natašin dol.

Vijesti

• PD »Grafičar« — Zagreb proslavio je 2. i 3. listopada Dan planinara grafičara. U subotu navečer okupilo se u društvenom domu na Malom Slijemenu pedesetak članica i članova, pa se razvila planinarska veselica uz paljenje logorske vatre na livadi pred domom. Lijepa zvijezdanoć s mjesecnom dala je dobar ugodaj i veselo rasploženje. U nedjelju se okupila pred domom prilična skupina planinara iz gotovo svih zagrebačkih planinarskih društava, koja su poslala svoje delegate. Zapužene su veće skupine članova PD »Željezničar« i PD »Slijeme«, kao i delegati PD »Deleno« iz Ljubljane. Drugovi grafičari iz Ljubljane stigli su već u subotu. U 11 sati prije podne pozdravio je prisutne goste predsjednik Društva kraćim govorom, zahvalivši se na tako brojnom posjetu planinara tradicionalnoj društvenoj proslavi. Zatim je tajnik podijelio značke društvenih vodiča trojici saveznih pravnikovodača, koji su se u protekloj sezoni naročito angažirali u organiziranju i vodenju društvenih izleta. Preko cijelogdana posjetilo je priredbu nekoliko stotina planinara, grafičkih radnika i prijatelja planina. Za ugodno rasploženje pobrinuli su se harmonikaši GKUD »Ognjen Prica« i članovi društva drugovi Zoran i Zdravko, koji su na električnim orguljama izveli glazbeni program. Lijepo vrijeme pogodovalo je priredbi, jednoj u nizu međudruštvenih susreta planinara. (D. Rodman)

• 77. savjetovanje ZPP-a. U nedjelju 24. listopada 1976. kod planinarsko-lovačke kućice na Cesargradu okupili su se brojni planinari i izletnici na svečanoj proslavi 25. obljetnice rada PD »Cesargrade« iz Klanjca. Prigodno slovo održao je Marijan Pleško, potpredsjednik PD »Cesargrad«. Poslje govoru delegata drugih planinarskih društava te predstavnika društveno-političkih organizacija tog kraja, predana su priznanja sa spomen-značkom za služnog pojedincima za uspešan rad na razvoju planinarstva u klanječkom kraju. Poslje svečanosti delegati su nastavili s radom na 77. savjetovanju Međudruštvenog savjeta ZPP-a. Pošto su analizirani zaključci prethodnog savjetovanja, sačinjena je lista kandidata za dodjelu planinarskih priznanja za dugogodišnji zasluzni rad u Međudruštvenom savjetu ZPP-a. Kada je inž. Zlatko Smerke upoznao nazočne s predlogom reorganizacije trase ZPP-a, o čemu je bilo riječi na zadnjem savjetovanju, došlo je do vrlo žive diskusije. Utvrđeno je da sve dosadašnje kontrolne točke ZPP-a ostaju obvezne i da se ZPP proširi neobveznim točkama: Peseč, Macelj, Oštре ili Labor, Veliki dol, Oroslavje i Železna gora kraj Strigove. Svali obilaznik ZPP-a za dobivanje značke mora u svojoj legitimaciji, koja će se također izmijeniti,

imati svih 13 obveznih kontrolnih točaka i k tome po vlastitom izboru dvije neobvezne. Poslje ovog dogovora donesen je i »Pravilnik ZPP-a«. Na kraju su dogovorene sve pripreme za obilazak trase ZPP-a u čast Dana Republike i susret planinara na Strahinjčići 29. studenog 1976. gdje će se ujedno održati i iduće savjetovanje.

Na ovom je savjetovanju bio i Milan Kolaric, predsjednik Turističkog saveza zajednice općina Zagreb, koji je govorio o suradnji planinarskih i turističkih organizacija (Cvjetko Soštaric)

• Planinarski »Marš 16. septembra« organiziralo je 12. rujna 1976. PD »Dubrave« iz Donjeg Vakufa. Ovo mlado društvo, osnovano prije manje od godinu dana veoma dobro radi, što potvrđuje i uspješna organizacija ovoga marša u povodu godišnjice oslobođenja Donjeg Vakufa uz suradnju i materijalnu pomoć Općinskog sindikalnog vijeća. Sudjelovalo je 53 planinara iz Donjeg Vakufa, Travnika i Jajca, te pripadnici JNA, teritorijalne obrane i milicije. Organizatori su prevezli autobusom sve sudionike od Donjeg Vakufa do Slatine (10 km), a zatim se išlo pješice preko Milusevca na Dekale (1533 m), te preko Ponora i Petrovnače na Semešnicu — Ušće (gdje se sastaju Mala i Velika Semešnica) i u Donji Vakuf. Dužina staze iznosila je 20 km. Po veoma lijepom vremenu, planinari su uživali u vidicima s Dekala, pa organizatori namjeravaju održavanje marš svake godine. (J. D.)

• PD »Dubrava« iz Donjeg Vakufa održalo je izvanrednu godišnju skupštinu 19. listopada 1976. Ovo mlado društvo, osnovano 9. listopada 1975 (vidi NP 1976 — 46) bilo je veoma aktivno u proteklim godinu dana. Danas broji 156 članova, a što je najvažnije novi planinari mnogo su planinari. Posjetili su sve okolne planine, sudjelovali u svim akcijama Planinarskog saveza Vlašičke regije u Travniku, čiji su član od osnutka. Društvo je počelo i gradnju planinarskog doma u Svapskom jarku (Bijeli potok u predjelu Dubrave), na visini od 1040 m. ŠtP »Koprivnica« iz Bugojna poklonilo je planinarama svoju baraku, koja se do sada nalazila u Petrovčić kod ušća Male u Veliku Semešnicu. Planinari su već podigli temelje i prenijeli dijelove barake na novo mjesto u Svapskom jarku. Ako vrijeme posluži planinarska organizacija u Bosni i Hercegovini postat će bogatija za još jedan objekt već u ovoj godini. Valja spomenuti da je do prije godinu dana riječ planinar bila nepoznata u Donjem Vakufu. Svojim radom ovi mladi planinari stekli su simpatije svih građana te društvenih i političkih organizacija u Donjem Vakufu. Zbog toga nije izostala ni pomoć društvene zajednice. Na skupštini je društvo konstituirano na

delegatskom principu. Izabrana je Konferencija od 33 člana i Predsjedništvo od 15 članova. Za predsjednika ponovo je izabrana mr pharm. Sehida Omeragić. (J. D.)

• Skola planinarskih vodiča u Splitu. U organizaciji Planinarskog saveza općine Split organizirana je Skola planinarskih vodiča. Skolu je pohađalo 20 polaznika od čega je s uspjehom završilo 13 polaznika i steklo naziv vodič-pripravnik. Škola je radila po Programu Škole za vodiče Komisije za vodiče PSH, sa 40 sati predavanja i 70 sati praktičnih vježbi na Mosoru i Blokovu. Predavači i instruktori za pojedinu specijalnost odabrali su iz planinarskih organizacija ovog područja uz neke stručnjake specijaliste iz JNA. Ovome treba dodati činjenicu, da je već bilo sazrelo vrijeme da se na ovom području organizira jedna ovakva planinarska škola. Potreba za ovakvim stručnim kadrovima je prisutna, ona je svakim danom prisutnija. Međutim, treba naglasiti da se planinarska društva nisu dovoljno založila u propagiranju i uključivanju svojih članova. Uskoro se očekuje osnivanje Stanice planinarskih vodiča u Splitu, koja bi trebala osigurati novi kvalitet u planinarskim organizacijama. (M. S.)

• Splitski planinari u Alpama. Alpinistički odsjek Planinarskog kluba »Split« iz Splita organizirao je visokogorskog pohod u Savojske i Valische Alpe od 24. srpnja do 10. kolovoza 1976. godine kao rezultat potrebe članstva za stjecanjem odgovarajućih visokogorskih iskustava, postizanjem većih dometa u planinarskoj aktivnosti i poduzimanjem visokogorskog tura i uspona na značajnije planinske vrhove. Osnovni cilj pohoda bio je uspon na Mont Blanc i ospozobljavanje članova organiziranim ledenjačkim tečajem, ledenjačkim turama i aklimatizacijskim usponima. Na visokogorskog pohoda krenula je skupina od 14 članova, koju su sačinjavali planinari nekoliko planinarskih društava: 8 članova PK »Split«, 4 člana PD »Mosor« i 2 člana PD »Dinara« iz Knina. Prema dosad objavljenim podacima ovo je najveća skupina iz Splita koja je organizirano krenula u visoke planine Centralnih Alpa. (M. S.)

• Dan planinara na Mosoru organiziralo je PD »Mosor«. Ovaj susret planinarskih društava općine Split održan je 3. listopada 1976. godine na Mosoru. Sudjelovala su planinarska društva »Kozjak«, »Split« i »Mosor«. Ovogodišnje otvorene planinarske sezone nije ispunilo očekivanja organizatora, naime, ovom je skupu prisustvovalo samo 150 planinara iz splitskih društava. Ranijih je godina ovaj broj bio dvostruk. (M. S.)

• Savnici — stjecašte planinara. Na sjevernim obroncima Bjelašnice nalazi se planinarski dom Savnici pod upravom PD »Bje-

lašnica» iz Sarajeva. Na visini je od 940 metara, a prilazi su povoljni od Pazarica (pruga Sarajevo – Ploče) – oko sat hoda do doma. U domu je stalni domar. U dane vikenda i preko praznika sve je puno planinara. Na Savnine rado dolaze i mlađi, a veliki broj njih su i članovi Podmlatka PD »Bjelašnica«. Savnici su veoma pristupačni za zimske i druge sportove. Veliki broj Sarajljija svoje slobodne dane provodi zajedno s planinarama šetnjom ljetopicom Bjelašnicom. (Božo Blažić)

• **Hrast koji je star 1000 godina?** U selu Rankoviću, nedaleko Novog Travnika, nalazi se hrast koji je prema izjavama planinara star oko 1000 godina. On je jedno označen u markiranim objektima transverzale SR BiH i svaki fotos ove drvenaste dugogodišnje biljke nosi dva boda za značku. Nedavno smo posjetili selo Ranković i razgovarali sa planinarama Travnika i Viteza, koji su jako susretljivi i pokazali nam njegov razvojni put. Stabilo se toliko pri zemlji iskržilo da se pod njim mogu i kola skloniti od nevremena. (Božo Blažić)

• **Treći susret planinara Crne Gore.** U nedjeljima dinarske ljepotice Ljubišnje (2238 metara) u organizaciji PSD »Ljubišnja« i PSS Crne Gore održan je Treći susret planinara ove republike i 17. republičko prvenstvo u orientacijskom kretanju. Sudjelovale su ekipe društava »Subra« Hrceg Novi, »Javorak« Nikšić, »Čelik« Nikšić, »Vojnik« Šavnik, »Goršak« Kolašin, »Brskovac« Mojkovac, »Vojko Maslovarić« Ivangrad, »Karanfil« Gusinje i planinari domaćina PSD »Ljubišnja« iz Pljevalja. Susretu su kao gosti prisustvovali predsednik PS BiH Pero Simonić, potpredsednik Ismet Bakarević i sekretar Danilo Pavićević koji su učvrstili već dobre veze između planinara dviju republika. Susret je otvorio predsednik PSS Crne Gore narodni heroj general-potpukovnik Danilo Janković. Natjecanje u orientacijskom kretanju trajalo je dva dana. Stazu su postavili Aleksandar Vujović i Marko Rašović, a bila je duga oko 33 kilometara, sa 14 kontrolnih točaka. Prvo mjesto osvojila je ekipa »Javorak« II., drugo »Javorak« I. i treće »Vojnik« iz Šavnika. Ove tri ekipe izborile su pravo sudjelovanja na državnom prvenstvu u Veruši. Susret je protekao u atmosferi drugarstva i prijateljstva, a ljepota Ljubišnje i lijepo vrijeme ostalo u ugodnom sjećanju. (Dr Zulfikar Katana)

• **Sekcija seniora PD »Zeljezničar«** u Zagrebu održala je povodom XV obljetnice rada svečanost u društvenim prostorijama 23. rujna 1976. g. Komisija Sekcije seniora izradila je Spomen-zahvalnice za služnim članovima i organizacijama koje su joj pružale pomoć. Sekcija je okosnica društva i njegovog rada. Tu se nalaze veterani planinarstva (alpinisti, speleolozi, skijaši i dr.) koji svoja iskustva prenose na mlađe planinare: Vladko Novak, koji je dao mnogo za razvoj sekcije, a slijede ga Đuka

Horkić i mnogi drugi. Spomen zahvalnice su dobili: PD »Bijela Gora« iz Trebinja, skupština općina Koper, Labin, Buzet i Pazin, te hotel »Adrija« iz Ankaranu, »Franck«, prehrambena industrija, i »Pobjeda«, tekstilna industrija iz Zagreba, koje su pružile pomoć za otvorene Istarskog planinarskog puta »Labinske republike«, dr Ivo Lipovčak, Božo Skerl, dr Željko Poljak i dr. Sekcija je dobrovoljnim radovima održavala dom pod Oštrecom, sudjelovala u organizaciji proslave 100-te obljetnice planinarstva, organizirala susrete »Bratstva i jedinstva«, susrete planinarskih društava željezničara Celja, Ljubljane i Maribora, te druge planinarske akcije. (Josip Sakoman)

• **PD »Bilogorac« Bjelovar.** Na nedavnoj, 44. godišnjoj skupštini u planinarskom domu na Kamenitovcu donesen je nekoliko vrlo važnih zaključaka. Skupština je usvojila Statut društva, a nakon žive diskusije usvojen je plan rada za sljedeći period. Birači su novi Upravni odbor skupština je zaključila da se plan rada društva realizira preko određenih sekcija koje sačinjavaju po jedan član Upravnog odbora kao predsjednik sekcije te još četiri člana društva. Na taj način bi se eliminirala loša pojava da se aktivnost Upravnog odbora svodi na rad užeg kruga članova. Posebno mjesto u radu društva je zbijavanje sa susjednim društvima. Dosadašnja suradnja svodi se na slučajne kontakte. U skladu s tim trebalo bi priči osnivanju planinarskog odbora Zajednice općina Bjelovar. Posebne teškoće su zbog nedostatka prostorija. Skupština je zadužila Upravni odbor da postavi nekoliko panoa kako bi članovi bili što bolje informirani. Na svom prvom sastanku Upravni odbor osnovao je četiri komisije. Komisija za markacije obnoviti će oznake do doma na Kamenitovcu te u blizoj okolini, a sudjelovat će i u tranziranju Bilogorskog planinarskog puta. Komisija za izlete organizirala je izlete na Klek i Ravnu goru, a krajem kolovoza na Velebit i Alpe. Komisija za propagandu i s odraslima trebala bi zaokružiti rad putem predavanja te informiranjem članova preko panoa. Komisija za rad s plonirima i omladinom ima vrlo težak zadatak zbog jakе izvidačke organizacije, ali organiziranjem izleta i planinarske škole stigurno bi se pruvalo veći broj mlađih u naše redove. Budući da je PD »Bilogorac« iz Koprivnice, zbog uključivanja u Zagorski planinarski put, odustalo od zajedničkog osnivanja Bilogorskog planinarskog puta, Upravni odbor prišao je organizirani Bilogorskog planinarskog puta u vlastitoj realizaciji. (Ing. Ivan Jelić)

• **Susret planinara Dalmacije na Blokovu.** Dana 18. i 19. rujna 1976. godine održan je susret planinara Dalmacije na Blokovu. Susret je organiziralo PD »Blokovo« iz Makarske u čast 35. godišnjice ustanaka naroda Jugoslavije. Osim makarskih planinara susretu su prisustvovali i članovi planinarskih

društava »Dubrovnik«, »Svilaja«, »Promina«, »Paklenica«, »Split«, »Kozjak«, »Mosor« i GSS Stanica Split. Susretu su prisustvovali i potpredsjednik PSH dr Željko Poljak, tajnik Planinarskog odbora Dalmacije Milan Sunko i predstavnici općinskih i gradskih društveno-političkih organizacija: predsjednik OKSKH Makarska i član CK SKH drug Šime Rančić i predsjednik Općinske konferencije SSRN drug Jozo Pandžić. Ova manifestacija planinara i planinarskih društava Dalmacije premašila je obilježja isključivog susreta. To nije bila samo manifestacija, već topao i drugarski prijem, ugoden zajednički boravak u nezaboravni ispraćaj, koji će ostati u dugom sjećanju svim sudionicima ovog susreta. Susret je omogućio da planinari Dalmacije pokazuju svoje jedinstvo, aktivnost i masovnost, da se dogovore i izmijene mišljenja o zadacima koji stoje pred planinarskom organizacijom. Program susreta ostvaren je u cjelini što treba zahvaliti članovima, Upravnom odboru i predsjedniku PD »Biokovo«, te radnim organizacijama iz Makarske koje su pomogle organizatoru da ova manifestacija zaišta reprezentira planinarsku organizaciju Dalmacije. (M. S.)

• **Splitski planinari na Magliću.** Planinarska sekcija »Mosor« Doma JNA iz Splita organizirala je kombinirani izlet, koji je zadovoljio različite interese članova. Članovi su se zajedno uspeli na Maglić (2,336 m), nočili u planinarskoj kući »Sava Kovačević« na Hadžića ravni, posjetili grob Nurije Pordzera, Dragoa sedlo i prašumu Peruciću. Transverzalcima je omogućeno da utisnu žigove ili se fotografiraju na nekoliko kontrolnih točaka planinarskih transverzala. Učesnici ovog izleta (25), bili su na satu povijesti u Dolini heroja na Tjentištu, koji je održan pred grobnicom i spomenikom bitke na Sutjesci. (M. S.)

• **Upozorenje posjetiocima Velebita.** Javljuju nam planinari iz Gospića da su neke šumarije na pojedinim velebitskim cestama u vrijeme sjeće šume postavile rampe koje sprečavaju prolaz motornim vozilima, tako npr. u Pazariškom Bakovcu, na cesti što od Lubenovca ide na cestu Zavižan – Stirovača, na cesti iznad Ledeničika, u Stupačinovu, a možda ih ima još ponegdje. Rampe imaju za svrhu da sprječe kradu drva, ali su velika neprilika planinari, ma koji dolaze u Velebit motornim vozilima. Preporuča se planinarnima da se prije uspona u Velebit u najblizjem naselju raspitaju o mogućnosti prolaza i o tome gdje se čuva ključ rampe. Mišljenja smo da je takav postupak šumarija bespravan, jer je Velebit opće dobro, a ne svojina neke rade organizacije, a mogli bismo ga prihvati jedino uz uvjet da je uz svaku rampu dežurni službenik koji će rampusu otvarati putnicima i planinarama. U protivnom će se dogoditi da posjetiocu, koji dolaze izdaleka, u svom ogrećenju rampe uništavaju, kako bi omogućili prolazeњe. (Z. P.)

SADRŽAJ GODIŠTA

ČLAVCI

Aleksić Nikola: Planinarski put oslobođenja »Planine Jugoslavije«	178
Aleraj Borislav: Hrvatski ekspedicionizam	27
Andrejević Teodor: Konfuzija oko korabskih vrhova	173
Arh Lota: Dva vikenda na Velebitu	131
Bači Josip: Novogodišnje jutro na Trebeviću	6
Bači Josip: Sjećanje	82
Bači Josip: Klek bosanski	115
Bači Josip: Nova staza na Maglić	233
Bači Josip: Na Vošcu i Sv. Juri	289
Balen Šime: Kosica na Velebitu	117
Balen Šime: Od Kosice do Štokić dulibe na Velebitu	168
Berdović Obrad: Ljetni izdig na Tovarnicu	217
Berljak Darko: Stanje i perspektiva hrvatskog alpinizma	267
Beširović Uzeir: Planinske vode	145
Beširović Uzeir: Susreti s planinama	199
Božić Stipe: Naš uspon na Noshaq (7492 m)	59
Božičević Srećko: Predgovor »Speleološkom broju«	241
Božičević Srećko: Sedmi kongres speleologa Jugoslavije	260
Božičević Srećko: Hrvatski pjesnici o podzemnim ljetopatama	261
Božić Vladimir: Doživljaj u podzemlju	135
Božić Vladimir: 20 godina rada Komisije za speleologiju PSH	242
Cerović Branislav: Kako smo prije 40 godina markirali Durmitor	17
Čaušević H.: Razvojni putovi planinarstva u BiH neposredno poslije oslobođenja	33
Čepelak Marijan: Silaz u ponor na Bunovcu	246
Čepelak Marijan: Svladavanje uskih i zatvorenih prolaza u speleološkim objektima	257
Deletis Vedran: Liječnički izvještaj splitske ekspedicije	57
Duić Janko: Paprike na Galici	25
Duić Janko: Vitreusa	70
Duić Janko: Vilenica i Mravinjac	106
Dumbović Vladimir: U Japanskim Alpama	165
Dumbović Vladimir: Kanarski otoci	209
Dulbić Mirsad: Jedna kuća — cijelo selo	213
Durić Tomislav: Sovsko jezero	179
Ferlin Vilim: Prenj, to sam ja	20
Ferlin Vilim: Prilog planinarskoj misli	133
Ferlin Vilim Poezija Prenja	163
Garašić Mladen: Planinari speleolozi u Hrvatskoj	244
Garašić Mladen: Aetna gravius	243
Garašić Mladen: Speleološka transverzala	258
Gobec Željko: Juriš na Matterhorn	176
Gobec Željko: »Vihoraši« na Kilimandžaru	205
Hofer Valent: Profanacija planinarstva	236
Isaković Bećir: Vidik s Gornergrata	215
Jaklin Matija: Izlet na Ravnu goru prije pola stoljeća	130
Jech Zdenko: Drugarstvo svjetline od zore sjajne	67
Jež: O »Našim planinama«	90
Jež: »... a sin mi jarca pečenoga!«	134
Jež: Ljenost ili neodgojenost	216
Jovanović Duško: Odbojka i planinari	235
Jovanović Vlastimir: Planinarski kumovi	75
K. B.: Sjećanje na jedan susret	283
Kaliterna Ivo: Oprema splitske ekspedicije	54
Kantura Željko: S Bijelih na Samarske stijene	97
Lalić Ljubo: Osrt na susret dalmatinskih planinara	280
Köhler-Kubelka Neda: Kroz Nepal do Himalaje	7
Kopić Jakša: Prilog bibliografiji planina i planinarstva	87
Kopić Jakša: Iz predratnih kronika	137, 224
Kovačić Milivoj: Kako sam skupio 100 preplatnika za »Naše planine«	29
Kovačić Milivoj: Koprivnički planinarski put	275
Lipovšćak Ivo: Tko je bio Ljudevit Rossi	39

M. D.: Sierra Nevada	33
Magić Berislav: »Po planinama SR Hrvatske«	42
Malinar Hrvoje: Bezdanjača pod Vatinovcem ili Horvatova šilja	21
Malinar Hrvoje: U sifonu šilje pod Gredom	255
Maroević Vinko: Druga splitska alpinistička ekspedicija »Hindukuš 75«	51
Pavšić Eduard: Transverzalci u Hrvatskoj (III)	omot broja 5—6
Poljak Željko: Štitan i Kumuirsko jezero	193
Poljak Željko: Suton dinarskog izdiga	217
Poljak Željko: U povodu »Susreta planinara Dalmacije«	277
Posarić Juraj: Kako vidjeti u mraku	183
Pruginić Branko: Novi dom na Omanovcu	91
Puharić Ivo: Biokovo naše milo!	277
Puharić Ivo: Biokovo zove nas!	279
Regner Boris: Ovoga smo puta »osvojili« Ivanšćicu	79
Ribarović Trajko: Moj prvi uspon na Ljuboten	10
Rukavina Ante: Dan kada je Puhaljka mirovala	13
Rukavina Ante: Sv. Ivan na Gori u Lici	111
Rukavina Ante: Višerujna i okolica	73
Rukavina Ante: Velebit u našoj književnosti	151
Ružić Viktor: O imenu Učka	223
S. I.: Meteorološki fenomen na Strašcu	282
Sakoman Josip: Istarski planinarski put »Labinska republika«	omot broja 9—10
Sinanović Muharem: U posjet Vranici	77
Sinanović Muharem: 15 godina PD »Željezara« u Zenici	187
Sirnik Damir: Na Medvidiku	212
Smokvina Lucijan: Uspon na Sv. Iliju na Pelješcu	122
Smokvina Lucijan: Prilog povijesti planinarstva na Rijeci	233
Stanišić Velibor: 25 godina alpinizma u Srbiji	123
Stanišić Velibor: Vječiti polaznici najviše škole optimizma	63
Strojin Tone: Planinarstvo — životna i kulturna potreba čovjeka	225
Šafar Dragan: Dojmovi s Velebita	81
Šafar Zvonimir: Prozor	207
Separović Branko: Kako biti penjač, a ne penjati se	272
Šišić Muhamed: Uspomene	68
Tabak Petar: Vranske varijacije	15
Tollazzi Bojan: Usponi »100 žena na vrh Mosora«	127
Truhelka Agata: Brvnara	136
Truhelka Agata: Vrela i potoci u starom Sarajevu	204
Vasiljević Milutin Lilo: Jedan zimski uspon na Bjelašnicu	32
Vasiljević Milutin Lilo: Zugspitze, najviši vrh SR Njemačke	208
Vešović R. V.: Život na Komovima	220
Vrbek Boris: Na dnu Bunovca	251
Vugrinčić Vlasta: Ne žalosti se, starče Velebit!	77
Žalica Slobodan: Počeci bosansko-hercegovačkog alpinizma	126
Žalica Slobodan: Daleki grebeni	161

RAZNO

Planinarski savez Hrvatske	3
Planinarski savez Bosne i Hercegovine	41, 49
Iz rada naših organizacija	40, 92, 93, 141, 187, 237
Vijesti	46, 95, 111, 142, 190, 239, 285
Obavijesti	48
Alpinizam	141, 271
Prvenstveni usponi	45, 139, 189
Speleologija	93, 181, 273
Orientacijski sport	180, 240, 273
Transverzale	125
Književnost	31, 94, 232, 274
Iz pisama čitalaca	141, 189, 222, 234
In memoriam	41, 93, 138, 234, 283, 284
Likovi planinara	65, 116
Predlažem!	80

Pjesme s notama

omoti broja 1—2, 3—4, 5—6, 9—10, 11—12
Jubilarni prilozi broj 1—2, str. 369, 384

ISPRAVCI

- U broju 9—10, 1975. godine na str. 174 u opisu penjačkog uspona treba da bude godina uspona 1975. a ne 1970.
- U broj 1—2, 1976. godine na str. 45. u opisu uspona po stupu Crvenih stijena treba da je ocijena — VI a ne A2, — IV.
- U istom broju na str. 29. autor članka zove se Milivoj a ne Ivan Kovačić.
- U broju 5—6, 1976. godine u naslovu na str. 123 treba da stoji »Dvadesetpet godina alpinizma u Srbiji« umjesto 20 godina.
- U istom broju na str. 130 u naslovu treba da stoji »Uspon na Ravnu goru prije pola stoljeća«, a ne uspon na Ivanšćicu.

Koprivnički planinarski put

S ↑

GORE:
Ivinin vrh (309 m), najviši vrh
Bilo gore

DESNO:
Trasa Koprivničkog planinarskog
puta (uz članak na str. 275)

LEGENDA:	
—○—	NASELJA
○○○○○	TRASA KPP
KT	KONTROLNA TOČKA
□	PLANINARSKA KUĆA
RCP	RCP - PODRAVSKA KLET

»VELEBIT« planinarsko-turistički vodič

Ovih dana je izašlo iz tiska treće izdanje vodiča po našoj najljepšoj planini. Objavio ga je Planinarski savez Hrvatske. Džepnog je formata, sa 65 slika i 9 karata. Ima 128 stranica i plastificirani omot tiskan u dvije boje. Cijena mu je 35 dinara (uključivo poštarinu). Naručuje se na adresi Saveza, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22. Šalje se pouzećem. Društva i knjižare imaju pravo na rabat. Novo izdanje je nadopunjeno najnovijim podacima s terena i nužan je priručnik svakom posjetiocu Velebita.

»MEDVEDNICA« planinarsko-turistički vodič

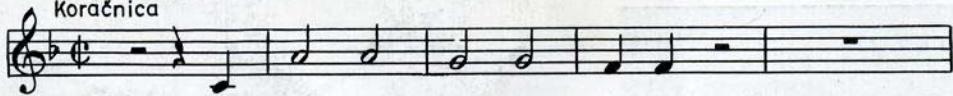
Istdobno s »Velebitom« izašlo je iz tiska i četvrti, prošireno i ažurirano izdanje vodiča po našoj najposjećenijoj planini. Za razliku od prošlog izdanja bogatije je ilustrirano i ima u prilogu 8 stranica dvobojnih zemljopisnih karta. Takoder je džepnog formata 12x17 cm, plastificiranog omota, s 15 crteža i 80 stranica teksta. Cijena mu je 30 dinara. Postupak naručivanja je jednak kao i za vodič »Velebit«. Autor obiju vodiča je dr Željko Poljak. Vodiči su zapravo drugo izdanje naše knjige »Planine Hrvatske«, s time što se objavljaju u svescima.

Pretplata za »Naše planine« u 1977. godini je nepromijenjena: 100,00 dinara. Prilazimo čekovnu uplatnicu s molbom da pošaljete pretplatu.

Na Sleme

Tekst: Stjepan Jakševac
Koračnica

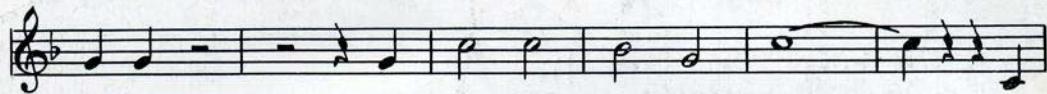
Glasba: Rudolf Mahalup

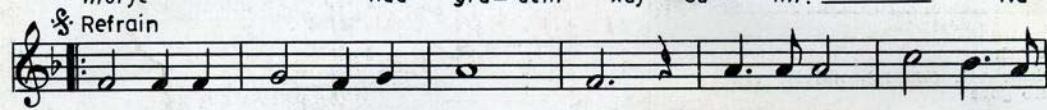
Tak lje-pe bla-ge go-re

dal-ke na svje-tu ni, vel-ke i pla-ve kak

morje nad gra-dem kaj šu-mi! _____ Na

Sle-me, na Sle-me, na Sle-me poj-di-me z gra-da sad

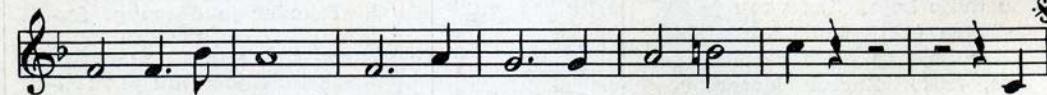
mi, po-glej me, po-glej me kak lje-pe

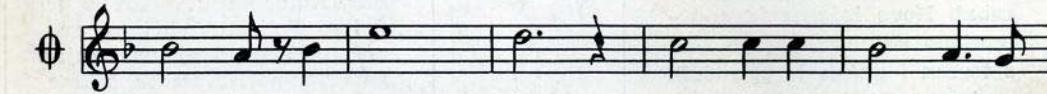
Za-gorje na-še le-ži! _____ Te šu-me tak ze-le-

ne dra-ge su go-re znak, ti-če-ki,

sun-ce i sje-ne zo-ve-ju nas na zrak! Na

glej-me kak lje-pe Za-gorje na-še le-

ži! _____ Za-gorje na-še le-ži! _____